

Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 103/2022

Tenojoen lohenkalastuskiellon yhteiskunnalliset vaikutukset ja niiden seuranta

Päivi Abernethy, Joni Saijets, Mikko Jokinen, Marja Knuuttila ja Juha Hiedanpää

Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 103/2022

Tenojoen lohenkalastuskiellon yhteiskunnalliset vaikutukset ja niiden seuranta

Päivi Abernethy, Joni Saijets, Mikko Jokinen, Marja Knuuttila ja Juha Hiedanpää

Luonnonvarakeskus, Helsinki 2022

Viittausohje:

Abernethy, P., Saijets, J., Jokinen, M., Knuuttila M. ja Hiedanpää, J. 2022. Tenojoen lohenkalastuskiellon yhteiskunnalliset vaikutukset ja niiden seuranta. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 103/2022. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 76 s.

Päivi Abernethy ORCID ID, <https://orcid.org/0000-0003-2268-846X>

ISBN 978-952-380-567-5 (Painettu)

ISBN 978-952-380-568-2 (Verkkójulkaisu)

ISSN 2342-7647 (Painettu)

ISSN 2342-7639 (Verkkójulkaisu)

URN <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-380-568-2>

Copyright: Luonnonvarakeskus (Luke)

Kirjoittajat: Päivi Abernethy, Joni Saijets, Mikko Jokinen, Marja Knuuttila ja Juha Hiedanpää

Julkaisija ja kustantaja: Luonnonvarakeskus (Luke), Helsinki 2022

Julkaisuvuosi: 2022

Kannen kuva: Panu Orell

Painopaikka ja julkaisumyynti: PunaMusta Oy, <http://luke.omapumu.com/fi>

Tiivistelmä

Päivi Abernethy¹, Joni Saijets², Mikko Jokinen³, Marja Knuuttila⁴ ja Juha Hiedanpää⁵

¹ Luonnonvarakeskus, Latokartanonkaari 9, 00790 Helsinki

² Oulun yliopisto, Giellagas-instituutti, Erkki Koiso-Kanttilan katu 1, 90014.

³ Luonnonvarakeskus, Ounasjoentie 6, 96200 Rovaniemi

⁴ Luonnonvarakeskus, Lönnrotinkatu 7, 50100 Mikkeli

⁵ Luonnonvarakeskus, Itäinen Pitkäkatu 4 A, 20520 Turku

Tenojoki on Suomen ja Norjan rajajoki, joka muodostaa myös Euroopan unionin pohjoisrajan. Viime vuosina Tenon lohikannat ovat olleet poikkeuksellisen heikkoja, mistä paikalliset toimijat sekä Suomen ja Norjan valtiot ovat yksimielisiä. Kalastus oli vuosisatoja jokirannan saamelais-ten perinteinen pääelinkeino, ja vaikka joella ei enää ole ammattikalastajia, lohien ympärivuotinen hyödyntäminen kuuluu edelleen keskeisenä ja tärkeänä osana Tenojoenvarren asukkaiden kulttuuriin, identiteettiin ja elämään. Lisäksi lohella on tärkeä merkitys Utsjoen kunnan elinkeinoelämälle sekä vapaa-ajan asukkaiden ja matkailijoiden paikallisille perinteille. Nykyinen Suomen ja Norjan välinen sopimus kalastuksesta Tenojen vesistöissä solmittiin vuonna 2017. Sopimus mahdollistaa osapuolten reagoimisen lohikantojen tilassa tapahtuviin äkillisiin muutoksiin. Heikoista lohikannoista johtuen lohienkalastus kiellettiin Tenojoen vesistöissä 1.5.2021–31.12.2021 välisenä aikana. Tenojoen kalastuksen paikallisesta tärkeydestä johtuen maa- ja metsätalousministeriö pyysi Luonnonvarakeskusta tutkimaan kalastuskiellon yhteiskunnallisia vaikutuksia.

Tämä raportti tarjoaa yleiskuvan lohien rauhoittamisen aiheuttamista taloudellisista, kulttuurisista, sosiaalisista ja terveydellisistä vaikutuksista. Tutkimus perustuu laadulliseen ja määrälliseen aineistoon. Hankkeen tuottamaa aineistoa ovat haastattelut, työpajoissa kerätty materiaali osallistujien näkemyksistä ja yrittäjille suunnatun kyselyn aineisto. Aluetaloudellisten vaikutusten arvio perustuu virallisiin tilastoihin ja aiempaan tutkimusaineistoon. Laadullisen aineiston avulla pyrimme systemaattisesti ymmärtämään, miten kalastuskielto on vaikuttanut i) eri toimijoiden ja yhteisöjen koettuun hyvinvointiin ja terveyteen, (ii) toimijoiden välisiin suhteisiin ja (iii) yhteisön jäsenten arkeen. Sen lisäksi pyrimme tunnistamaan lohien kalastuskiellon aiheuttamat mahdolliset muut yhteiskunnalliset vaikutukset asukkaiden ja toimijaryhmien arkeen, laajempaan yhteisöön ja yhteiskuntaan.

Toimivan ja hyväksyttävän poliittisen päätöksenteon kannalta on tärkeää ymmärtää suunnitellun politiikkatoimen yhteiskunnalliset vaikutukset kokonaisvaltaisesti. Lohienkalastuksen tuoman osuuden arvioidaan olevan Utsjoen yritysten toimipaikkojen vuoden 2018 40 767 000 euron liikevaihdosta 11 prosenttia eli 4 500 000 euroa. Tämän tutkimuksen yhteydessä yrityskyselyyn osallistuneista 35 prosenttia ilmoitti sopeuttaneensa toimintaansa vuoden 2017 kalastussopimuksen vuoksi, jolloin kalastuspainetta vähennettiin 30 prosenttia. Vuoden 2021 kalastuskiellon seurauksena 46 prosenttia yrityksistä kertoi sopeuttaneensa toimintaansa esimerkiksi tuottamalla uusia palveluita, vaihtamalla toimialaa, luomalla uusia tuotteita, suuntaamalla markkinoinnin suuntaa, vähentämällä toimintaa tai lopettamalla toimintansa. Kalastuskiellon turismia vähentävät vaikutukset eivät kuitenkaan tuntuneet kaikkien yritysten liikevaihdossa, koska covid-19-pandemia toi Utsjoelle runsaasti kotimaanmatkailijoita.

Vaikka haastatteluissa tuli esille selkeitä kulttuurisia eroja suomalaisten ja saamelaisten suhtautumisessa loheen, lohenkalastus on tärkeää kaikille haastatelluille Tenon suomalaisille ja saamelaisille, paikkakuntalaisille ja vapaa-ajanasukkaille. Vuoden 2021 kalastuskiellolla ei juuri koettu olevan yhteiskunnallisia hyötyjä. Esiin tulleet positiiviset vaikutukset rajoittuvat mahdolliseen paikallistalouden monipuolistumiseen ja tulevaisuuden lohenkalastuksen mahdollistamiseen. Sekä saamelaisten että suomalaisten haastateltujen joukossa oli yksittäisiä henkilöitä, jotka uskovat tai toivovat pitkäaikaisen lohenkalastuskiellon turvaavan Tenon lohikantojen tulevaisuuden. Negatiivisista vaikutuksista esiin nousi muun muassa taloudellinen eriarvoisuus sekä yrittäjien että kotitalouksien välillä. Monien Tenojoen varren asukkaiden tulonlähteet koostuvat perinteisesti useampien pienempien tulovirtojen kokonaisuudesta, johon liittyy myös osittainen ruuanhankinnan omavaraistalous. Yleisesti ottaen kalastuskielto oli taloudellisesti haasteellisempi juuri niille kotitalouksille ja yrityksille, joilla ei lähtökohtaisesti ollut mahdollisuutta muuttaa riippuvuuttaan lohesta esimerkiksi 2017 kalastusrajoitusten seurauksena. Suurin haastatteluissa esiin tullut huoli oli kuitenkin mahdollisen pitkäaikaisen kiellon vaikutus. Kulttuurin häviämisen ja sen kautta identiteetin menettämisen pelko nousivat esiin hyvin voimakkaasti. Huoli koskee perinteisen saamelaisen tiedon ja taidon jakamisen estymistä, mutta myös elämäntavan menettämistä. Arviolta neljännes Utsjoen asukkaista kalastaa Tenon lohen nousualueella. Vaikka kaikki paikalliset eivät kalasta, kalastuskielto vaikutti myös niiden ihmisten elämään, jotka eivät kalasta – etenkin saamelaisten keskuudessa. Kalastukseen liittyvät taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset vaikutukset puolestaan vaikuttavat suoraan ja epäsuorasti yhteisön terveyteen ja hyvinvointiin.

Monet lohen kalastuskiellon terveysvaikutukset ilmenevät todennäköisesti vasta tulevina vuosina. Vaikka jotkut kalastajista kertoivat hyväksyvänsä kiellon seuraukset ja löysivät muuta tekemistä, lohen kalastuskielto on luultavasti vaikuttanut kielteisimmin erityisesti vanhempaan ikäpolveen. Voimattomuuden tunne ja epäluottamus rauhoituksen tehokkuuteen lohikantojen parantamiseksi ovat potentiaalinen terveys- ja konfliktiriski.

Kalastuksen jonkinasteista rajoittamista pidettiin välttämättömänä, mutta päätöksenteon olisi perustuttava avoimempaan, kokonaisvaltaisempaan ja laajemmin yhteistoiminnalliseen suunnittelutapaan, jotta kielteiset yhteiskunnalliset vaikutukset saataisiin minimoitua. Ensimmäisen vuoden kalastuskieltoa siedettiin kohtalaisesti, mutta kiellon jatkuessa myös kielteiset vaikutukset todennäköisesti voimistuvat ja kumuloituvat. Haastateltujen mukaan lohikantojen suojelussa ja tutkimuksessa tulisi kiinnittää huomiota merikalastukseen, lohen viljelyn aiheuttamiin haittoihin, joella tapahtuvaan predaatioon ja ilmastonmuutokseen. Jatkossa rauhoituspäätöstä tehtäessä kulttuuriset vaikutukset tulisi huomioida voimakkaammin ja harkita vähäisen kalastuksen sallimista.

Asiasanat: Teno, lohi, kalastuskielto, Utsjoki, saamelaiset, hyvinvointi, kulttuuri, alkuperäiskansa, paikallistalous, kalastusoikeus, yhteiskunnalliset vaikutukset.

Kiitämme kaikkia haastateltuja ja työpajoihin osallistuneita sekä Utsjoen kuntaa. Kiitämme kaikkia käsikirjoitusta kommentoineita. Käsikirjoitukseen jääneet puutteet ja mahdolliset virheet ovat tekijöiden vastuulla. Kiitämme Eija Järvistä toimituksellisesta avusta sekä Jarno ja Sanna Valkosta.

Čoahkkáigeassu

Päivi Abernethy¹, Joni Saijets, Mikko Jokinen¹, Marja Knuuttila¹ ja Juha Hiedanpää¹

¹ Luondduriggodatguovddáš.

² Oulu universitehta, Giellagas-instituhtta

Deatnu lea Suoma ja Norgga rádjajohka, mii dahká maidái Eurohpá uniovna davverájá. Manjmuš jagiid Deanu luossanálit leamašan hui heajut, ja das báikkálaš doaibmit sihke Suoma ja Norgga stáhta leat ovttaoavivilis. Guollebivdu leamašan jahkečuđiid áigge johkagátti sápmelaččaid árbevirolaš váldoealáhus, ja vaikke Deanu alde eai leat šat ámmábtivdit, luosa birrajagi ávkkástallan gullá ain guovddáš ja dehálaš oassin Deanuleagi ássiid kultuvrii, identitehtii ja eallimii. Lassin luosas lea dehálaš mearkašupmi Ohcejoga giella ealáhuseallimii ja lustaáigge ássiid ja turisttaid árbevieruide. Dálá Suoma ja Norgga gaskasaš soahpamuš Deanu čázadaga guollebivddus dahkkojuvvui 2017. Soahpamuš addá vejolašvuoda oassebálliide reageret luossanáliid dilis dáhpáhuvvun fáhkkes nuppástusaide. Heajos luossanáliid dihtii luossabivdu Deanu čázadagas gildojuvvui 1.5.2021–31.12.2021 gaskasaš áigge. Deanu guollebivddu báikkálaš dehálašvuodas eana- ja meahcedoalloministeriija bivddii Luondduriggodatguovddáša dutkat guolástusgildosa servodatlaš váikkuhusaid.

Dát raporta fállá oppalašgova luosa ráfáidahttima mielddisbuktán ekonomalaš, kultuvrralaš, sosiála ja dearvvašvuodalaš váikkuhusain. Dutkama vuodđun leat kvalitatiivvalaš ja mearálaš materiálat. Fidnu buvttadan materiálat leat jearahallamat, bargobájiin čoggojuvvon materiála oassálastiid oaviliin ja materiála, mii čujuhuvvui fitnodatdoalliide. Guovlluekonomalaš váikkuhusaid árvoštallama vuodđun leat virggálaš statistihkat ja ovddit dutkanmateriála. Kvalitatiivvalaš materiála vehkiin figgat systemáhtalaččat áddet, mo guolástangiielddus lea váikkuhan i) eará doaibmiid ja servošiid vásihan buresveadjimii ja dearvvašvuhtii, ii) doaibmiid gaskasaš gaskavuodaide ja iii) servošiid lahtuid árgabeaivái. Dan lassin figgat earuhit luosa guolástangildosa dagahan vejolaš eará servodatlaš váikkuhusaid ássiid ja doaibmajoavkkuid árgabeaivái, viidát servošii ja servodahkii.

Doaibmi ja dohkkehahti mearrádusdakhkama dáfus lea dehálaš áddet plánejuvvon politihkkadoaimma servodatlaš váikkuhusaid oppalaččat. Luossabivddu buktán oassin árvoštallet 4 500 000 euro, mii lea 11 proseantta Ohcejoga fitnodagaid doaibmabáikkiid jagi 2018 vuovdimiin, mat ledje 40 767 000 euro. Dán dutkamuša oktavuodas fitnodatjearahallamii oassálastiin 35 proseantta almmuhedje heivehan doaimmas jagi 2017 guolástannjuolggadusa geažil, go dalle guolástandeaddaga geahpededje 30 proseantta. Jagi 2021 guolástangildosa čuovvumuššan 46 proseantta fitnodagain muihtaledje heivehan doaimmas ovdamearkan ođđa bálvalusaid buvttadeami, lonuhemiin doaibmasuorggi dahje, dahkamin ođđa buktagiid, čujuhemiin márkanastima, geahpedemiin doaimma dahje heaittihemiin doaimma bokte. Guolástangildosa geahpedeaddji váikkuhusat turismii eai goittotge dovdon buot fitnodagaid vuovdimiin, go covid-19-pandemiija buvttii Ohcejohkii valjit ruovtturiikkaturisttaid.

Vaikke jearahallamiin bohte ovdan čielga kultuvrralaš earut suomelaččaid ja sápmelaččaid doaladumis lussii, luossabivdu lea dehálaš buohkaide jearahallon Deanu suomelaččaide ja sápmelaččaide, báikegottálaččaide ja lustaáigge ássiide. Jagi 2021 guolástangildosiin eai olus vásihan leat servodatlaš ávkkiid. Ovdan bohtán positiivva váikkuhusat rádjášuvvet vejolaš báikkálašekonomiija mánggabealagiin šaddamii ja bohttevuoda luossabivddu vejolašvuhtii. Sihke suomelaččaid ja sápmelaččaid jearahallan olbmui ledje ovttaskas olbmot, geat jáhkket dahje doivot guhkesáigásaš luossabivdogildosa dorvvastit Deanu luossanáliid bohttevuoda. Negatiivva váikkuhusain badjánedje earret eará ekonomalaš sierraárvolašvuodas sihke

fitnodatdoalliid ja bearrašiid gaskkas. Mánnggaid Deanuleagi ássiid sisaboahtogáldut čoahkkanit árbevirolaččat mánngga unnit sisaboahtorávnnjiid oppalašvuodas, masa laktása maiddá belohakkii biebmokáhppoma iešráđálašvuhta. Oppalaččat guolástangiielddus lei ekonomalaččat eanet hástaleaddji justa daidda ruovttudállodoaluide ja fitnodagaide, main ii lean vejolašvuhta rievdadit sorjavašvuodas lussii ovdamearkan guolástanráddjema čuovvumuššan. Stuurámus jearahallamiin badjánan fuolla lei goittotge vejolaš guhkesáigásaš guolástangildosa váikkuhus. Kultuvrra jávkama ja dan bokte identitehta massima ballu badjánedje ovdan hui garrasit. Fuolla guoská árbevirolaš dieđu ja dáiddu eastašuvvama. Árvvu mielde njealjátoassi Ohcejoga ássiin guolástan Deanu luosa goargunguovllus. Vaikke buot báikkálaččat eai bivdde guoli, guolástangiielddus váikkuhii maiddá daid olbmuid eallimii, geat eai bivdde, eandalii sápmelaččaid gaskavuodas. Guollebivdui laktásan ekonomalaš, kultuvrralaš ja sosiála váikkuhusat bealistis váikkuhit njuolga ja eahtenjuolga servoša dearvvašvuhtii ja buresveadjimii.

Mánnggat luosa guolástangildosa dearvvašvuodaváikkuhusat bohtet ovdan jáhkkimis easka boahhtevaš jagiin. Vaikke muhtun guollebivdit muihtaledje dohkkehit gielddu čuovvumušaid ja gávdne eará áigeáji, luosa guolástangiielddus lea jáhkkimis váikkuhan negatiivvalaččamusat eandalii boarrásut ahkebulvii. Fámohisvuoda dovdu ja eahteluohtamuš ruhtadeami beaktilvuhtii luossanáliid buorideapmin leat potentiála dearvvašvuoda- ja konflikatariska.

Guollebivddu muhtun dási ráddjema atne vealtameahttumin, muhto mearrádusdahkan galggašii dahkkojuvvot rahpasut, oppalut ja viiddit ovttasdoaimmalaš plánenvugiin, vai negatiivva servodatlaš váikkuhusaid sáhtašii minimaliseret. Vuosttas jagi guolástangildosa girde govttoláččat, muhto gildosa joatkašuvadettiin maiddá negatiivva váikkuhusat šaddet stuurábun ja kumulerejuvvojit. Jearahallon olbmuid mielde luossanáliid suodjaleamis ja dutkamis galggašii giddet fuopmášumi mearrabivdui, luosa gilvima mielddisbuktán hehttehusaide. jogas dáhpáhuvvan predašuvdnii ja dálkkádatrievdamii. Boahttevuodas ráfáidahttinmearrádusa dagadettiin kultuvrralaš váikkuhusaid galggašii váldit vuhtii fámoleappot ja vihkkehallat unnánaš guollebivddu suovvama.

Áššesánit: Deatnu, luossa, guolástangiielddus, Ohcejohka, sápmelaččat, buresveadjin, kultuvra, eamiálbmot, báikkálašekonomiija, guolástanvuoigatvuhta, servodatlaš váikkuhusat.

Mii giitit buohkaid jearahallamiidda ja bargobájiide oassálastán olbmuid ja Ohcejoga gieldda. Giitit buohkaid giehtačállosa kommenteren olbmuid. Giehtačállosii báhcán váilevuodát ja vejolaš meattáhusat leat dahkkiid ovddasvástádussan. Giitit Eija Järvinena doaimmahuslaš veahkis ja Jarno ja Sanna Valkonena.

Sisällys

1. Johdanto	8
1.1. Tausta	8
1.2. Lohi tenojokivartisen kulttuurin keskiössä	9
1.3. Tenojoen lohen kalastuksen hallinta	11
1.4. Kalastuskielto.....	13
1.5. Vaikutusten arviointi.....	14
2. Aineistot ja menetelmät.....	17
2.1. Metodologinen näkökulma.....	17
2.2. Haastattelut.....	17
2.3. Työpajat.....	18
2.4. Yrittäjäkysely.....	19
2.5. Aluetaloudelliset lähteet	19
2.6. Muut kirjalliset dokumentit.....	20
3. Tulokset.....	21
3.1. Taloudellisten vaikutusten tarkastelu.....	21
3.2. Yrittäjäkysely.....	24
3.3. Koetut taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja terveysvaikutukset.....	29
3.4. Muut yhteiskunnalliset vaikutukset.....	41
4. Johtopäätökset ja keskustelu	45
4.1. Taloudellisten vaikutusten merkitys	46
4.1.1. Taloudellinen eriarvoisuus yrittäjien välillä.....	46
4.1.2. Taloudellinen eriarvoisuus kotitalouksien välillä.....	47
4.1.3. Lohen merkitys paikallistaloudessa	47
4.2. Kulttuuristen vaikutusten merkitys.....	48
4.3. Sosiaalisten vaikutusten merkitys.....	49
4.3.1. Muutokset yhteisön elämäntavassa ja sosiaalisissa suhteisissa	49
4.3.2. Hallintoprosessit ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus	50
4.4. Terveysvaikutusten merkitys.....	51
4.4.1. Alkuperäiskansojen terveysvaikutusten määrittäminen	52
4.4.2. Luottamuksen ja vaikuttamismahdollisuuksien terveysvaikutukset	52
5. Yhteenveto ja toimenpidesuosituksia.....	55
Viitteet.....	59
Liitteet	67

1. Johdanto

1.1. Tausta

Tenojoki on Suomen ja Norjan rajajoki, joka muodostaa myös Euroopan unionin pohjoisrajan. Tenojoen vesistö (vesistöaluetunnus 68) laskee Barentsinmereen (Jäämeri), ja sen pääuoman eri osuuksilla on neljä eri nimeä. Varsinainen Teno alkaa Utsjoen Karigasniemen kylän liepeiltä, Kaarasjoen ja Inarijoen yhtymäkohdasta. Joki virtaa Suomen ja Norjan rajajokena 152 km Nuorgamiin asti, minkä jälkeen Teno jatkuu Norjan puolella noin 50 kilometriä ennen kuin se laskee Tenovuonoon. Tenojoen Suomen puoleinen ranta kuuluu Utsjoen kuntaan, joka on Suomen ainoa saamelaisenemmistöinen kunta. Tenojoen vesistön Suomen puoleiset latvajoet, kuten Inarijoki, sijoittuvat Utsjoen ja Inarin kunnan alueille. Tenojoen vesistö on osa saamelaisten kotiseutualuetta, ja lohen pyynti on keskeinen osa jokisaamelaista kulttuuria, elämäntapaa ja elinkeinoa. Teno on lohenkalastuksen ja kalastusmatkailun kannalta yksi Suomen tärkeimmistä joista. Lisäksi Tenojoki on yksi maailman tärkeimmistä Atlantin lohen lisääntymisjoista. Tenossa ja sen sivujoissa esiintyy noin 30 erillistä, lisääntymisalueilleen sopeutunutta ja geneettisesti erilaistunutta lohikantaa.

Vuosien 2019 ja 2020 lohen nousuvaellukset Tenolla olivat poikkeuksellisen heikkoja. Lohikantojen tilan seurannassa havaittiin vuonna 2020, että vesistöön nousevien lohien ja erityisesti yhden merivuoden "tittien" määrä oli merkittävästi pienempi kuin esimerkiksi lohimäärältään keskinkertaisena vuotena 2018. Etenkin Tenon isojen latvahaarojen Karas- ja Jiesjokien suuri-kokoisten kaksi tai kolme vuotta merellä viettäneiden emokalojen kannat ovat olleet selvästi tavoitetasoa heikommat. Huomionarvoista on myös se, että tilanne on heikko Tenon pääuomassa ja kolmessa suuressa latvahaarassa eli koko vesistön neljässä suurimmassa lohikannassa, joiden osuus koko vesistön kututavoitteesta on yli 80 prosenttia.

Lohikannan heikentymisestä paikalliset toimijat ja Suomen ja Norjan valtiot ovat yhtä mieltä. Kannan heikentyminen näyttää kytkeytyvän erityisesti ympäristötekijöihin, lähinnä vaelluspoikasten eloonjäantiin niiden siirtyessä joesta meriympäristöön. Lisäksi heikon emokannan seurauksena harventuneeseen lohenpoikaskantaan kohdistuu jokivaiheessa suhteellisen voimakas saalistus. Kehityksen taustalla on myös kalastuksen pitkän aikavälin vaikutus kutukantoihin, vaikkakin viime vuosina, vuoden 2017 kalastussopimuksen myötä, kalastuksen määrää onkin viime vuosina jo vähennetty merkittävästi.

Suomen ja Norjan solmiman Tenon kalastussopimuksen yhteydessä toimii tutkijoiden muodostama Tenojoen lohikantojen seuranta- ja tutkimusryhmä. Ryhmän arvion mukaan vuonna 2020 mereltä palaavan Tenon koko lohikannan yksilömäärä alitti kutukannan kokotavoitteen jo rannikolle saapuessaan, ennen minkäänlaista lohenkalastusta. Ekologisen kestävyysnäkökulmasta katsottuna kalastettavaa ylijäämää ei ollut lainkaan, ja siksi seuranta- ja tutkimusryhmä esitti lohen kalastuksen rajoittamista merkittävästi kalastuskaudella 2021. Norja ja Suomi päättivät kieltää lohenkalastuksen kokonaan Tenojoen vesistössä, Tenovuonossa ja läheisillä Pohjois-Finnmarkin rannikkoalueilla vuonna 2021.

1.2. Lohi tenojokivartisen kulttuurin keskiössä

Lohenkalastus on merkittävä osa Tenojokilaakson elämää. Vuosisatojen ajan kalastus oli jokirannan saamelaisten perinteinen pääelinkeino, ja vaikka Tenojoella ei enää ole ammatti-kalastajia, lohen hyödyntäminen läpi vuoden kuuluu edelleen keskeisenä ja elintärkeänä osana nykyisten Tenon saamelaisten kulttuuriin, identiteettiin ja vuotuiskierron mukaiseen elämään (Lehtola 2022, Lehtola 2012, Pieski 2000). Lisäksi kesäinen lohenkalastus on erityisesti miehille tärkeä osa heidän toimiaan, ja kaikki muut toimet pysäytetään kesäisen lohenkalastuksen ajaksi. Jokilaaksossa ihmiset puhuvat lohen pyynnistä ja lohen mausta (Ween & Colombi 2013: 481). Lohen kalastus on jokirannan saamelaisten identiteetin perusta. Tenon asutus pohjautuu lohen kalastukseen ja kalastuksen hallintaoikeudet perustuvat maihin ja taloihin. ”Maan tapa” eli saamelaisten omat perhesuhteisiin liittyvät joen eri alueiden nautintaoikeudet edelsivät valtion hallinnon lohenkalastusta koskevia rajoituksia.

Lohenkalastus on houkuttanut Tenolle myös suomalaisia asumaan, viettämään vapaa-aikaa ja matkailemaan. Joidenkin alueelle muuttaneiden suomalaisten jälkeläiset ovat aikojen saatossa saamelaistuneet (Lehtola 2012). Lohi on kotiuttanut myös monet nykysuomalaiset alueelle joko vakituisiksi tai vapaa-ajan asukkaiksi eli mökkiläisiksi. Suomalainen kalastaja ja matkailuyrittäjä Tero Ronkainen (2022) Utsjoelta ksirjoittaa:

”Teno on tarjonnut minulle uskomattoman paljon hienoja elämyksiä ja ikimuistoisia hetkiä. Joella vietettyjen öiden ja saaliiksi saatujen lohien sekä hyvien kalakavereiden ansiosta Tenolla viettämäni päivät ovat olleet antoisia. Reilun kahdenkymmenen vuoden ajan sain ammentaa Osman Niilon oppeja Tenon soutusuvannoista ja lohen sielunelämästä.”

Tenon lohen tärkeys tulonlähteenä on säilynyt alueella vahvana vuoden 2021 kalastuskieltoon saakka, vaikka loheen liittyvät tulot ovat viime vuosina laskeneet huomattavasti lohimäärien asteittaisen vähenemisen, lohen hinnan laskemisen ja kalastusrajoitusten myötä. Esimerkiksi vuonna 2018 lohen paikallinen tulovaikutus (ilman alv:tä ja muita vähennyksiä) oli 4,1 miljoonaa euroa (Knuuttila ym. 2020).

Lohi on niin keskeinen osa ihmisten elämää, että kesällä on yleisempää kysyä ”Oletko saanut kalaa?” kuin ”Kuinka voit?” (Holmberg 2018). Saamelaissuvut ovat kalastaneet lohta perinteisillä verkkopyyntimuodoilla samoilla paikoilla sukupolvesta toiseen, talojen lähivesillä on soudeltu viehekalastamassa ja rannalta on ongittu niin lohta kuin muitakin kaloja koko vesistön alueella. Kalastaminen on keskeinen osa yhteisön sosiaalisia rakenteita, ihmisten välisiä suhteita, yhdessä tekemistä ja olemista, ruokavaliota sekä tekemisen kautta koettua kuulumista paikallisyhteisöön ja Tenojokilaaksoon kotipaikkana. Lohen vuotuisen elämänkierron vaiheet rytmittävät Tenonvarren asukkaiden elämää keväisestä kalastukseen valmistautumisesta syksyn viimeisiin kaloihin ja niiden säilömiseen (Nousuniemi 2001). Syyskauden metsästyksen ja talven riekonpyynnin aikaan kesän lohitarinat luovat yhteenkuuluvuutta ja siirtävät kulttuurisidonnaista tietoa.

Lohenkalastus on tärkeää myös vapaa-ajan asukkaille. Vuonna 2018 tehdyn kyselyn mukaan (Knuuttila ym. 2020), Tenon matka vaikutti olevan useille kalastusmatkailijoille vuosittainen perinne. Tutkimusta edeltävien viiden vuoden aikana kalastusmatkailijat olivat tehneet Tenolle noin 7 matkaa. Tenojoella kesämökin omistavat olivat tehneet matkoja selvästi enemmän kuin muut, keskimäärin liki 16 matkaa, kun muut ulkopaikkakuntalaiset lohenkalastajat ehtivät Utsjoelle 6 kertaa. Kesämökkiläiset myös kalastivat keskimäärin hiukan yli viikon ajan, mikä oli enemmän kuin tavallisten kalastusmatkailijoiden liki kuusi lupavuorokautta.

Kuva 1. Lohipato (*buođđu*) on perinteinen kiinteä kalastustapa Tenolla. Kuva: Panu Orell.

Tenon jokisaamelaisille, jotka olivat 1800-luvun loppupuolella vähitellen asettuneet myös taollisiksi, poronhoito ei perinteisesti ole ollut merkittävä elämänmuoto (Lehtola 2012, s. 37–38). Jokisaamelaisten elanto on perustunut monitalouteen, eli se on tullut vuodenajasta riippuen monista eri lähteistä. Tenojoen vesistön Suomen puoli kuuluu pääosin Utsjoen kuntaan, missä suurin osa tutkimuksessa haastatelluista henkilöistä asuu. Utsjoen kunnassa on historiallisesti ollut saamelaisenemmistö. Esimerkiksi vuonna 1902 Utsjoen viidestäsadasta asukkaasta suomalaisia oli vain muutama kymmenen, ja niistäkin nimismiehen ja papin perheet muodostivat kolmanneksen (Lehtola 2012, s. 37). Toiseen maailmansotaan saakka Suomen puolen Tenon saamelaiset asuivat suhteellisen eristyksissä muusta Suomesta (Kuokkanen 2020). Vielä vuonna 2000 yli 70 % kunnan asukkaista oli saamelaisia, mutta nykyisin heitä on kunnan asukkaista noin puolet (Utsjoki 2021, Lehtola & Ruotsala 2017).

Vaikka lohi on tenojokivartisen kulttuurin keskiössä, ei se tarkoita sitä, että kaikki alueen saamelaiset ja suomalaiset sitä kalastaisivat. Vuonna 2020 Utsjoella oli 1291 asukasta. Tenon kalatalousalueen toiminnanjohtaja Niilo I. Aikio arvioi, että vuonna 2020 paikallisista asukkaista kalasti Tenon lohennousualueella noin 340–370 kalastajaa¹. Arvio perustuu kalastushoitomaksun lunastaneiden määrään ja arvioon luvan käyttäjien määrästä. Tämä tarkoittaisi, että utsjokisista kalastaa Tenolla reilu neljännes. Luku on arvio, mutta pyytäjien määrää voi pitää korkeana. Lohi kuitenkin koskettaa myös niitä Utsjoen asukkaita, jotka eivät sen pyyntiin aktiivisesti osallistu.

¹ Sähköpostitieto 24.10.2022.

1.3. Tenojoen lohen kalastuksen hallinta

Nykyinen Suomen ja Norjan välinen sopimus kalastuksesta Tenojen vesistöissä solmittiin vuonna 2017. Tenon kalastussopimus ([42/2017](#)) määrää kalastuksen järjestämisestä, säätelystä, kalakantojen seurannasta ja tutkimuksesta, kalastuksen valvonnasta sekä kalatautien ja vesistön saastumisen ehkäisystä. Sopimuksessa säädetään myös niistä säännöistä, joiden mukaan osapuolet voivat reagoida lohikantojen tilan tai niihin vaikuttavien tekijöiden äkillisiin muutoksiin.

Tenon kalastussopimuksen 5 artiklassa ([42/2017](#)) määrätään kalastussäännöstä, joka sisältää kalastusta käytännössä säätelevät määräykset. Siinä säädellään kalastajaryhmät, sallitut pyydykset ja niiden rakenne sekä kalastusajat. Kalastussääntöön kuuluu myös ennalta sovittuja toimenpiteitä poikkeuksellisten tilanteiden varalle. Kalastussääntö on määräaikainen, ja nyt se on voimassa vuodet 2017–2021. Kalastussopimus ja -sääntö ovat aiheuttaneet kriittistä keskustelua (Hiedanpää ym. 2020, Holmberg 2018, Turunen ym. 2020).

Vuoden 2021 kalastussäännön poikkeusneuvotteluissa todettiin, että lohikannat olivat heikentyneet voimakkaasti eivätkä artikla 5 mukaiset ennalta sovitut toimenpiteet olleet riittäviä. Kalastussopimuksen 6 artiklan mukaan sopimusosapuolilla on mahdollisuus poiketa kalastussäännöstä, jos se on välttämätöntä kalakantojen elinvoimaisuuden turvaamiseksi, heikentyneiden tai heikentymisvaarassa olevien kalakantojen suojelemiseksi tai elvyttämiseksi taikka jos kalakantojen tila sen sallii.

Kalastusoikeus Tenolla perustuu kiinteistönomistukseen Tenon vesistöalueella. Kalastusoikeuden määrää mitataan osakkuusluvulla. Osakkuusluku on alun perin johdettu tilojen manttaaliluvusta, joka kuvaa tilan tuotantopotentiaalia maan ”jyvitysarvona” ja viljelypinta-alana sekä kalastuksen tuottona. Kiinteistökauppojen, perinnönjakojen ja tilojen lohkomisten myötä osakkuusluvut ovat aikojen saatossa muuttuneet ja muuttuvat edelleen. Tenojkilaaksosta omistavat kiinteistöjä niin paikkakuntalaiset kuin ulkopaikkakuntalaisetkin (Länsman 2012). Kiinteistön omistajan vakituisella asuinkunnalla ei sinänsä ole merkitystä omistusoikeuden kannalta, mutta asia saattaa vaikuttaa siihen, miten henkilö arvioi lohen kalastuskiellon vaikuttavan. Kalastusoikeus Tenolla ei ole sidoksissa etnisyyteen, kuten saamelaisuuteen. Kalastusoikeuden haltijoiden lisäksi myös matkailija voi pyytää lohta ostamalla päiväkohtaisen kalastusluvan. Matkailijat eivät kuulu tämän tutkimuksen piiriin.

Kuva 2. Kulcutusta (golgadeapmi) eli ajoverkkokalastusta Tenolla. Kuva: Panu Orell.

Saamelaisten oikeudet alkuperäiskansana (Ulkoasiainministeriö 2016) tuovat Tenon lohenkalastuksen sääntelyyn ja hallintaan kiistanalaisuuksia. Suomen korkein oikeus teki 13.4.2022 kaksi ennakkopäätöstä, jotka mahdollisesti vaikuttavat kalastusoikeuksien hallinnan tulevaan tulkintaan. Ennakkopäätöksessään KKO:2022:25 korkein oikeus katsoi, että valtioneuvoston asetuksen (297/2017) kalastuskautta koskeva säännös oli ristiriidassa henkilölle saamelaisena perustuslain 17 §:n 3 momentissa turvattujen oikeuksien kanssa. Toisessa ennakkopäätöksessä KKO:2022:26 korkein oikeus katsoi, että kalastuslain 10 §:n 2 momentin (379/2015) mukainen lohen ja taimenen nousualueen erillinen kalastuslupa siihen liitettyine lupakäytäntöineen aiheuttaa niin merkittäviä rajoituksia paikallisille saamelaisille, että säännöksen soveltaminen olisi ilmeisessä ristiriidassa heille perustuslain 17 §:n 3 momentissa turvattujen oikeuksien kanssa. Korkeimman oikeuden ennakkopäätösten yksityiskohtainen käsittely ei kuulu tämän raportin piiriin, mutta nämä oikeustapaukset heijastavat Tenon lohenkalastukseen liittyviä erimielisyyksiä sekä kansallisella tasolla että paikallisten kesken. Nämä kiistanalaisuudet ovat osa Tenon kokonaisvaltaista kalastuksen säätelyä ja sen mahdollisia yhteiskunnallisia vaikutuksia.

Kalastusoikeus Tenon vesistöön on noin 2 200–2 500 henkilöllä. Kalastusoikeuden haltijoiden tarkkaa määrää on vaikea tietää muun muassa keskeneräisten perinnönjakojen ja ositusten vuoksi. Määrää voidaan pitää kuitenkin suurena. Hieman alle puolet kalastusoikeuden haltijoista on ulkopaikkakuntalaisia. (Taulukko 1.)

Osakkuuslukujen eli kalastusoikeuden määrän ja kalastusoikeudellisten tilojen omistajien jakauma paikkakuntalaisten ja ulkopaikkakuntalaisten kesken on esitetty Taulukoissa 1 ja 2. Noin kaksi kolmasosaa kalastusoikeudesta on paikkakuntalaisilla, kun taas tilojen omistajista noin kaksi kolmasosaa on ulkopaikkakuntalaisia. Kalastusoikeudellisten tilojen, ja sitä myötä kalastusoikeuden siirtyminen paikkakuntalaisilta ulkopaikkakuntalaisille on jo verrattain pitkään jatkunut prosessi (Länsman 2012). Merkittävä osuus ulkopaikkakuntalaisista kalastusoikeuden haltijoista (arviolta noin 290 henkilöä) on kuitenkin syntyperältään Utsjoki-Inarijoen varrelta.

Taulukko 1. Osakkuuslukujen jakauma paikkakuntalaisten ja ulkopaikkakuntalaisten kesken. Lähde: Tenon kalatalousalue.

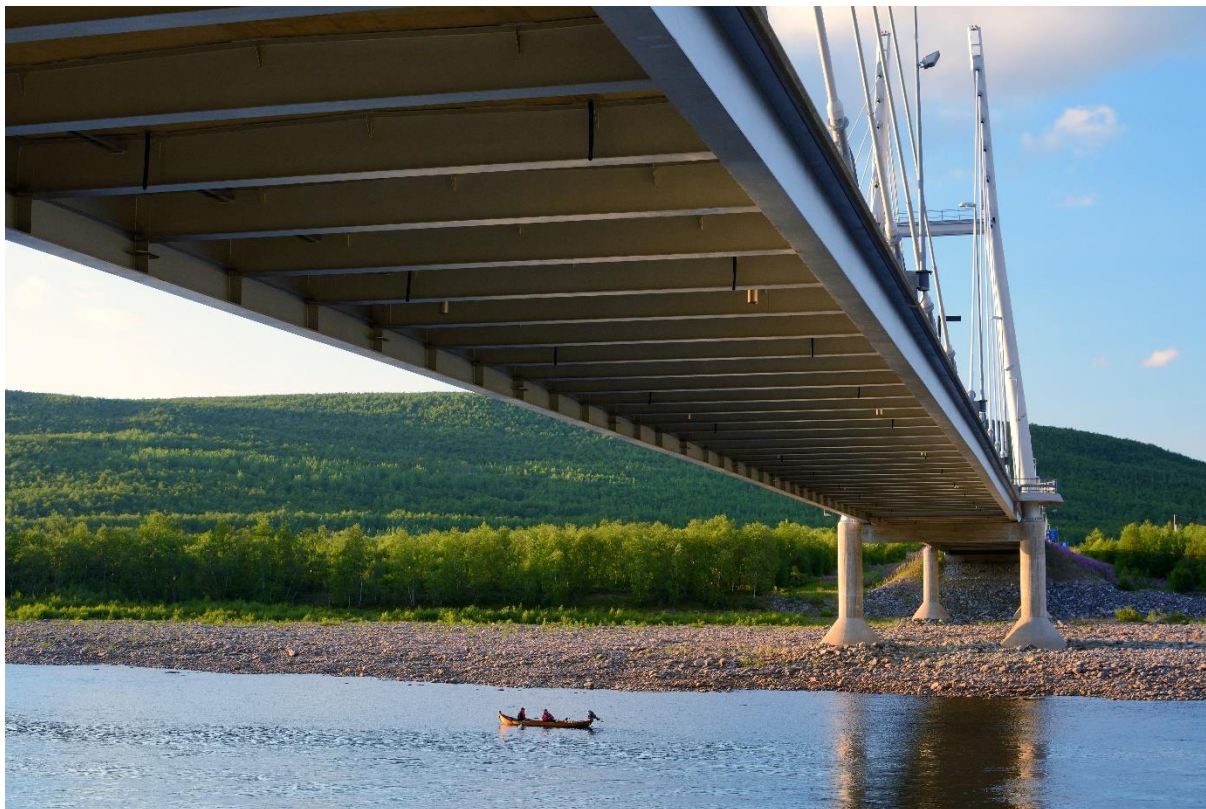
Osakkuuslukujen jakauma	N	%
Tenojoen jokilaaksoissa vakituisesti asuvat	51746,2	62,4 %
Ulkopaikkakuntalaiset	28874,8	34,8 %
Valtio, Senaatti-kiinteistöt, seurakunta	2295,2	2,8 %
Yhteensä	82916,2	100,0 %

Taulukko 2. Teno-Inarijokivarressa sijaitsevien kalastusoikeudellisten tilojen ja niiden omistajien jakauma paikkakunnalla asumisen suhteen. Lähde: Tenon kalatalousalue.

Tilojen jakauma	Tiloja N	Tiloja %	Omistajia N	Omistajia %
Paikkakuntalaiset	1173	36,1 %	584	36,9 %
Ulkopaikkakuntalaiset	2075	63,9 %	998	63,1 %
Yhteensä	3248	100,0 %	1582	100,0 %

1.4. Kalastuskielto

Valtioneuvoston asetuksessa (359/2021) säädettiin, että lohi on rauhoitettu 1.5.2021–31.12.2021 Tenon Suomea ja Norjaa rajaava pääuoma, Inarinjoki, ja Kietsimäjoki sekä ne Tenojoen sivujoet, joihin lohi nousee ja jotka on määritelty valtioneuvoston asetuksessa kalastuksesta Tenojoen vesistön sivuvesistöissä (360/2021). Lohen rauhoittaminen loppuvuodeksi suojelee sitä joutumasta sivusaaliiksi. Asetuksen 2 pykälässä lohen kalastus on kielletty seuraavilla pyyntiin tarkoitetuilla välineillä: potkupato, mertapato, seisova verkko, kulkutusverkko sekä vavalla ja vieheellä veneestä kalastettaessa 1 pykälässä määritellyillä vesialueilla. Lohenkalastuskielto uusittiin vuodelle 2022 ([409/2022](#)).

Kuva 3. Lohensoutajat Saamen sillan alla Utsjoen kirkonkylällä. Kuva: Panu Orell.

1.5. Vaikutusten arviointi

Kalastussopimuksen 7 artikla määrää, miten kalastussäännön vaikutukset arvioidaan ja miten poikkeavia määräyksiä asetettaessa menetellään. Oikeusministeriö on antanut säädösehdotusten vaikutusten ennakkoarvioinnista ohjeen, jonka mukaan vaikutukset voidaan luokitella seuraavasti: taloudelliset vaikutukset, viranomaisten toimintaan kohdistuvien vaikutusten arviointi, ympäristövaikutukset, muiden yhteiskunnallisten vaikutusten arviointi (vaikutukset kansalaisten asemaan yhteiskunnassa ja kansalaisyhteiskunnan toimintaan, sosiaaliset ja terveysvaikutukset, vaikutukset yhdenvertaisuuteen, lapsiin ja sukupuolten tasa-arvoon, vaikutukset työllisyyteen ja työelämään, vaikutukset rikostorjuntaan ja turvallisuuteen, aluekehitysvaikutukset ja tietoyhteiskuntavaikutukset) (Oikeusministeriö 2007).

Tenon kalastussäännön laadinnan yhteydessä tunnistettiin ja arvioitiin seuraavia vaikutuksia (MMM 2021a; 2021b): ympäristövaikutukset, yhteiskunnalliset vaikutukset, aluekehitysvaikutukset, taloudelliset vaikutukset ja vaikutukset viranomaisten toimintaan. Vaikutukset saamelaiskulttuuriin ja -elinkeinoihin oli sisäistetty osaksi yhteiskunnallisia vaikutuksia.

Tämä raportti käsittelee politiikkatoimen toimeenpanon **yhteiskunnallisten vaikutusten** arviointia ja keskittyy lähinnä Tenon lohensoutuskiellon Utsjoen Utsjoen kunnan asukkaille ja muille kunnassa toimiville aiheuttamiin kielteisiin, myönteisiin ja neutraaleihin vaikutuksiin. Yhteiskunnalliset (engl. societal) vaikutukset ymmärretään laajempina ilmiönä kuin sosiaaliset (engl. social) vaikutukset. Yhteiskunnalliset vaikutukset viittaavat kaikkiin politiikkatoimen aiheuttamiin suoriin ja epäsuoriin ihmisten kokemuksiin muutoksiin elinolosuhteissa. Tässä raportissa vaikutukset on jaettu neljään pääryhmään: 1. taloudellisiin, 2. kulttuurisiin, 3. terveydellisiin ja hyvinvointiin liittyviin vaikutuksiin sekä 4. muihin sosiaalisiin vaikutuksiin. Oikeudellinen

tarkastelu rajoittuu tässä työssä lähinnä oikeudenmukaisuuden kokemukseen, raportti ei käsittele täyskiellon juridisia vaikutuksia.

- **Taloudelliset vaikutukset** viittaavat niihin tuloihin tai tulomenetyksiin, jotka syntyvät tietyllä alueella poliittisen päätöksen tai säännön täytäntöönpanon suorana tai välillisenä seurauksena.
- **Kulttuurinen vaikutus** tarkoittaa perinteisiin ja elämäntapoihin kohdistuvaa myönteistä tai kielteistä muutospainetta.
- **Terveysvaikutuksella** tarkoitetaan sekä myönteisiä että kielteisiä muutoksia yhteisön terveydessä ja hyvinvoinnissa. Terveysvaikutusten kohdalla kiinnitetään huomiota eriarvoisuuteen ja terveysvaikutusten kohdentumiseen iän, sukupuolen, etnisen taustan ja sosioekonomisen aseman mukaan. Tarkastelemme koettuja terveysvaikutuksia, emme lääketieteellisesti todennettuja.
- **Sosiaalsiin vaikutuksiin** luetaan esimerkiksi vaikutukset demografiaan, infrastruktuuriin, vapaa-ajan mahdollisuuksiin, ihmisoikeuksiin, alkuperäiskansojen oikeuksiin, omistusoikeuksiin, resurssien käyttöön sekä sosiaaliseen ja inhimilliseen pääomaan.

Vaikka lähestymme vaikutuksia sen kautta, mitä oikeusministeriö on säädösten vaikutusten arviointia koskevassa ohjeessa vuonna 2007 esittänyt, näkökulmassamme korostuu kokonaisvaltainen hyvinvointi.

Hyvinvointi on moniulotteinen käsite, ja hyvinvointimuutosten arvioiminen vaatii usein erilaisia mittareita. Ymmärrämme hyvinvoinnin pohjoismaisessa tutkimuksessa usein sovelletun mallin, sosiologi Erik Allardtin (1993) kehittämän kolmen hyvinvoinnin ulottuvuuden kautta: (1) elintaso, (2) sosiaaliset suhteet tai psykososiaalinen hyvinvointi sekä (3) itsensä toteuttaminen tai mielekäs tekeminen. Terveys on olennainen osa hyvinvointia. Terveiden sosiaalisia määrittäjiä (engl. *social determinants of health*) ovat esimerkiksi elinolot, toimeentulo, koulutus, työolot, palvelujen saatavuus ja toimivuus sekä ihmisten omat terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät tiedot, taidot, asenteet ja elintavat (THL 2022). Taloudellisilla, kulttuurisilla, terveydellisillä ja muilla sosiaalisilla vaikutuksilla voi pitkällä tähtäimellä olla vaikutusta muun muassa mielenterveysongelmiin sekä kroonisten ja infektioautien esiintymisriskiin. Kansanterveyden suuret, paljolti eriarvoisuuteen liittyvät ongelmat ovat luonteeltaan yhteiskunnallisia ja poliittisia (Palosuo ym. 2013). Terveiden taloudellinen painoarvo ja merkitys yhteiskunnan perustoimintojen toteutumisessa, kuten työkyvyssä ja tuottavuudessa, on laajentanut terveyden poliittista kiinnostavuutta ja merkitystä kaikilla politiikan lohkoilla (Ståhl ym. 2006, Kickbusch 2010, Lehto 2013, Palosuo ym. 2013).

Sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset tekijät määrittävät ja muovaavat olennaisella tavalla sekä yksilöiden että yhteisöjen terveyttä ja hyvinvointia (Palosuo & Lahelma 2013). Terveiden määrittäjiin kuuluvat myös sosiaaliset kokemukset, kuten yksinäisyys (Cacioppo ym. 2002, Ong ym. 2016), voimattomuuden kokemus (Wallerstein 2006) ja haavoittuvuus.

Kuva 4. Tenon lohi. Kuva: Jaakko Erkinaro.

Haavoittuvuus ei liity pelkästään muutosjoustavuuteen vaan myös siihen, miten suurta sopeutumista voidaan oletusarvoisesti pitää kohtuullisena ja eettisesti hyväksyttävänä. Esimerkiksi alkuperäiskansojen yhteisöt, jotka pitkällä aikavälillä ovat kokeneet muospaineita monella eri yhteiskunnallisella tasolla, ovat potentiaalisesti erityisen haavoittuvasessa asemassa, koska heidän kulttuurinsa on paikkasidonnaista ja maailmankatsomuksellisesti luonnonvaroihin pohjautuvaa. Selviytymiskyky ja haavoittuvuus ympäristön muutoksille pohjautuvat paljolti yhteiskunnallisiin tekijöihin ja liittyvät läheisesti itsemääräämisoikeuteen, valtaan, sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen, kehitykseen ja monisukupolvisiin historiallisiin kokemuksiin (Ford ym. 2020).

Politiikkatoimien yhteiskunnallisia vaikutuksia ja haavoittuvaisuutta arvioitaessa tarkasteluun voidaan nostaa myös intersektionaalisuus. Intersektionaalisuus viittaa siihen, että ihmisillä ja yhteisöillä on usein useampia eriarvoista kohtelua aiheuttavia ominaisuuksia (Karkulehto ym. 2012). Intersektionaalinen syrjintä saattaa perustua esimerkiksi sukupuoleen, yhteiskuntaluokkaan, koulutukseen, etnisyyteen, ihonväriin, seksuaaliseen orientoitumiseen, ikään ja terveyteen. Tällaisen kumulatiivisen syrjinnän seurauksena syntyneitä eriarvoisuuksia pidetään yllä esimerkiksi määritellyillä tiedon hyväksyttävillä muodoilla ja ilmaisuilla (Foucault 1980: 185), jotka ovat vahvasti sidoksissa mm. koulutukseen ja kulttuuriperimään.

2. Aineistot ja menetelmät

2.1. Metodologinen näkökulma

Tutkimuskohteenamme olivat ihmiset, jotka asuvat Utsjoella ja erityisesti Tenojokilaaksossa joko pysyvästi (Utsjoen kuntalaiset) tai vapaa-ajan asukkaina (ns. mökkiläiset). Asukkaiden näkemysten lisäksi tutkimme asiaankuuluvien hallinnollisten organisaatioiden ja asiantuntijajojen, kuten Utsjoen kunnan, saamelaiskäräjien, Lapin ELY-keskuksen, maa- ja metsätalousministeriön ja Tenon kalatalousalueen edustajien näkemyksiä kalastuskiellon vaikutuksista.

Tutkimus perustuu laadulliseen ja määrälliseen aineistoon. Hankkeen tuottamaa aineistoa ovat haastattelut, työpajoissa kerätty materiaali osallistujien näkemyksistä ja yrittäjille suunnatun kyselyn aineisto. Aluetaloudellisten vaikutusten arvio perustuu virallisiin tilastoihin ja aiempaan tutkimusaineistoon.

Tutkimme laadullisin menetelmin kalastuskiellon vaikutuksia Tenojokivarren vakituiset asukkaat ja vapaa-ajan asukkaat elämään, erityisesti saamelaiskulttuuriin, elinkeinoihin ja yhteisöihin. Laadullisen tutkimuksen tavoite oli luoda mahdollisimman kattava käsitys kiellon aiheuttamista erilaisista yhteiskunnallisista vaikutuksista. Löydösten luotettavuus ja edustavuus varmistettiin käyttämällä monia eri tutkimusmenetelmiä ja aineistoja. Kun samat asiat ja teemat alkavat nousta esiin useammassa haastattelussa eikä merkittäviä uusia näkökulmia enää nouse lisähaastatteluissakaan esiin, aineisto on kylläntynyt eli saturoitunut (Bernard 2017). Tällaista verifikaatiota kutsutaan trianguloimiseksi (Robson 2002, s.174–179).

Laadullisen aineiston avulla pyrimme systemaattisesti ymmärtämään: i) miten kalastuskielto on vaikuttanut eri toimijoiden ja yhteisöjen koettuun hyvinvointiin ja terveyteen, (ii) toimijoiden välisiin suhteisiin ja (iii) yhteisön jäsenten arkeen. Sen lisäksi pyrimme identifioimaan lohen kalastuskiellon aiheuttamat mahdolliset muut yhteiskunnalliset vaikutukset asukkaiden ja toimijaryhmien arkeen ja laajempaan yhteisöön ja yhteiskuntaan. Selvitimme myös avainryhmien käsityksiä oikeudenmukaisuuden toteutumisesta, luottamusvaikutuksista viranomaisiin sekä mahdollisen konfliktipotentialin muutoksista.

2.2. Haastattelut

Henkilökohtaiset haastattelut muodostavat tutkimuksen merkittävimmän aineiston vaikutusten ja niiden merkityksen arvioinnin kannalta. Teimme 42 puolistrukturoitua teemahaastattelua pääosin syys-joulukuussa 2021. Haastattelut olivat yksilöhaastatteluja, ja ne tehtiin kasvokkain Utsjoella haastateltavan äidinkielellä, joko suomeksi tai pohjoissaameksi, sekä etähaastatteluna puhelimen ja Teams-yhteyden välityksellä. Haastatteluista 22 on pohjoissaameksi. Haastattelija käänsi ne samanaikaisesti tekstimuotoon suomen kielelle, ja myöhemmin hän tarkisti tärkeimmät käännessitaatit. (Taulukko 3.)

Valitsimme haastateltavat Tenojoen varren saamelaisyhteisöjen, kiinteistönomistajien, kalastus- ja matkailuyrittäjien, vapaa-ajan kalastajien ja esimerkiksi Utsjoen kunnan virkamiesten ja päättäjien sekä muiden asiaankuuluvien toimijaryhmien joukosta. Otantamenetelmänä käytimme harkittua otantaa (engl. *purposive sampling*) ja lumipallo-otantaa (engl. *snowball sampling*). Otantamenetelmissä haastateltaviksi haetaan henkilöitä, joiden voidaan olettaa olevan

relevantteja tietolähteitä tutkimusaiheen kannalta sekä kysymällä haastatelluilta henkilöiltä muita keskeisiä haastateltavia (Bernard 2018). Haastattelut äänitettiin ja osin myös litteroitiin.

Pyrimme haastattelemaan mahdollisimman tasapuolisesti naisia ja miehiä, nuoria ja vanhoja (ikäjakauma välillä 20–80 vuotta), ylä- ja alatenolaisia, sekä suomalaisia että saamelaisia paikallisia asukkaita (Taulukko 3). On tärkeä huomioida, että Utsjoen kaltaisella pienellä paikkakunnalla ihmisillä on usein paikallisessa yhteisössä monia eri rooleja. Haastateltavien anonymiteetin suojaamiseksi emme ole määritelleet julkisesti, kuinka moni haastateltavista oli esimerkiksi yrittäjiä, terveysalan ammattilaisia, käsityöläisiä, yms. Haastattelimme kaikkien kalastusmenetelmien (pato, verkko, soutu, kulkutus, vapa-/viehekalastus veneestä ja rannalta) käyttäjiä. Haastattelujen tarkoitus on tunnistaa erilaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia ja niille annettuja merkityksiä, siksi haastateltavien lukumäärä tai haastattelujen kesto ei sinällään vaikuta tutkimuksen tuloksiin. Perussääntönä haastateltavien valinnassa ja määrässä oli aineiston saturoituminen. Emme siis valinneet haastateltavia suorassa suhteessa esimerkiksi demografisten tai etnisten tekijöiden tai omistusoikeuksien mukaan. Tutkimuksen tarkoitus ei ole tarjota yhtä monta ”ääntä tai puheenvuoroa” kuin on vaikkapa paikkakuntalaisten ja ei-paikkakuntalaisten kalastusoikeuksien haltijoiden suhdeluku tai etniset väestösuhteet. Haastattelututkimuksessa selvitetään kokemusten ja näkemysten kirjoa, eikä oteta kantaa siihen, mikä näkemys on yleisin, vallitseva tai peräti oikea. Saamelaiset ovat aineistossa ylliedustettuna, sillä yhteiskunnallinen keskustelu lohenkalastuskiellosta ja kalastussäännöstä on liittynyt vahvasti saamelaisten oikeuteen alkuperäiskansana harjoittaa kulttuuriaan. Saamelaisten haastattelujen suurella määrällä halusimme varmistaa, että meillä on varmasti näkemyskirjon kannalta kattava ja edustava aineisto. Haastateltavan saamelaisuuden tunnistamisessa hyödynnettiin tutkimusryhmän jäsenen ja paikkakuntalaisen Joni Saijetsin asiantuntemusta.

Taulukko 3. Haastateltavien taustamuuttujia.

Taustamuuttuja	Määrä	Taustamuuttuja	Määrä
Miehiä	32	Ylä-Teno (Yläköngäs raja)	12
Naisia	10	Ala-Teno	13
Alle 40 v	7	Sivujoet	8
40–65 v	26	Saamelaisia	31
Yli 65 v	29	Suomalaisia	11
Ulkopaikkakuntalaisia	7	Paikallisia	35

2.3. Työpajat

Järjestimme neljä työpajaa. Kolme ensimmäistä työpajaa oli suunnattu paikallisille toimijoille, ja ne järjestettiin 3.11.2021 Utsjoella, 4.11.2021 Karigasniemellä sekä 1.11.2021 Internetissä Microsoft Teamsin välityksellä. Neljäs ja viimeinen työpaja suunnattiin julkishallinnon edustajille, ja se toteutettiin Teamsin välityksellä 17.11.2021. Työpajoihin osallistui kaikkiaan 48 henkilöä.

Työpajojen tarkoitus oli kerätä uutta aineistoa koetuista vaikutuksista ja verifioida haastattelujen perusteella saatuja alustavia tuloksia esittelemällä ja keskustelemalla siihen mennessä saaduista löydöksistä. Osallistujat toivat esiin uusia näkökulmia vaikutuksiin ja niiden merkitykseen, ja muodostavat osan tutkimuksen aineistosta. Työpajat kestivät kukin noin 3–3,5 tuntia ja ne äänitettiin.

2.4. Yrittäjäkysely

Hankkeessa haastateltiin paikallisia yrittäjiä heidän näkemyksistään kalastuskiellon taloudellisista vaikutuksista. Haastattelujen perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä Utsjoen paikallistaloutta koskevia yleistyksiä. Laajemman kuvan saamiseksi hankkeessa toteutettiin Utsjoen yrittäjille suunnattu kysely. Kysely tehtiin verkkokyselynä yhteistyössä Utsjoen kunnan kanssa tammi-helmikuussa 2022. Luonnonvarakeskus laati kyselyn, ja Utsjoen kunta välitti sen kaikille kunnan tiedossa oleville paikallisille yrityksille, joita oli 89 kappaletta. Vastauksia saatiin 48 (vastausprosentti 53,9). Aineisto täydennettiin ja varmistettiin katotutkimuksella, jonka Utsjoen kunta teki helmikuussa 2022 puhelimitse. Yhteensä 19 yrittäjää tavoitettiin. Katotutkimuksessa selvitettiin vastaamattomuuden syytä sekä muutamilla avainkysymyksillä yrittäjän näkemystä ja kokemusta kalastuskiellon vaikutuksista. Kyselylomake on liitteessä 3.

2.5. Aluetaloudelliset lähteet

Taloudellisten vaikutusten kvantitatiivinen arviointi pohjautui aikaisempaan lohien aluetaloudellisia vaikutuksia arvioivaan LOHITA-tutkimukseen (Knuutila ym. 2020) ja uudempiin tilastoihin, joita on rajallisesti saatavana, sekä sekä oman tutkimuksemme yhteydessä tehtyyn yrityskyselyyn. Vuotta 2018 koskevassa LOHITA-tutkimuksessa lohienkalastuksen paikallistaloudelliset kokonaisvaikutukset selvitettiin aluetalouden panos-tuotsmallilla, jossa kokonaisvaikutukset sisälsivät välittömän ja välillisen tuotantovaikutuksen ilman johdettuja investointivaikutuksia ja kotitalouksien tulojen kulutusvaikutuksia. Paikallistaloudellisilla vaikutuksilla tarkoitettiin Tenojoen lohienkalastuksesta aiheutuvaa tuloa (tuotos) ja työllisyyttä. LOHITA-tutkimuksen tulokset perustuivat vuoden 2018 kalastusmatkailijoille tehtyyn rahankäyttökyselyyn (esimerkiksi majoi-tus-, ravitsemis- ja soutu-palveluiden hankinnat sekä kauppaostot), tilastoituihin kalasaaliisiin ja saaliin arvottamiseen sekä tietoihin kalastuslupatulosta. Omassa LUOSSA-tutkimushankkees-samme arvioimme lohienkalastuksen tulovaikutuksia LOHITA-tutkimusta yksityiskohtaisemmin virallisten tilastojen avulla (Ks. 3.1). LOHITA-tutkimuksessa arvioitiin saatavan tuotoksen lisäksi lohienkalastuksesta aiheutuvan tuotannon vaikutusta yritysten liikevaihtoon, arvonlisäykseen, kotitalouksien tuloihin ja kunnan verotuloihin. Yrityskysely (Ks 3.2) puolestaan antoi kuvan vuo-den 2021 kalastuskiellon suorista ja epäsuorista vaikutuksista paikallisten yritysten toimeentu-loon.

Luonnonvarakeskuksen ylläpitämästä kalasaalisrekisteristä ja vuosittaisesta lohisaalistilastosta saadaan tietoa kalastusmatkailijoiden ja paikallisten lohisaaliista Tenolla (Tenojoen lohisaalis-seuranta, Tenojoen vesistöalueen vuosittaiset lohisaalistilastot). Luonnonvarakeskus kokoaa Lapin ELY-keskukselta tietoa paikallisten ja kalastusmatkailijoiden hankkimista luvista ja lupa-vuorokausimääristä (Luken tilastot). Vuosittaisesta lupatulokertymästä saadaan tieto Lapin ELY-keskukselta.

Verohallinnon tilastotietokannasta saadaan vuositietoa utsjokelaisten yritysten (yhteisöjen) ja tulonsaajien verotettavista tuloista sekä ennakkotietona ennakonpidätyksen alaiset ansiotulot kuluvalta vuodelta. Sen sijaan yritysten liikevaihdosta ei Verohallinnolla ole ennakkotietoa. Ti-lastokeskuksen Tulonjakotilasto jalostaa Verohallinnon tuloaineistosta asuntokunnittaista tie-toa kunnittain. Tilastokeskuksen Alueellisesta yritystoimintatilastosta saadaan utsjokelaisten yritysten toimipaikka-, henkilöstö- ja liikevaihtotiedot. Tilastokeskuksen Toimipaikkalaskurista saadaan utsjokelaiset yritykset toimialoittain ja henkilömäärittäin. Tuotannon arvosta (tuotos) ei saada kuntatason tietoa, vaan Tilastokeskuksen Aluetilinpidosta saadaan tuotos seutukun-nittain 30 toimialan tarkkuudella.

2.6. Muut kirjalliset dokumentit

Aineistona käytettiin asetuksesta annettuja lausuntoja, joita jätti 17 järjestäytynyttä tahoa ja yksi yksityishenkilö. Tätä aineistoa on käytetty lähinnä primääriaineiston hankinnassa ja tulkin-
nassa auttavana taustamateriaalina.

3. Tulokset

3.1. Taloudellisten vaikutusten tarkastelu

Lohenkalastus on osa Utsjoen paikallistaloutta elinkeinotoimintana, kotitalouksien tuloina ja niistä aiheutuvina verotuloina. Kaikkein välittömimmin kalastuskiellon vaikutukset kokevat ne elinkeinonharjoittajat, joiden toiminta on keskittynyt nimenomaan lohenkalastukseen, sillä kalastusmatkailijoiden majoituksen sekä soutu- ja venevuokrauksen tuomat tulot jäävät kokonaan pois. Osalle elinkeinonharjoittajista kalastuskielto tarkoittaa tulojen vähenemistä, sillä tuloa tulee muilta asiakasryhmiltä (esim. majoitus- ja ravitsemispalvelut, kauppa). Kolmannen ryhmän muodostavat ne, joiden liiketoimintaan kalastuskielto vaikuttaa, vaikka he eivät itse suoraan ole tekemisissä lohenkalastuksen tai kalastusmatkailijoiden kanssa. Tämän kolmannen ryhmän yksityinen ja julkinen toiminta (esim. kuljetus, siivous, energian tuotanto ja jakelu, rakentaminen, hallinto) mahdollistaa lohenkalastusta välittömästi palvelevan tuotannon. Käytännössä kalastuskiellon vaikutukset yltävät kaikille kunnan tuotannonaloille.

LOHITA-hankkeen mukaan muualta tulleet kalastusmatkailijat käyttivät Utsjoella rahaa kalastuslupien lisäksi 2,6 miljoonaa euroa. Kun kalastusmatkailun vaikutusta Utsjoen talouteen arvioidaan, on rahankäytöstä vähennettävä arvonlisävero ja kaupan myyntituotteiden sisäänostot. Virallisen kansantalouden tilinpidon mukaista tuotosta arvioitaessa rahankäyttöön on lisättävä nettikaupasta hankitut lohenkalastusluvut ja lohisaaliin arvo. Välillisiä tuotanto- ja tulovaikutuksia syntyy myös siitä, kun kalastusmatkailijoille tavaroita ja palveluja tuottavat yritykset hankkivat erilaisia tavaroita ja palveluja kunnan muilta tuottajilta.

LOHITA-tutkimushankkeessa arvioitiin lohenkalastuksen tuotoksen olleen vuonna 2018 noin 4,1 miljoonaa euroa, mikä oli noin yhdeksän prosenttia Utsjoen kunnan 46,4 miljoonan euron koko tuotoksesta (Taulukko 4). Tuotos kuvaa tuotannon bruttoarvon, ja siihen sisältyvät tuotannossa syntyvät palkat, yrittäjä- ja omaisuustulot sekä verot. Tätä tuotokseen sisältyvää osuutta kutsutaan arvonlisäykseksi.

Arvonlisäyksen osuus lohenkalastukseen liittyvässä tuotoksessa ei selviä tutkimusaineistosta eikä Utsjokea koskevista tilastoista, mutta sitä voi arvioida Tilastokeskuksen aluetilinpidon tietojen perusteella. Aluetilinpidon mukaan Pohjois-Lapin seutukunnassa keskimääräinen arvonlisäysoosuus on tuotoksesta noin 60 prosenttia. Sen perusteella laskettuna lohenkalastukseen liittyvän tuotoksen arvonlisäys olisi Utsjoella 2,4 miljoonaa euroa (Taulukko 4). Kotitalouksien tulona se olisi lähes kahdeksan prosenttia utsjokelaisten 30,1 miljoonan euron veronalaisista tuloista vuonna 2018 (Verohallinto, Yleisesti verovelvollisten tulot). Kotitalouksien veronalaisista tuloista kertyisi Utsjoen kunnan efektiivisellä veroprosentilla 14,26 kunnallisveroa kertyisi 342 240 euroa, mikä on yhdeksän prosenttia Utsjoen vuoden 2018 ansiotulojen 3 780 000 euron kunnallisverotuotosta (Taulukko 4) (Utsjoen kunnan talousarvio 2022).

Todellisuudessa lohenkalastuksesta aiheutuva tulo ei kokonaisuudessaan kerry kotitalouksille, vaan osa tuloista käytetään yrityksissä investointeihin. Kotitalouksien tulotkaan eivät kokonaisuudessaan ole ansiotulona verotettavia palkkoja tai yrittäjätulon ansiotulo-osuutta, vaan osa on pääomatulona verotettavaa vuokratuloa, yrittäjätulon pääomatulo-osuutta ja omaisuustuloja. Verot pääomatuloista menevät kunnan sijasta valtion kassaan. Aineisto ei mahdollista lohenkalastuksesta tuloja saavien kotitalouksien tulojen jakoa kunnallisveronalaiseksi ansiotuloksi ja pääomatuloksi. Lisäksi on huomioitava, että osa tuloista menee Utsjoen ulkopuolelle.

Esimerkiksi lupatuloista osa menee Utsjoen ulkopuolisille vesialueomistajille, kuten maa- ja metsätalousministeriölle ja yksityisille vesialueiden omistajille (Liitteet 67).

Yhteisöveroa maksavien osakeyhtiöiden ja osakaskuntien yritystuloverosta keskimäärin 31,3 prosenttia palautui kuntaan. Vuonna 2021 kuntien pysyvä osuus yhteisöveron tuotosta korotettiin 33,3 prosenttiin, lisäksi koronakorotuksia. (Verontilityslaki). Yhteisöveroa voidaan tarkastella Utsjoen osakaskuntien osalta. Utsjoen osakaskuntien osuus vuoden 2018 yhteensä 621 850 euron kalastuslupatuloista oli 370 393 euroa (Liite 1) (Lapin ELY-keskus 2019). Osakaskuntien toimintakulujen jälkeen osakaskunnat maksoivat vuonna 2018 veroa 72 667 euroa ja vuonna 2019 82 490 euroa (Verohallinto, Yhteisöjen ja yhteisuuksien tuloverotuksen julkisten tietojen luettelot). Yhteen laskettuna osakaskunnat olivat Utsjoen kunnan suurin yhteisöveron maksaja 22–24 prosentin osuudellaan ja yksittäinkin ne olivat kymmenen suurimman joukossa. Yhteisöveron keskimääräisen 31,3 prosentin kuntaosuuden perusteella voidaan arvioida, että vuonna 2019 osakaskuntien yhteisöverosta palautui Utsjoen kunnalle noin 25 820 euroa, mikä on noin 16 prosenttia kunnan 163 000 euron yhteisöverotuotosta (Taulukko 4).

Kalastuslupatuloista maksavat veroa myös osakaskuntien ulkopuoliset vesialueomistajat. Osa Utsjoella vesialueen omistavista asuu kunnan ulkopuolella, jolloin myös heidän veronsa menevät Utsjoen ulkopuolelle. Lupatulopalautusten saajista 64 prosenttia asuu vakituisesti Tenojoen jokilaaksoissa (hankkeessa Tenon kalatalousalueen kanssa selvitetty tieto), millä osuudella heidän osuutensa osakaskuntien ulkopuolisista lupatulopalautuksista on 43 323 euroa (Liitteet). Ansiotulona verotettaessa osakaskuntien ulkopuolisten utsjokelaisten arvioidusta lupapalautuksesta kertyy kunnallisveroa 6 178 euroa (efektiivinen veroprosentti 14,26).

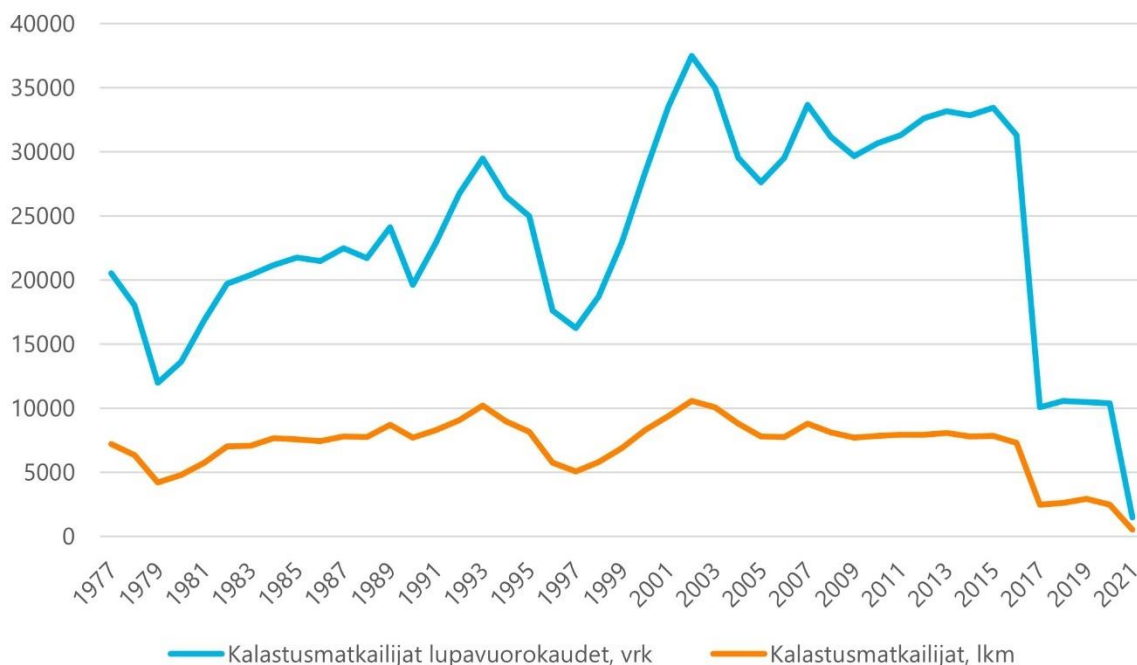
Liitteessä 1 on esitetty laskelma vuoden 2018 lupatulojen jakaantumisesta tulonsaajilleen Utsjoella ja Utsjoen ulkopuolella. Luvut ovat osin arvioita, sillä käytettävissä oleva tutkimusaineisto ei mahdollista tarkkojen lukujen esittämistä. Lupatulopotista (621 850 euroa vuonna 2018) on alustavasti arvioitu jäävän utsjokelaisten kotitalouksien käyttöön noin 30 prosenttia, mikä on alle prosentti utsjokelaisten bruttotuloista. Valtiolle menee maanomistajana ja yhteisöverona noin 35 prosenttia, ulkopaikkakuntalaisille kalastusoikeuden omistajille (Inari ml.) vajaat 20 prosenttia, osakaskuntien toimintaan vajaat 10 prosenttia ja Utsjoen kunnalle verotuloina noin viisi prosenttia.

Kalastuskiellon vaikutusta kiinteistöverotukseen ei arvioitu, sillä kiinteistövero maksetaan riippumatta siitä, saadaanko kiinteistöistä tuloja. Vapaa-ajanasuntojen osuus Utsjoen kiinteistöverotuotosta on noin 30 prosenttia.

Utsjoen yritysten toimipaikkojen 40 767 000 euron liikevaihdosta vuonna 2018 (Tilastokeskus, Alueellinen yritystoimintatilasto) lohenkalastuksesta aiheutuvan osuuden arvioidaan olevan 4 500 000 euroa eli 11 prosenttia (Taulukko 4). Osuus yritysten liikevaihdosta on tuotoksen osuutta suurempi, sillä liikevaihto sisältää kalastusmatkailijoiden kaupoista ostamien tuotteiden arvon. Tuotokseen sen sijaan sisällytetään kauppatavaroista ja polttoaineista vain paikallisen tuotannon osuus eli kaupan välitysmarginaali. Utsjoen kunnan yrityksistä kalastuskiellon koettelemilla majoitus-, ravitsemis- sekä kaupan alalla toimii kolmannes (46 kpl) (Tilastokeskus, Kunnittainen toimipaikkalaskuri). Yritykset ovat pieniä. Kunnan 140 yrityksestä alle neljän hengen yrityksiä on 129.

Paikallistalouden näkökulmasta kalastusmatkailijoiden rahankäyttö paikan päällä ja lupamaksut ovat vientituloon verrattavaa tuloa alueen ulkopuolelta. Mikäli kalastusmatkailijoita ei ole, heidän rahankäyttönsä on pois paikallisen elinkeinoelämän, kotitalouksien ja kunnan tuloista. Lisäksi on huomattava, että jo uuden kalastussäännön voimaan tulo vuonna 2017 laski kalastajamäärän ja Utsjoella vietetyt kalastusvuorokaudet noin kolmannekseen. Jos rahankäyttö-

vaikutuksen arvioidaan pienenevän samassa suhteessa, niin vuonna 2018 Utsjoen tulot olivat yli 5 miljoonaa euroa pienemmät kuin ennen vuotta 2017 (Knuuttila ym. 2020). Tätä tulojen pienenemistä lieventää se, että osa Tenolla kalastaneista kalastusmatkailijoista lunasti vuorokausilupansa Norjan lupakaupasta, mutta ostivat palvelut Suomen puolella, koska Tenon Norjan puolella ei juurikaan ole lohimatkailuyrittäjyyttä (Knuuttila ym. 2020).

Kuva 5. Kalastusmatkailijoiden määrä ja lupavuorokaudet Teno-Inarijoen pääuomassa vuosina 1977–2021, Ikem. Lähde: Länsman ym. 2020; Kalastusmatkailijoiden määrä ja lupavuorokaudet Teno-Inarijoen pääuomassa vuosina 2018–2021, Ikem. Lähde: Tenon kalatalousalue / Luke.

Teollisia työpaikkoja on Utsjoella vähän. Tulonsiirroilla, suurimpana eläkkeet, on asuntokuntien bruttotuloista suuri keskimäärin 36 prosentin osuus (Tilastokeskus, Tulonjakotilasto). Pysyvyyttä tuovat kunnan, valtion ja valtioonemmistöisen yritystoiminnan työpaikat etenkin terveydenhoidossa, sosiaalitoimessa, koulutuksessa ja hallinnossa. Vastaavasti 6 896 000 euron valtionosuuksilla on vakauttava vaikutus Utsjoen kunnan talouteen, jossa kuntalähtöiset verotulot ovat 4 550 000 euroa.

Kalastuskieltovuoden 2021 toteutuneesta taloudesta on vasta vähän tilastotietoja. Kuntaliiton ennakkollisissa tilinpäätöstiedoissa vuonna 2021 Utsjoen ansiotulojen kuntaverot, 3 898 000 euroa, ovat vain 3 000 euroa vähemmän kuin vuonna 2020 (Kuntaliitto 2022). On kuitenkin huomattava, että vertailuvuosi 2020 on kolme prosenttia vuotta 2019 alemmalla tasolla.

Edellä kuvattujen taloudellisten vaikutusten lisäksi haastateltavat, erityisesti vapaa-ajan kiinteistöjen omistajat, muistuttivat, että heidän omistamiensa kiinteistöjen arvo on sidoksissa lohenkalastusmahdollisuuksiin. Sama koskee epäilemättä niitä rakenteita, jotka on tehty kalastusmatkailua tai paikallisten ihmisten lohenpyyntiä varten. Pitkällä aikavälillä kalastuksen estyessä joko kalastuskiellon tai huonon lohikannan vuoksi kiinteistöjen käyttö- ja jälleenmyyntiarvo laskee.

Taulukko 4. Arvio lohenkalastuksesta aiheutuneesta tuotoksesta, arvonlisäyksestä, yritysten toimipaikkojen liikevaihdosta ja verotuloista Utsjoella vuonna 2018, euroa ja %. Lähde: Tilastokeskus Aluetilinpito ja Alueellinen yritystoimintatilasto, Knuuttila ym. 2020, Utsjoen kunnan talousarvio 2021, Verohallinto.

	Utsjoki yhteensä, euroa	Lohenkalastuksesta aiheutuva, euroa	Lohenkalastuksesta aiheutuva osuus, %
Tuotos	n. 46 400 000	n. 4 100 000	n. 9 %
Arvonlisäys	n. 27 376 000	n. 2 400 000	n. 9 %
Liikevaihto	40 767 000	n. 4 500 000 ¹	n. 11 %
Verotulot yht.	4 550 000	n. 368 060	n. 8 %
- Kunnallisvero	3 780 000	maks. 342 240	maks. 9 %
- Yhteisövero	163 000	min. 25 820 ²	min. 15 %
- Kiinteistövero	621 000 ³	Ei arvioitu	Ei arvioitu

1 Liikevaihto on tuotosta suurempi, sillä se sisältää kalastusmatkailijoiden kaupasta ostamien lopputuotteiden arvon.

2 Osakaskuntien yhteisöveron kuntapalautus.

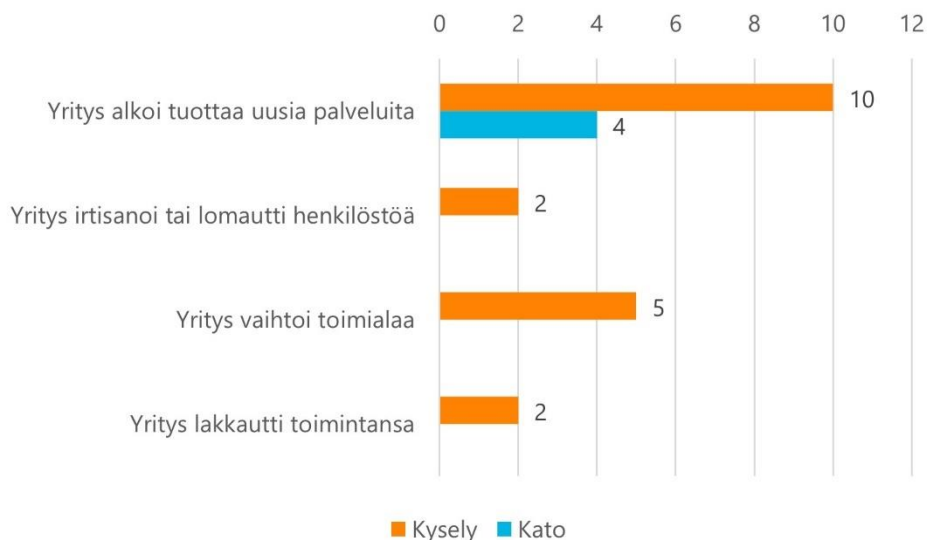
3 Vapaa-ajanasuntojen osuus Utsjoen kiinteistöverotulosta on noin 30 prosenttia.

3.2. Yrittäjäkysely

Kyselyyn saatiin 48 vastausta ja katokyselyyn 19. Kyselyyn vastanneiden ikäkeskiarvo oli 54 vuotta (mediaani 57 vuotta) ja katokyselyssä 57 vuotta (mediaani 59 vuotta). Puhelimitse tehdyssä katokyselyssä ei kysytty vastaajan sukupuolta eikä etnisyyttä, vaan ne päätettiin nimen perusteella ja katokyselyyn osallistuneen kunnan työntekijän paikallistuntemusta hyödyntäen. Muut vastaajien taustatiedot, ks. Taulukko 5.

Kyselyyn vastanneista reilu puolet oli saamelaisia, kolme neljäsosaa miehiä ja melkein kaikilla yrityksillä oli toimipaikka Utsjoella. Valtaosa yrityksistä toimii matkailualalla ja yli puolet kalastuksen alalla. Kyselyyn vastanneet yritykset olivat liikevaihdoltaan verrattain pieniä, noin puolella liikevaihto oli vuonna 2020 alle 50 000 euroa. Ala-Tenolla toimi hieman enemmän yrityksiä kuin Ylä-Tenolla. (Taulukko 5.)

Reilu enemmistö vastanneista (65 prosenttia) kertoi, ettei sopeuttanut yrityksen toimintaa vielä vuoden 2017 kalastussopimuksen vuoksi, vaikka kalastuspainetta vähennettiin silloin 30 prosenttia. Ne, jotka sopeuttivat, kertoivat luopuneensa, vähentäneensä tai suunnanneensa toimintaa uudelleen. Vuoden 2021 kalastuskiellon myötä yrityksistä sopeutti toimintaansa jo melkein puolet (46 prosenttia). (Taulukko 6). Eniten oli yrityksiä, jotka sopeuttivat toimintaansa tuottamalla uusia palveluita tai vaihtamalla toimialaa (Kuva 6) Yrittäjien mukaan sopeutuskeinoja olivat muun muassa uusien tuotteiden luominen, markkinoinnin uudelleen suuntaaminen, toiminnan vähentäminen tai jopa toiminnan lopettaminen (Liite 268).

Kuva 6. Yritysten sopeuttamiskeinot vuoden 2021 kalastuskieltoon. Yritysten määrät.

Yrityksistä 78 prosenttia kertoi tulonmuodostuksensa vähentyneen kalastuskiellon vuoksi, ja keskimääräinen vähentyminen oli 54 prosenttia (Taulukko 6). Melkein neljännes, eli 22 prosenttia yrityksistä mainitsi tulonmuodostuksen lisääntyneen, ja lisäys oli keskimäärin 13 prosenttia.

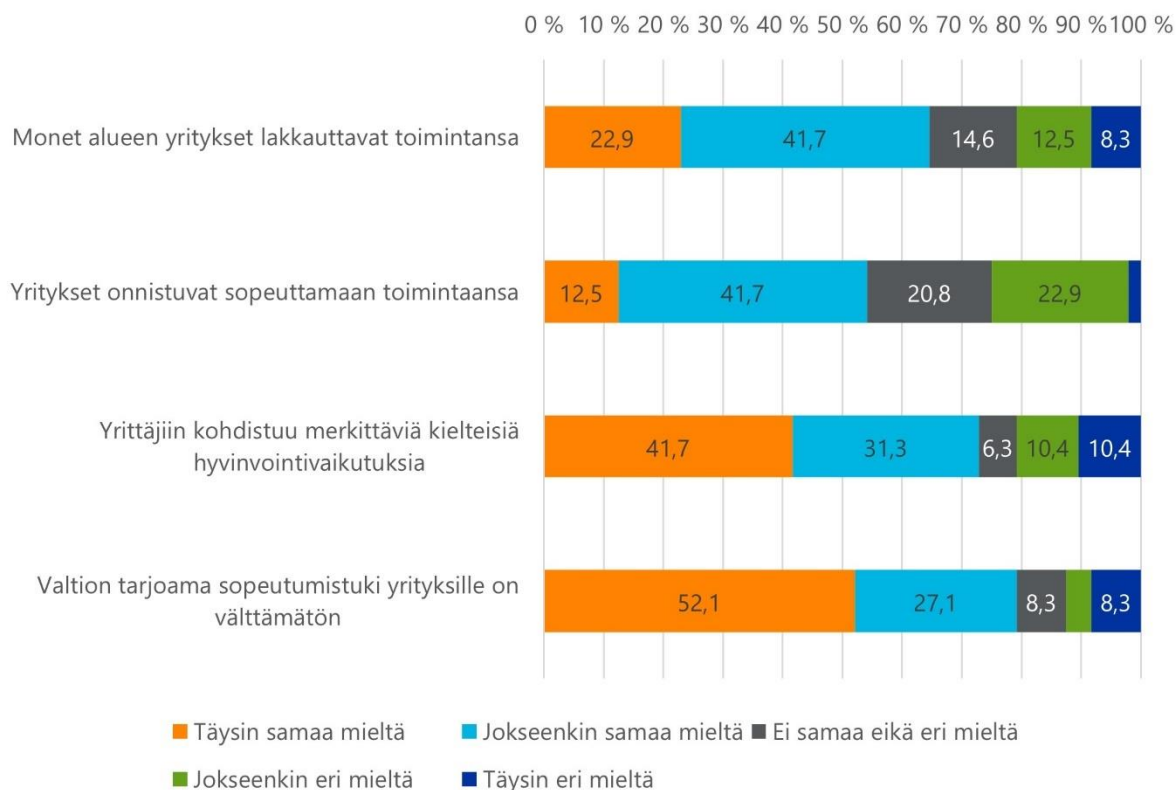
Yrittäjiltä kysyttiin myös, mitä he arvelevat yritystoiminnalleen tapahtuvan, jos kalastuskielto jatkuu. Melkein puolet arvelee yritystoiminnan pysyvän ennallaan ja kolmannes arvelee luovansa uusia palveluja ja tuotteita. Toisaalta noin neljännes arvelee karsivansa toimintojaan, ja viidennes ennustaa liiketoimintansa loppuvan. (Taulukko 6).

Yrityksille esitettiin neljä väittämää, jotka koskivat mahdollista täyskalastuskiellon jatkumista. Tulokset olivat kahtalaisia. Yli 60 prosenttia yrittäjistä oli sitä mieltä, että monet alueen yrityksistä lakkauttavat toimintansa. Tosin noin puolet vastanneista katsoi, että yritykset onnistuvat sopeuttamaan toimintaansa. Selvä enemmistö katsoo, että kiellon jatkuessa yrittäjiin kohdistuu kielteisiä hyvinvointivaikutuksia, ja että valtion sopeuttamistuki on välttämätön. (Kuva 7). Lohen kalastuksen täyskieltokesä 2021 oli myös Covid-19-pandemian aikaa, jolloin oli voimassa valtakunnan rajojen ylittämistä koskevia rajoituksia. Mediassa (Yleisradio 2021) koronapandemian arvioitiin lisänneen kotimaanmatkailua ja mahdollistaneen kaikkien aikojen matkailukesän Utsjoella. Kotimaanmatkailun lisääntyminen lievensi kalastuskiellon vaikutuksia matkailualan yrittäjiin.

Kyselyssä tiedusteltiin yrittäjiltä, miten koronapandemia heidän mielestään vaikutti yritysten toimintaan ja Utsjoen matkailuun vuonna 2021. Yrittäjien kokemukset olivat ristiriitaiset. Osa havaitsi kotimaanmatkailun kasvaneen merkittävästi, osa koki pandemian lisänneen matkailun ahdinkoa, ja osa ei tunnistanut mitään vaikutusta (Liite 2). On selvää, että tiukasti lohenkalastukseen keskittyneet yritykset eivät saaneet helpotusta kesämatkailijoista, jotka tekivät muuta kuin kalastivat lohta Tenolla.

Katokyselyn tulosten mukaan pääsyy varsinaiseen kyselyyn vastaamattomuuteen oli, ettei kalastuskielto vaikuttanut kyseisen yrittäjän yritystoimintaan (33 prosenttia). Moni vastaaja ei huomannut tai saanut kyselyä (21 prosenttia), vastaaja ei ehtinyt vastata (16 prosenttia) tai ei ollut kiinnostunut (16 prosenttia) vastaamaan. Erylistä protestihenkeä kyselyä vastaan ei kato tutkimuksen mukaan ilmennyt. Sekin olisi voinut olla mahdollista, sillä kalastuskielto ja vuoden

2017 kalastussopimus on monella tapaa kiristänyt ilmapiiriä ja suhtautumista valtiota, mahdollisesti myös kyselyn suorittanutta Luonnonvarakeskusta kohtaan.

Kuva 7. Yritysten vastaukset väittämiin, jotka koskevat mahdollisesti jatkuvaa kalastuskieltoa. N=48.

Alkuperäiseen kyselyyn vastanneet yritykset olivat enemmän matkailuun painottuneita kuin katokyselyssä tavoitetut yritykset. Katokyselyyn vastanneiden yrittäjien kriittisyys kalastuskieltoa kohtaan oli jonkin verran lievempää ja tulevaisuusnäkymät kiellon jatkuessa jonkin verran positiivisempia. Tämä on luontevaa, sillä katoaineiston yritykset olivat vähemmän tekemisissä suoraan matkailun kanssa. Varsinaisen kyselyn ja katokyselyn aineisto ja tulokset eivät kuitenkaan merkittävästi eroa toisistaan, ja molempien aineistojen viesti on pitkälti sama. Voidaan siis tehdä johtopäätös, että kyselyaineisto (vastausprosentti 54) oli verrattain edustava läpileikkaus Utsjoen yrittäjistä. (Taulukko 5.)

Yrittäjäkyselyn tuloksia voidaan lukea vähintään kahdella tapaa. Yhtäältä tulokset kertovat, että yrityksiltä löytyy joustavuutta ja sopeutumiskykyä kalastuskiellon kaltaisissa poikkeus- ja kriisitilanteissa. Monet yrittäjät kertovat monipuolistaneensa toimintaansa jo ennen kalastuskieltoa vähemmän lohenkalastukseen keskittyväksi. Alueella on nähty tarve uudistumiseen, ja sama viesti tuli esiin hankkeen järjestämissä työpajoissa.

Toisaalta tulokset kertovat myös siitä, että osalle yrittäjistä kalastuskielto on merkinnyt vakavia taloudellisia ongelmia ja suorastaan toiminnan lakkauttamista. Yrityksistä 21 prosenttia arveli, että toiminta lakkaa, jos kalastuskielto jatkuu. Tämä näkymä on synkkä, ja toteutuessaan se olisi merkittävä isku Utsjoen paikallistaloudelle. Yrittäjien oma arvio kertoo pessimistisistä tunnelmista ensimmäisen kieltovuoden jälkeen. Tutkimushankkeen ei ole mahdollista arvioida kuinka todennäköisiä ja realistisia yritystoiminnan lakkauttamista koskevat arviot ovat. Lakkauttamis-

päätöksiin ja niiden ennakointiin vaikuttavat kalastuskiellon lisäksi muutkin samanaikaiset syyt ja olosuhteet, kuten muu kysyntä ja yrittäjän ikä.

Taulukko 5. Kyselyyn vastanneiden henkilöiden taustamuuttujat.

Taustamuuttuja	Kysely n=48	Kato n=19
	% vastanneista	
Mies	71,7	84,2
Nainen	28,3	15,8
Yrityksen omistaja	91,7	–
Yrityksen työntekijä	8,3	–
Saamelainen	51,1	52,6
Suomalainen	46,8	47,4
Yrityksen toimiala		
Majoituspalvelut	60,4	36,8
Ravintolapalvelut	16,7	5,3
Soutu- ja venepalvelut	54,2	31,6
Kaupan ala	2,1	15,8
Rakennuspalvelut	18,8	15,8
Ohjelmapalvelut	45,8	21,1
Muu kalastukseen liittyvä toiminta	33,3	15,8
Yrityksen liikevaihto vuonna 2020		
alle 50 000 e	45,8	53,3
50 000–100 000 e	22,9	6,7
100 000–500 000 e	25,0	33,3
yli 500 000 e	6,3	6,7
Toiminta-alue		
Yrityksellä on toimipaikka Utsjoella	97,9	-
Toiminta-alue Ylä-Teno	43,8	-
Toiminta-alue Ala-Teno	58,3	-
Yritys ei toimi Tenojokilaaksossa	12,5	-

Taulukko 6. Kyselyn ja katokyselyn vastausjakaumat.

Kysymys	Kysely n=48	Kato n=19
	% vastanneista	
Sopeuttiteko toimintaan jo vuoden 2017 kalastussopimuksen jälkeen?		
Kyllä	35,4	–
Ei	64,6	–
Kun tieto vuoden 2021 kalastuskiellosta tuli, sopeuttiko yrityksenne jollain lailla toimintaa?		
Kyllä	45,8	13,3
Ei	54,2	86,7
Millä tavalla yritys sopeutti toimintaa?		
Yritys alkoi tuottaa uusia palveluita	62,5	21,1
Yritys irtisanoi tai lomautti henkilöstöä	12,5	0
Yritys vaihtoi toimialaa	31,3	0
Yritys lakkautti toimintansa	12,5	0
Väheni vai lisääntyi liikevaihtonne kalastuskiellon vuoksi vuonna 2021?		
Väheni	78,3	–
Lisääntyi	21,7	–
Kuinka monta prosenttia yrityksen tulonmuodostus muuttui kalastuskiellon vuoksi vuonna 2021.		
Väheni, keskiarvo	53,8	32,0
Väheni, mediaani	60,0	15,0
Lisääntyi, keskiarvo	12,8	0
Lisääntyi, mediaani	15,0	0
Mikäli kalastuskielto jatkuu, miten arvelette toimintanne jatkuvan?		
Yritystoiminta pysyy ennallaan	45,8	63,2
Yritys luo uusia tuotteita ja palveluita	33,3	10,5
Yritys joutuu karsimaan toimintojaan	22,9	10,5
Henkilöstöä joudutaan vähentämään	6,3	5,3
Yritystoiminta lakkaa kokonaan	20,8	0

3.3. Koetut taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja terveysvaikutukset

Tenon lohen kalastuskiellon positiivisena koetut yhteiskunnalliset vaikutukset ovat vähäisiä. Ne rajoittuvat lähinnä toivoon kalakantojen vahvistumisesta tulevaisuutta ajatellen sekä motivoijana uudenlaisten tulonlähteiden luomiseen ja paikallisen yrityspohjan monipuolistumiseen tulevaisuuden haasteita varten. Jotkut haastateltavista näkivät myös positiivisena sivuvaikutuksena harmaan talouden pienentymisen tai katoamisen.

Poliittisten päätösten yhteiskunnalliset vaikutukset ovat aina monisyisiä ja usein kumulatiivisia. Esimerkiksi lohenkalastuskielto saatetaan kokea samanaikaisesti kulttuurisena, taloudellisena, yhteisöllisenä ja terveydellisenä uhkana. Tämä tekee vaikutusten arvioinnista haastavaa, sillä toistensa kanssa linkittyviä syysseuraussuhteita on vaikea erottaa toisistaan (Kuva 8). Lohenkalastuksen keskeinen asema Tenojokilaakson saamelaiskulttuurissa lisää myös vaikutusten määrittämisen haasteita, koska lohenkalastus liittyy yhteisön elämään niin monella tavalla:

”Se ei ole vain kalastusta, vaan se on elämäntapa. Se on kokonaisuus. Kieli, kulttuuri ja elämäntapa. Tietysti se elämäntapa sisältää myös selviytymisen tai tulojen määrän.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Haastateltavat arvioivat, että lohenkalastuskielto vaikuttaa yleisesti ottaen voimakkaammin paikalliseen saamelaisväestöön – niidenkin haastateltujen kohdalla, jotka näkivät kiellon positiivisena tai joiden omassa elämässä kalastaminen ei ollut merkittävässä roolissa. Ei ole kuitenkaan syytä olettaa, etteikö kielto vaikuttaisi myös kalastaviin suomalaisiin.

Kuva 8. Lohen kalastuskiellon vaikutuksia. Esimerkkejä kalastuskiellon yhteiskunnallisista vaikutuksista ja niiden mahdollisista yhteyksistä ja vaikutuksista.

Vuoden 2021 kalastuskielto aiheutti kokonaisen vaikutusten verkon, jonka solmukohdat edustavat erilaisia yhteiskunnallisia muuttujia, kuten esimerkiksi tulot, menot, sosiaaliset suhteet, kulttuurilliseen identiteettiin liittyvät tekijät ja ruokaturva. Yhden tekijän muuttuminen ei

aiheuta suoranaista uhkaa yksilön eikä yhteisön hyvinvoinnille, mutta monen tekijän yhteisvaikutuksella voi olla huomattava pitkäaikainen merkitys.

Historiallisella kontekstilla on merkitystä poliittisten päätösten vaikutuksiin. Kalastuskielto ei tapahdu ajallisessa tyhjiössä. Jotkut suomalaiset, mutta varsinkin haastatellut saamelaiset, näkevät kiellon ja sen vaikutukset osana historiallista kalastusrajoitusten kumulatiivista kokonaisuutta. Lohen kalastuskielto ja muut kalastukseen liittyvät rajoitukset koetaan jatkumona, jolla ulkopuolinen hallinto heikentää pohjoisen ihmisten ja etenkin saamelaisten oikeuksia. Se näkyy myös haastateltavien vastauksissa.

”Se että täällä tätä saamelaisten harjoittamaa kalastusta rajoitetaan – se [saamelaisten kalastus] on loppujen lopuksi aika pieni pisara meressä ja kuinka paljon pitäis niitä toimia kohdentaa johonkin muualle kuin tähän Tenon kalastukseen [jotta lohikanta paranisi]. Se on herättänyt voimakasta ahdistusta siihen, että taas ulkopuolelta tulee ihmisiä, jotka näkee asiat jotenkin erillä lailla kuin ne itse näkee – miten taas sitä omanelämän hallinnan ja itsemääräämisoikeiden tunnetta poljetaan.” (Saamelainen, 40–65 v.)

”Sehän voi olla jopa Suomen valtion tavoite, että hävitettään vanhat saamelaiset perinnepyyntit, jotta uudet heille sopivimmat pyyntimuodot voivat tulla niiden tilalle. Mistä me sen tiedämme.” (Saamelainen, yli 65 v.)

Lohenkalastus on tärkeä osa jokisaamelaisten ja kalastusta harjoittavien suomalaisten identiteettiä. Utsjoella asuu kuitenkin myös paljon ihmisiä, jotka eivät kalasta. Haastatellut, itse kalastamattomat paikalliset toivat esiin kalastuksen yhteisöllisen merkityksen, erityisesti saamelaisille. Jotkut haastateltavat mainitsivat myös, että kalattomia vuosia on ollut ennenkin, ja silloin on menty järville ja muualle kalaan. Kalastuskielto koettiin kuitenkin eri asiana kuin kalaton vuosi, koska kalastuskieltoon liittyy yksilön ja yhteisön itsemääräämisoikeuden loukkaaminen ja pelko saamelaisten perinnekalastuksen kieltämisestä sekä jo sovittujen oikeuksien menettämisestä.

Yhden vuoden kalastuskiellolle riitti kuitenkin ymmärrystä ja sietokykyä, mutta kiellon mahdollisesti jatkuessa myös kielteiset vaikutukset todennäköisesti voimistuvat ja kumuloituvat.

Lohenkalastuksen merkitys Tenojoella

Jotta kalastuskiellon vaikutuksia voidaan arvioida, on tärkeä ymmärtää lohen kalastuksen merkitys Tenojokilaaksossa. Haastateltavat korostivat kuinka Tenojoki ja sen hyödyntäminen yhdistää ihmisiä yhteisönä; lohenkalastus on paikallisille kaikkein tärkein kokoava tekijä. Se on koko jokirannan saamelaiskulttuurin peruspilari ja tärkeää myös ei-saamelaisille:

”Etelän ihminenhän ei sitä ymmärrä että se on elämäntapa.” (Saamelainen, 40–65 v.)

”Se [Tenon lohi ja sen kalastus] rakentaa identiteettiä ja itsetuntoa siihen mihin ihminen kuuluu.” (Saamelainen, yli 65 v.)

”[Meidän kulttuuri on se] että meillä on ollut täällä tapana pyytää Tenolla lohta. Se kuuluu meidän ruokaan, meidän elämään. No jos se loppuu, [loppuu kaikki]. Se on niin kaikki kaikessa, en minä osaa kyllä sanoa vain yhtä asiaa mikä [siinä] on tärkeää.” (Saamelainen, 40–65 v.)

”Lohi on hirveän tärkeä. Kyllä se on siten, sanoisin että se on yhtä tärkeä meille kuin poro on poromiehille. Vaikka emme saa siitä tuloja samoin – emme voi olla ammattikalastajia, emmekä saa siitä tuloja ympäri vuoden.” (Saamelainen, 40–65 v.)

”Kalastuksen merkitys on hyvin tärkeä. Unohdetaan kuitenkin, että kalastus myös suomalaisille tärkeä. (...) Minun menetykseni on suurempi kuin paikallisen, jolla on kalastusoikeus mutta ei kalasta. Ei pidä väheksyä ulkopaikkakuntalaisten menetystä.” (Suomalainen, yli 65 v.)

”Asteikossa 1-10 niin ainakin 9 kuinka tärkeä olisi se että Teno on [kalastukselle] auki.” (Saamelainen, yli 65 v.)

Vaikka kalastuksen merkitys ravinnonlähteenä ja suorana tulon lähteenä on muuttunut menneistä vuosikymmenistä, sen kulttuurinen, sosiaalinen ja hyvinvoinnillinen tärkeys tuli haastateluissa ja työpajoissa voimakkaasti esiin. Lohen taloudellisen merkityksen vähenemiseen ovat vaikuttaneet monet tekijät, kuten vuosien varrella tapahtunut kalastuksen sääntely, perinteisiä pyyntimuotoja koskevat rajoitukset, lohen hintojen lasku viljellyn kalan lisääntyessä sekä kalakantojen heikkeneminen. Tästä huolimatta Tenon saamelainen kalastuskulttuuri elää edelleen. Lohenkalastuksen tärkeys paikallisille on käynyt ilmi myös muista Tenoa koskevista tutkimuksista (Holmberg 2018; Law & Joks 2019, Kuokkanen 2020).

Tenon saamelaisille kalastus on kuin poronhoito tunturisaamelaisille, ja perinteisesti muutkin elinkeinot, kuten talvinen riekonpyynti, tukivat ympärivuotista toimeentuloa (Lehtola 2012, s. 37–38). Jokirannan kalastuskulttuuri ei rajoitu pato- ja verkkokalastukseen, vaan kalastusvälineet ja niiden materiaalit ovat eri tavoin sopeutuneet moniin muutoksiin aikojen saatossa. Kulttuuri rakentuu keskeisiltä osin kalastuksen ympärille, mikä nykymuodossaan sisältää myös vapaa-ajan harrastuksen. Kalastuksen merkitys Tenojoella ei rajoitu koti-, yritys- ja aluetalouden elinvoimaisuuteen, vaan se on keskeinen osa jokirannan asukkaiden elämäntapaa ja Tenojoen sekä Tenon lohen hyvinvoinnista huolehtimista.

Vaikka lohenkalastus on jokisaamelaiskulttuurin keskiössä ja suomalaisia Tenolle vetävä voima, perinteinen Tenon kalastus kattaa muitakin kalalajeja. Muiden kalojen kalastus on ollut paitsi ruuan hankintaa, myös osa lohikantojen hyvinvoinnin ja joen hoitoa:

”Ennen vanhaan osasivat syksyllä ja keväällä pyytää pois meritaimenet. Nyt kun kielsivät sen syyspyynnin. Ne lisääntyivät vuosi vuodelta. 20 vuodessa ne ovat täyttäneet Tenon. Ne osasivat silloin Tenonrannan ihmiset hoitaa tätä Tenonrantaa ja sitä lohta. Eivät ne koskaan pyytäneet tyhjäksi ja eivätkä pyytäneet enempiä kuin tarvitsivat. ja joka vuonna oli lohta.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Joen luonteen ja kalalajien eroista johtuen Ylä- ja Ala-Tenon kalastusperinteissä on suuriakin eroja, mikä otettiin huomioon tutkimusta tehdessä. Haastateltavista noin puolet tuli Ylä-Tenolta ja puolet Ala-Tenolta (Taulukko 3). Esimerkiksi Ylä-Tenolla joen pohja on monelta osin hiekkainen, joten kalaa on pyydetty pääosin soutaen, rannalta kalasten, nuotaten (sen kieltämiseen 2017 asti) tai seisovilla verkoilla, kun taas esimerkiksi kulkuttaminen (ajoverkkokalastus) ja patokalastus ovat olleet tavallisempia Ala-Tenolla. Ylä- ja Ala-Tenon eroja lisää se, että viimeisen kahden vuosikymmenen aikana lohien määrä Tenon yläjuoksulla on ollut hyvin vähäinen:

”Lohi on ollut pääkala. [Kalapaikka] on ollut lohiaitta. Monta taloa kalastivat yhdessä. Nuottasivat. Ennen vanhaan saivat jopa satoja kaloja yhdessä nuottauksella. (...) Lohet ovat vähentyneet. Hauet ovat lisääntyneet niin paljon, niin sen takia lohet ovat vähentyneet. Isot lohet ovat myös vähentyneet. Meritaimenet ovat myös lisääntyneet. Tänä vuonna sain meritaimenia kolmisenkymmentä ja samoin haukea (...). Jos lohta halutaan säilyttää, niin pitää katsoa koko joen tilannetta. Mehän olemme olleet huolissaan. Olemme jo parikymmentä vuotta yrittäneet puhua sen puolesta että noita haukia pitäisi kalastaa enemmänkin, eikä vain me.” (Saamelainen, yli 65 v.)

Muilla kaloilla on myös merkitystä osana kulttuurin siirtymistä. Usein lapsille opetetaan asioita asteittain ja heidät tutustutetaan kalastukseen sekä Tenojoen käyttäytymiseen harjuksen, ”harin”, pyynnin kautta:

”Kuten lapsetkin ja pojat, minäkin olen oppinut ensin harria pyytämään – en lohta.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Vaikka haastatteluissa tuli esille selkeitä kulttuurisia eroja suomalaisten ja saamelaisten suhtautumisessa loheen, lohenkalastus tuntuu olevan tärkeää kaikille haastatetuille Tenojokivarren suomalaisille ja saamelaisille, paikkakuntalaisille ja vapaa-ajanasukkaille. Myös paikalliset suomalaiset kokevat lohenkalastuksen olevan osa omaa identiteettiään, vaikka näkevätkin sen eroavan saamelaisesta kulttuurista – saamelaiset puhuivat kaikki yhteisöllisestä kulttuurista, siinä missä suomalaiset lähinnä henkilökohtaisesta identiteetistä tai perhekulttuurista:

”Se on lapsille kulttuurin edistämisen mahdollisuus. Nyt kun kaikki on kielletty, niin kyllä se sinänsä tuntuu pahalta. Että voiko tämmöistä oikeesti tehdä? Että jos tänä tehtäs jollekin muulle – vaikka eskimoilta kielletäis kalastaminen, niin siitä nousis maailmalla iso huuto. Nyt kun tämä tehhään tämmösille – en puhu saamelaisista – mutta siis puhun paikallisista ihmisistä ja heidän ns omaisuuden käytöstä ja kulttuurin jatkamisesta – niin täytyy sanoa, että tuntuu että kovin kevein olandkohautuksin tämä on mennyt läpi. En pysty ymmärtään sitä että miten se on mahdollista.” (Suomalainen, 40–65 v.)

Haastattelujen perusteella on ilmeistä, että Tenon lohi koskettaa kaikkia paikallisia – heitäkin, jotka eivät kalasta – koska se vaikuttaa yhteisön kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Lohenkalastajat ovat perheenjäseniä, ystäviä, muita läheisiä tai asiakkaita. Sekä suomalaisten että saamelaisten joukossa oli ihmisiä, jotka tukivat ja vastustivat täydellistä kalastuskieltoa, mutta kaikki haastatellut näkivät Tenon lohikantojen selviämisen tärkeänä – mielipiteiden erot koskivat lähinnä uskomuksia syistä ja seurauksista sekä mahdollisista ratkaisuista.

Taloudellisten vaikutusten kokeminen

Tutkimuksen mukaan toisille lohen kalastuskielto aiheutti suuria taloudellisia ongelmia, toisille taas lähinnä kotitalousbudjetin haasteita ja joillekuille sillä ei ollut mitään merkitystä. Vaikka kalastuksen estymisellä ei ollut suoranaista merkitystä kaikkiiin talouksiin, heikompien yksittäisten kotitalouksien heikentyminen vaikutti yhteisön hyvinvointiin. Monet haastateltavat ilmaisivat huolestumisensa sukulaisten, tuttavien, ystävien, naapureiden tai toisten yrittäjien puolesta. Taloudelliset vaikutukset kohdistuvat kotitalouksien ikäluokkiin eri tavoin: siinä missä monet nuoret jäävät ilman kesätöitä, eläkeläisillä kalastusluvista saadun tulon puuttuminen saattaa olla hyvinkin merkittävä osa pienestä kotitalousbudjetista:

”Ehkä pitäisi alkaa miettimään miten korvattaisiin yksittäisille saamelaisille. Puhutaan vain yrittäjistä. Ei puhuta yksittäiselle saamelaiselle aiheutuneista tulonmenetyksistä. Onhan se vaikutus merkittävä niille vanhuksille, joilla suuri manttaali, nyt kun lupatuloja ei saa sitä kautta. Eivät ne [päättäjät] kyllä edes ymmärrä minkälainen menetys se on niille vanhuksille, joilla on maata tuolla.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Yleisesti ottaen taloudelliset haasteet tuntuvat huonontaneen ennen kaikkea jo ennestään heikommassa taloudellisessa tilanteessa olevien asemaa.

Yritysten ja kotitalouksien kumulatiivisten tulonmenetysten merkitys

Lohenkalastuskiellon aiheuttamat taloudelliset vaikutukset ovat monella tasolla kumulatiivista jatkumoa vuonna 2017 voimaan tulleiden rajoitusten aiheuttamille taloudellisille tappioille. Vuoden 2017 rajoitusten seurauksena paikallinen liikevaihto laski yli kahdella kolmanneksella (60–70 prosenttia) aikaisemmista vuosista (Knuuttila ym. 2020):

”Sehän alkoi jo 2017 matkailijat vähenivät. Siitä lähtien on kalastusrajoitukset jo vaikuttaneet negatiivisesti paikalliselle. Tarkoitan niitä paikallisia joilla on mökkejä joita sitten vuokraavat matkailijoille. Ainoastaan ne jotka soutavat, niin heillä on ollut enemmän tilaa soutaa, ei ole tarvinnut odottaa vuoroa. (...) Sen näkee sitten kuinka vaikeaksi kalanpyynti on tehty meille. Päästänköhän me edes vielä kalastamaan Tenossa. Pelkästään Alakönkään alueella on monia kymmeniä mökkejä jokainen voi laskea kun 50 mökkiä on tyhjillään...” (Saamelainen, alle 40 v.)

Haastateltujen huolia tukee tilastojen antama kuva Utsjoen kunnan talouden rakenteesta. Suurin osa paikallisista yrityksistä on pieniä, joten jatkuvilla ylimääräisillä taloudellisilla rasitteilla on suhteellisen suuri merkitys paikallisten yrittäjien kotitalouksien sosioekonomiseen asemaan. Utsjoella toimivista yrityksistä 92 prosentilla on alle neljä työntekijää (Knuuttila ym. 2020). Pienet yritykset ja kotitalouksien useat pienet tulonlähteet ovat tyypillisiä pohjoisen harvaan asutuille seuduille, koska tulojen pääasiallinen tarkoitus on mahdollistaa pysyminen paikallisessa yhteisössä ja eläminen omassa kulttuurissa (BurnSilver ym. 2016, Glomsrødu ym. 2017).

Monet paikalliset yrittäjät ovat vuosien varrella investoineet merkittävästi lohiturismiin. Isomille yrityksille, joilla oli kapasiteettia monipuolistaa tarjontaa, suurimmat tappiot tapahtuivat jo 2017. Haastattelujen mukaan jotkin yritykset, joilla on ollut kapasiteettia muuttaa tai monipuolistaa palvelujaan, eivät tehneet vuonna 2021 tappiollista tulosta, koska koronapandemian matkustusrajoitukset lisäsivät kotimaanmatkailua. Yrityskyselyn mukaan reilu viidennes Utsjoen yrityksistä kertoi liikevaihtonsa lisääntyneen (Taulukko 6) kalastuskiellon vuoksi, joka ajallisesti osui samaan aikaan kuin pandemian lisäämä kotimaanmatkailu. Toisilla kalastuskielto lisäsi tappiollista tulosta:

”[On kielto] jonkin verran vaikuttanut, mutta minulla ei ole siinä [lohenkalastuksessa] ollut niin paljon turismitoimintaa [viime vuosina] koska 2017 sopimus jo tappoi koko [kalastustoiminnan myynnin]. En ole muutenkaan ainoastaan vuokrannut mökkejä ja veneitä, joten se ei ole niin suuri tulonlähde.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Haastatelluista yrittäjistä osa korosti, että pienemmillä kalastukseen keskittyneillä yrityksillä ei ollut kykyä sopeutua kalastuskiellon luomaan tilanteeseen. Pienemmät yritykset, joilla ei ollut kapasiteettia muuttaa toimintaansa 2017, kokivat suuria haasteita 2021. Haastatteluissa kävi ilmi, että joillain paikallisista yrityksistä ei ollut lainkaan tilauksia vuonna 2021, koska monissa mökeissä on vain perusvarustus ja ne ovat soveltuvat lähinnä kalastusmatkailuun kesällä. Haastateltujen mukaan pienten yritysten tuloista riippuvaisille kotitalouksille kalastusrajoitusten yhteisvaikutus on ollut merkittävä:

”[Olen] keskustellut vanhojen yrittäjien kanssa, miten tästä [eteenpäin]. Mökit ovat vain kuluina, että pohtivat että pitäisikö ne polttaa...” (Saamelainen, 40–65 v.)

”Ei ole mitään tuloja kesällä. Möin alkukesästä oman moottorin ja joitain vieheitä – olin myös ajatellut myydä veneen.” (Saamelainen, 40–65 v.)

”Kärsijä ovat sellaiset yrittäjät, joilla on 70-luvulla rakennetut vaatimattomat mökit ja veneitä vuokrattavana, mutta ei ole mitään oheispalveluita. Heillehän käytännössä ei tullut asiakkaita ollenkaan.” (Suomalainen, 40–65 v.)

Vaaditun muutoksen rajuus koettiin myös raskaana:

”Olen joutunut muuttamaan koko ajattelumaailman. Joudun muuttamaan koko yritysmallin. En ole ajattelut ollenkaan lohta. En minä enää ajattele, että ostanpa veneitä, vieheitä, vapoja tai että sitoisin perhoja. Ne on kaikki menneet.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Vaikka kalastusmatkailuyrittäjät ovat mahdollisesti kokeneet euromääräisesti suurimmat taloudelliset menetykset, yhteisön kannalta kalastuskiellon merkittävin taloudellinen vaikutus on mahdollisesti kuitenkin tapahtunut yksilö- ja kotitaloustasolla – sekä tulojen pienenemisenä, menettämisenä tai ruokamenojen kasvuna. Pienituloisissa talouksissa pienetkin muutokset tuloissa ja menoissa vaikuttavat merkittävästi taloudelliseen selviytymiseen ja hyvinvointiin:

”Monille tullut rahallisia huolia. (...) Täällähän on iät ja ajat ollut tuo pyynti. Ihmiset ovat aina pyytäneet ja eläneet tuolla Tenolla. Varmasti monet ovat joutuneet hankkimaan muita hommia. Kesälomalla ovat useat tavallisesti hommanneet vain tuolla Tenolla. En tiedä sitten mitä ovat keksineet. Kyllähän se vaikuttaa elintason.” (Saamelainen, alle 40 v.)

”Monella lailla vaikuttanut. Sehän tarkoittaa sitä, että talveks ei ole niin paljon kalaa kuin mitä ennen on ollut. Tietysti myös sekin vaikuttaa, ettei voi myydä muille, ei saa tuloja. Patoverkkoihin pitää melkein joka toinen vuosi ostaa uudet verkot. Ennen sillä kalanpyynnillä on voinut maksaa ne tarvikkeet. Ei ole enää voinut myydä, jotta voisi ostaa uudenlaiset verkot, jotka ovat juuri oikeanlaiset. Sehän on kallista. Myöskin se että meillä on ollut niin paljon ihmisiä tässä talossa.” (Saamelainen, alle 40 v.)

”Minä olen ne [lukumäärä/monta] lasta kasvattanut. Se [lohenkalastus] on hirveästi auttanut rahallisesti. Tietysti siihen ruokaan ja siihen kun on ollut kalaa ympärivuotuisen käyttöön. Nyt lapset ovat täysi-ikäisiä ja olen heille vienyt kalaa, mutta nyt en ole voinut sitäkään tehdä. Ja rahallisesti se että olen jonkin kalan myynyt silloin jos on tullut enemmän kalaa mitä itse tarvitsen keväällä.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Lohikalastuksen katoaminen vaikuttaa kotitalouksien aineelliseen hyvinvointiin ja tulonhankkimiskykyyn, mikä puolestaan vaikuttaa edellytyksiin hankkia aineellisia voimavaroja. Taloudelliset muutokset vaikuttavat kumulatiivisesti etenkin niiden kotitalouksien sosioekonomiseen asemaan ja hyvinvointiin, joilla on jo muitakin elämiseen liittyviä haasteita. Haastatteluissa tuotiin myös esiin, kuinka taloudelliset ongelmat aiheuttavat stressiä yksilötasolla ja huolta yhteisötasolla.

Kulttuurin menettämisen pelko

Kulttuurin menettämisen pelko on identiteetin menettämisen pelkoa. Kaikkein eniten esiin tulut huoli koskee perinteisen saamelaisen tiedon ja taidon jakamisen estymistä. Kalastuskielto ei tapahdu ajallisessa tyhjiössä, joten haastatteluissa tuotiin esiin kiellon vaikutukset osana ulkopuolisten vaikutusten jatkumoa. Aikaisemmat kalastusta ja perinteisiä kalastusmenetelmiä koskevat rajoitukset, asuntolakoulujen aiheuttama perinteisen tietotaidon menetykset sekä muut suomalaisen yhteiskuntamuodon aiheuttamat kumulatiiviset muutospaineet ovat jo vaikuttaneet merkittävästi jokisaamelaisten elämäntapaan ja itsemääräämisoikeuteen.

Jokivarressa ollaan huolissaan siitä, että ihmiset unohtavat, miten on ollut tapana toimia, eivätkä nuoremmat sukupolvet opi perinteisiä tietotaitoja tai yhteisöä kulttuurillisesti yhdistäviä tapoja, jos kulttuuriin keskeisesti liittyvä toiminto kielletään useampana vuotena:

”Olen huolissani meidän perinnepyynnin katoamisesta – kulkuttaminen, patopyynti, soutaminen, kaikenlainen kalastus Tenolla. Kyllähän se [kielto] vaikuttaa. En tiedä vielä miten. Se huolettaa eniten, että meiltä loppuu kalastus. Täällä tyhjenee, Tenon rannat ovat jo tyhjentynyt aika paljon, no ei niitä [perinnekalastajia] tule ainakaan enempää. Se tyhjenee vielä enemmän [kiellon takia], varmasti kaikki. Ne myyvät vielä ne paikat ulkopaikkakuntalaisille tai ulkomaalaisille. Se loppuu kyllä saamelaiskulttuuri tämän Tenon rannalta. Se jää historiaan. Ja se pitäisi jo nyt alkaa keräämään vieheitä, vapoja, verkkoja ja kaikkea. Jos kerta pelätään, että se loppuu. Pitäisi alkaa jo keräämään museota varten. Lastenlastenlapsille pääsemme kertomaan tai ne kertovat, että tuo ihminen pyysi nuilla ja silloin oli meillä tuollaiset pyyntimenetelmät. Ja ne asuvat jossakin tuolla [paikannimi] tuolla puolen ja kertovat siellä oli meidän syntymäpaikka.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Kiellon vaikutuksesta sukupolvien välinen yhdessäolo ja tekemisen kautta oppiminen vähenee. Mitä kauemmin kielto jatkuu, sitä heikommiksi opetusmahdollisuudet käyvät, kun vanhukset ikääntyvät ja lapset kasvavat. Haastatellut toivat esiin, että kalastustaitojen opettamiseen ja yhdessä tekemiseen liittyy huomattavasti enemmän kuin pelkkä kalastaminen – se on osa maailmankatsomuksen jakamista, kulttuurin arvojen ja tapojen siirtämistä, oppimista siitä, mihin ihminen kuuluu, joella liikkumiseen tutustumista, paikkaan kuulumiseen kasvamista (juuret) ja kaikkea muuta, mikä kuuluu jokisaamelaisen identiteetin rakentamiseen:

”Kun ihminen on joella, niin ihminen kypsyy [psykykkisesti ja fyysisesti]. Kun ihminen liikkuu luonnossa, niin silloinhan seuraa eri lailla asioita. Luontosuhde on erilainen. Se luontosuhdehan ei tule ihmiselle heti. Ihmisten pitää liikkua paljon pidempään luonnossa, jotta sellainen kehittyy” (Saamelainen 40–65 v.)

Monet nuoret ovat jo vieraantuneet perinteistä ja menettäneet kosketuspintaa omaan kulttuuriinsa. Tästä syystä ihmiset kokivat raskaana mm. myös sen, että nuoremmille lapsille, jotka ovat jo päässeet mukaan kalastamaan, piti yrittää selittää, miksi ei enää voitukaan mennä kalaan:

”Minulla [ikä/alle10]-vuotias poika jo on innostunut kalastuksesta. Hänellekin tuli sellainen joutilaisuus. Vaikeaa hänellekin – etenkin hänelle lapselle – kun on jo tottunut, että kesäisin mennään kalastamaan.” (Saamelainen, 40–65 v.)

”Kyllä sillä on raskaita implikaatioita myöskin nuorille, sillä on implikaatioita sen suhteen että miten ne ihmiset, jotka nyt olisi siinä iässä että he voisivat oppia kalastuksen ja entäs ne ihmiset, jotka nyt on siinä iässä että heidän pitäisi valita että jäädäkö vaikka kotiin muutamaksi vuodeksi opettelemaan [perinteistä] elinkeinoa vai lähteekö he opiskeleen. Sitten jos he lähtee opiskelemaan niin milloin he palaa, pystyykö he palaan – onko heillä varaa palata Utsjoelle, varaa palata Saamenmaalle? Haluaako he – näkeekö he siinä mitään pointtia, jos ei heille ole luotu yhteyttä jokeen ja siihen maahan, jos he ei osaa sitä elinkeinoa jota heidän sukunsa harjoittaa? Eli kyllähän tää [kielto] aidosti niin kuin tuhoaa ihmisten yhteyttä siihen kotimaahan ja siihen kotijokeen.” (Saamelainen, alle 40 v.)

Kulttuurin menettämisen pelko syntyy myös huolesta, että suomalaiset ja norjalaiset viranomaiset joko tietoisesti tai huomaamattaan asteittain murentavat saamelaista kulttuuria, identiteettiä ja elämäntapaa:

”Tämän tarkoituksena on varmaan kulttuurin unohtaminen, jotta ihmiset unohtavat oman kulttuurin. Meidän kulttuurihan on sellainen, että meillä on ympärivuoden sellaisia juttuja mitä olemme

tottuneet tekemään läpi vuoden. Kuinka monta vuotta pitää kieltää, että unohdamme koko kalastuksen. Tällaisia ajatuksia on tietysti tullut mieleen. Se tuntuu olevan tarkoituksenmukaista kulttuurista etäyttämistä. Sehän on osa tietynlaista kolonialismin harjoittamista. Eihän sitä ihminen edes huomaa, että mikä siellä on taustalla. Tämähän toimii niin, että me emme määrää, vaikka voisimme määrätä. Mutta ne, jotka tekevät päätökset. Heillä [päättäjillä] on taustalla sellainen yhteiskunnallinen ajatus, jota he koko ajan toteuttavat. Eivätkä itse edes ymmärrä mitä tekevät.” (Saamelainen, yli 65 v.)

Tähän liittyy voimakas epäoikeudenmukaisuuden tunne, koska nähdään, että kiello samalla rikkoo alkuperäiskansojen oikeuksia ja Suomen perustuslakia.

Perinteisen elinkeinon harjoittaminen ja elämäntapa estyivät

Kalastus on saamelaisten perinteinen elinkeino, ja sen harjoittamisen estymisellä on perustavanlaatuisia vaikutuksia paikalliseen elämäntapaan. Haastatteluissa tuotiin vahvasti esiin, että kalastaminen sen kaikissa muodoissa on välttämätön osa jokirannan saamelaisten (čáhcegátte olbmui) kulttuuria ja identiteettiä, joka elää ja muuttuu yhteiskunnan muuttuessa, mutta jossa perinnetieto, arvot ja maailmankatsomus säilyvät kalastamisen ja yhdessä tekemisen kautta.

Tenajokilaakson yhteisöllisyys pohjautuu paljolti lohenkalastukseen, mikä kattaa perinteiset kalastusmenetelmät ja vapakalastuksen. Sekä haastateltavat että työpajojen osallistujat korostivat voimakkaasti sitä, että kalastus ei ole jokisaamelaisille harrastus, vaan ammattikalastajia Tenjoella enää olekaan.

”Kiellon kulttuurisiin vaikutuksiin kuuluu paikallisyhteisön sosiaalisten rakenteiden, yhteydenpidon ja yhteenkuuluvuuden mureneminen, koska ihmisten tapaaminen ja kalastukseen liittyvä yhdessä tekeminen ovat hävinneet. Pitkän talven jälkeen keväällä valmistaudutaan kesään veneitä tervaaamalla ja verkkoja korjaamalla. Joella kalastamiseen liittyy paljon sosiaalista kanssakäymistä. Esimerkiksi perinteinen kalastaminen, kuten kulutus, vaatii useamman kalastajan. Joella tavataan sukulaisia ja tuttavien joen molemmilta puolilta – sekä kesäisin säännöllisesti palaavia mökkiläisiä ja turisteja, joihin on vuosien varrella tutustuttu. Loheen liittyvät myös tarinat, joista keskustellaan – sekä kylillä tavatessa että omaa kalastusvuoroa odotellessa. Vuosi rytmittyy lohenkalastuksen mukaan.” (Saamelainen, alle 40 v.)

”Täällä joella on liian autioita. Tuo jokihan on meidän kahvila – me tapaamme siellä muiden alueiden ihmisiä. Minä tapaan siellä ihmisiä, joita en muuten tapaa ympärivuoden. Olen heidän kanssaan eri tavoin tekemisissä.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Myös Tenon suomalaisille joki on tärkeä kohtaamispaikka. Monille suomalaisista lohenkalastus on vain harrastus, mutta toisille se on myös elämäntyö, elämäntapa ja tärkeä osa sosiaalista kanssakäymistä:

”Onhan sillä [kiellolla vaikutusta] – niinku tuolla joella, normivuonna sinä teet jotain patoa ja kalastat tai lasket verkkoa – niin siinä sä tapaat niitä muita joella olevia ihmisiä – kalastuksentralvoimia tai norjalaisia kalastajia tai muita ihmisiä, jotka siellä joella liikkuu. Se semmonen kulttuurillinen kanssakäyminen niin sehän on nollassa tällä hetkellä. Sä et oo siellä niin paljon. Muut ei oo siellä niin paljon. Ihmisten kanssa käyminen on vähentynyt. Vähän niinkuin semmonen rautamuuri on tehty tohon keskelle jokea, että nyt te ette saa enää olla tekemisissä toistenne kanssa.” (Suomalainen, 40–65 v.)

Lohenkalastukseen liittyy myös monia muita saamelaiskulttuuriin perinteitä. Yhdessä kalastaminen ja lohitarinoiden kertominen on osa sosiaalista yhdessäoloa ja yhteenkuuluvuuden

luomista. Esimerkiksi pyydettyjen lohien jakaminen sukulaisille ja tuttaville, etenkin vanhemmille henkilöille, muualla opiskeleville lapsille, ja muille tarvitseville, on myös osa sosiaalisten verkostojen ylläpitoa ja muista huolehtimista:

”Minähän olen aina kalastanut ruokakalaa. Sitten on minulla muutama vanhempi sukulainen joille vien kalaa. (...) Kalastus on sellaista, että sillä myös huolehditaan vanhemmista.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Kalastus ja joella yhdessä toiminen ovat niin syvälle menevä ja suuri osa jokirannan saamelaisen identiteettiä, että heidän on vaikea pukea sitä sanoiksi:

”Meillähän, jotka olemme kasvaneet joella ja sen rannoilla, se [joella oleminen ja kalastus] on meille terveyttä. Se on aina ollut sellainen lääke. Se on ollut syy mennä ulos. Se jokihan on meille sellaista luonnonteatteria. Ihmiselle, se [kokemus] on tullut lapsuudesta niin [se on osa ihmisenä olemista] – siitä ei pääse mihinkään.” (Saamelainen, yli 65 v.)

Paikallisten näkemys kalastuskiellon hyödyistä tai haitoista ei korreloitu lohenkalastuksen koetun tärkeyden kanssa. Haastateltavat näkivät lohikantojen pienuuteen erilaisia syitä ja toivat esiin monenlaisia näkemyksiä tilanteen parantamiseksi, lähtien eri pituisista ja tyyppisistä kalastusrajoituksista muihin mahdollisiin hallintamenetelmiin. Haastateltavat toivat myös eri tavoin esiin sen, että lohikantojen pitkäaikainen selviytyminen on aina ollut paikallisille tärkeää:

”Jos on huonot lohivuodet, silloin ei kannata panostaa lohen kalastukseen. Jos taas on hyvät edellytykset eli hyvät lohikannat niin silloin kannattaa panostaa, että saa saalistakin – eli tietyllä tavalla se lohikannan vuosittainen vaihtelu ja paikallisten ja ennen kaikkea saamelaisen kalastuskäyttäytyminen on synkronissa – eli paikallisten kalastus on itsesäätelevää.” (Saamelainen, yli 65 v.)

Suurin haastatteluissa esiin tullut huoli oli kuitenkin pitkäaikaisen kiellon vaikutus Tenon saamelaiskulttuuriin, koska joella yhdessä tekeminen ja lohenkalastus kaikissa muodoissaan on kriittisen keskeinen osa paikallista identiteettiä ja elämäntapaa:

”Avautuuko se Teno meille koskaan enää. Se on niin [iso] osa meitä. Heti kun lumet sulavat niin meillä on tapana alkaa valmistautumaan kalastamaan. Miten meille käy, kun ei ole lohenpyyntiä. Meillähän on omat venemallimme täällä, joita ei muulla ole. Siinä on niin monta puolta, että en osaa alkaa erittelemään, että miten se pitkä kielto sitten vaikuttanee.” (Saamelainen, alle 40 v.)

Tämän tyyppiset kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät liittyvät myös monella tapaa läheisesti terveysvaikutuksiin, ennen kaikkea terveyden määrittäjinä (engl: *cultural and social determinants of health*). Vastaavasti esimerkiksi kulttuuristen vaikutusten arvioinnissa terveys on yleensä mukana yhtenä ala-alueena, identiteettiin ja maailmankatsomukseen, yms. liittyvien indikaattoreiden lisäksi (Partal & Dunphy 2016).

Koetut terveysvaikutukset

Monet lohen kalastuskiellon terveysvaikutukset ilmaantuvat vasta tulevina vuosina. Lyhyen aikavälin terveysvaikutusten rekisteröinti tapahtuu lähinnä tunnettujen terveydenmäärittäjien ja hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden kautta. Vaikka jotkut kalastajista kertoivat hyväksyvänsä kiellon seuraukset ja löysivät muuta tekemistä, lohen kalastuskielto on vaikuttanut kielteisesti erityisesti vanhempiin kalastajiin. Moni varttunut tenolainen menetti vuonna 2021 normaaliin elämänryhtiinsä ja -tapaansa kuuluvat asiat, esimerkiksi tärkeän osan ruokavaliotaan, mutta ennen kaikkea oman merkityksellisen roolinsa ja perinteitä vaalivan tehtävänsä osana yhteisöä.

Haastatellut kertoivat elämän merkityksen ja tärkeän sosiaalisen roolin kadonneen perinnekalastajilta. Tutkimukseen osallistuneet ilmaisivat huolta omasta tai läheistensä hyvinvoinnista kiellon mahdollisesti jatkuessa; esimerkiksi pääsevätkö vanhemmat kalastajat enää koskaan elämänsä aikana lohestamaan. Kielto vaikutti erityisesti miehiin, mutta myös naiset ilmaisivat masentuneisuutensa ja ahdistuksensa kalastuskiellon johdosta.

“Henkinen vaikutus on kaikkein suuri. He eivät pääse elämään sitä elämää johon ovat tottuneet. Ja kun pakastimessa ei ole lohta niin vaikutus on talven läpi ajan kevääseen asti.” (Saamelainen, 40–65 v.)

“Ainakin tätä [XX]-vuotiasta ahistaa, kun ei pääse työntämään venettä vesille” (Saamelainen, yli 65 v.)

“Olen ollut hieman masentunut. On kyllä tosi outoa ettei pääse lohta pyytämään ja joki on tossa vieressä (...) allapäin sillä lailla kun et pääse lohta soutamaan etkä pääse pyytämään edes muutamaa vuorokautta, niin se on kyllä... se on niin outoa. Ei tällaista ole koskaan kokenut. Toivottavasti emme joudu kokemaan tätä toista kertaa.” (Saamelainen, 40–65 v.)

“Psykkiset vaikutukset selvät, passivoi ja ahdistaa, itsestä huolehtiminen on saattanut jäädä. Itse yleensä soudan 80 tuntia kesällä, nyt se jäi pois, ei sitä millään korvaa.” (Suomalainen, yli 65 v.)

Vaikutus ilmenee myös fyysisenä kipuna tai reaktiona, että ei edes haluta katsoa tyhjän joen suuntaan, koska siitä tulee niin paha olo. Toiset haastateltavat verhosivat tuntemuksiaan mus-taan huumoriin. Monille asia on niin kipeä, ettei siitä voi edes puhua. Vaikutusten tunnistaminen ja ymmärtäminen edellyttää kulttuurisen ja sosiaalisen asiayhteyden tuntemista. Haastateluissa kerrottiin muun muassa vanhojen miesten saattavan liikuttua kyyneliin yrittäessään puhua kalastuskiellosta. Saamelaiskulttuuri arvostaa ihmisten selviämiskykyä. Mies ei itke. Lohi ja sen kalastus on niin keskeinen osa Tenon kalastajasaamelaisten kulttuuria ja elämäntapaa, että sen kieltäminen koetaan identiteetin menetyksenä.

Ulkopuolisten voi olla vaikea ymmärtää kalastamisen, paikkasidonnaisuuden ja kulttuurillisen identiteetin linkittyneitä kokonaisuutta ja sen merkitystä paikallisille saamelaisille. Haastatellut yrittivät monin eri esimerkein auttaa ymmärtämään kalastuskiellon aiheuttamaa ihmisen hyvinvointia mullistavaa vaikutusta:

“Mieliala. On totta, että olin hyvin masentunut alkukesästä. Sitä mielti jopa pakenemista. Mietin että pakko lähteä jonnekin, eihän nyt täällä voi olla, kun ei pääsee kalastamaan (...) Stressaantunut ja masentunut että mihin tässä nyt alkaa. Luulen, että olisi ollut hyvin vaikea kesä, jos en olisi päästykään kalastamaan ryssälohta [Norjassa].” (Saamelainen, 40–65 v.)

“Jos ne [lohet] eivät nyt rahallisesti ole niin tärkeä myynnin kannalta, mutta vanhemmille ihmisille se [kalastus] on tärkeä psyykkisesti. Vanhemmille ihmisille se on kaikki kaikessa. Se oli ei ole harrastus, mutta se on elämäntapa.” (Saamelainen, 40–65 v.)

“Merkittävin vaikutus on paikallisten saamelaisten psyykkisten ongelmien lisääntyminen. Saamelaisille Tenon kalastaminen ei ole harrastus, se on elämäntapa. Paikkakuntalaiset kokevat ahdistusta kun eivät pääse kalaan.” (Saamelainen, alle 40 v.)

Muita esille tulleita esimerkkejä kalastuskiellon aiheuttamista suorista ja epäsuorista elämänmuutoksista, joilla on potentiaalisesti kumuloituvia terveysvaikutuksia, olivat yksinäisyyden kokemus, alkoholin käytön lisääntyminen, taloudelliset huolet, ruokavalion huonontuminen (mairittiin lohien terveysvaikutukset), ja liikkumisen vähentyminen.

”Kun ei ole päässyt soutamaan niin selkä on [kipeä] – olisi vaatinut, että olisi päässyt soutamaan. Kädet ja selkä – sehän on vaikuttanut terveyteen ja aivan kaikkeen. Hädin tuskin on päässyt käymään Norjan puolella siidakaverin luona, saati sitten Tenon rannalla, niin ei ole kenenkään kanssa kenen kanssa jutella – yksin on pitänyt olla.” (Saamelainen, yli 65 v.)

”Oli erityistä kiellon takia, että en edes jaksanut työntää venettä joelle. Ei ollut mieltä ja intoa viedä venettä joelle. Se olisi ollut enemmän itsensä kiusaamista.” (Saamelainen, 40–65 v.)

”Eihän sitä kukaan vielä osaa vastata [mitkä pitkäaikaisvaikutukset ovat] – etenkin niillä jotka ovat kalastaneet ja pyytäneet elämänsä. Alkoholin käyttö lisääntyy. Tiedän henkilöitä, joilla ei mene kovin hyvin. Itsemurhatkin jopa. Siinä ovat hirveimmät asiat. Ei pidä olla tällainen 100-prosenttinen kielto, mutta pitää antaa jonkinlainen mahdollisuus kalastaa.” (Saamelainen, 40–65 v.)

Pelko kalastajien itsemurhariskin kasvamisesta tuli myös esiin eri haastatteluissa. Kasvanut itsemurhariski on todettu kansanterveysongelma koko arktisella alueella, erityisesti alkuperäiskansojen keskuudessa (Jacobsson ym. 2020). Tutkimusten mukaan saamelaisten korkeampi itsemurhariski kytkeytyy monenlaisiin intersektionaalisiin tekijöihin. Näitä ovat olleet esimerkiksi saamelaisten suomalaistamis-, ruotsalaistamis- ja norjalaistamispolitiikka, perinteen ylläpitämisen ja modernin kulttuurin vaatimusten ristiriidat, alkoholin kulutus, sekä saamelaisten mahdollisuudet harjoittaa omaa kulttuuriaan ja perinteisiä elinkeinoja (esim. Stoor ym. 2019, Jacobsson ym. 2020, Kaiser 2011). Myös kalastuskielto on osa tätä vaikutusten jatkumoa.

Tärkeän fyysisen ja psyykkisen palautumis- ja rentoutumismekanismin estyminen

Lähes kaikki – sekä suomalaiset että saamelaiset – osallistujat puhuivat kalastuksesta tärkeänä stressiä laukaisevana toimintana. Useampi mainitsi, että aina ei tarvinnut edes saada kalaa, että pääasia oli päästä vesille – joelle – joko perinne- tai vapakalastukseen.

”Olen luonteeltani sellainen, että haluan pyytää, vaikka en saisikaan mitään. Mutta tietenkään saaliin takia kalastetaan, jotta saisi jotain.” (Saamelainen, yli 65 v.)

”Oon huomannu että kalastusharrastuksessa tärkeä osa mulle on semmoinen lähikalastus [että pääsee pari tunniksi töitten jälkeen], että missä ikinä olen asunut – se että lähellä on jotain vesiä minne pääsee kalaan – niin se on ollut tosi tärkeä juttu mulle.” (Suomalainen, alle 40 v.)

”Koen että minulla oli jo burnout, kun en päässyt kalaan Tenolle. Teen kolmea työtä ja nyt kun en ole päässyt Tenolle niin minun mieleni ei ole päässyt levähtämään. Olisi mielenkiintoista tietää, että ovatko ihmiset olleet enemmän sairauslomille, minä kuitenkin olen ollut.” (Saamelainen, 40–65 v.)

”Yksi merkittävimpiä vaikutuksia oli, että Tenolla soutu – eli uistelu – rauhoittavana ja rentouttavana [aktiviteettina] jäi pois. Normaali, perinteinen, kesäinen elämänmuoto oli pois.” (Saamelainen, alle 40 v.)

Tärkeää on myös, että pääsee lähelle kalaan – nopeasti rentoutumaan työpäivän jälkeen. Moni toi esiin, että kesä oli kiireisintä turistikautta ja silloin oli tärkeä päästä joelle edes muutamaksi tunniksi tyhjentämään pää ja latautumaan.

Monisyinen terveyshaaste

Yksilöiden ja yhteisöjen pitkäaikaiseen terveyteen vaikuttavat monet tekijät, kuten stressi, ruokaturva, sosiaaliset suhteet, liikkumismahdollisuudet, erilaiset sosioekonomiset tekijät, jne.

Esimerkiksi lohenkalastuskielto on vaikuttanut osalla ihmisistä ruokavalioon jopa siinä määrin, että se aiheuttaa huolta omasta fyysisestä terveydestä:

”Tuli enemmän kuluja kun ei saanut syödä lohta. En tiedä miten vaikuttanut omaan terveyteen mutta tiedän monia joiden ole tarvinnut syödä verenpainelääkkeitä kun ovat syöneet suolalohta läpi kesän. Täällähän on muutenkin kallista elää.” (Saamelainen, 40–65 v.)

”En tiedä miten se vaikuttaa [terveyteen] kun emme saakaan lohta tänä vuonna. Sillähän voi olla kauaskantoiset vaikutukset. Se lohen rasvahan on hyvin terveellistä. On hyvin vaikea arvioida [konkreettisia terveysvaikutuksia].” (Saamelainen, yli 65 v.)

”Ja kun ei pääse syömään lohta, niin sehän vaikuttaa siihen, että on ollut enemmän sairaana. Silloin kun syö lohta niin tulee niitä vitamiinipukkeja. (...) Kyllähän se tietysti vaikuttaa siihen, että kun pyydät tuolla joella, niin jaksat tehdä vaikka mitä muuta. Sehän on niin että mitä enemmän on tekemistä, sen enemmän saat aikaiseksi. Ei ole ollut niin paljon tekemistä tänä vuonna” (Saamelainen, alle 40 v.)

Lohen väheneminen ruokavaliosta ei välttämättä ole huomattava uhka terveydelle, mutta useiden psyykkisten ja fyysisten uhkien summa tekee näistä muutoksista potentiaalisesti hyvinkin haastavan yksilön terveydelle. Kumulatiiviset kielteiset terveyteen vaikuttavat tekijät saattavat kuitenkin voimistua mitä kauemmin kielto jatkuu. Esimerkiksi ihmisen hyvinvoinnille ja terveydelle on huomattavan tärkeää, että hänellä on mahdollisuus vaikuttaa oman elämänsä kulkuun ja asioidensa hoitamiseen. Voimattomuuden tunne tai vastaavasti voimaantumisen terveysvaikutukset jäävät usein huomioimatta poliittisten päätösten vaikutusten arvioinnissa, vaikka monet tutkimukset ovat osoittaneet voimattomuuden tunteen roolin sairauksien synnyssä (Wallerstein 2006). Muita vastaavia merkittäviä kielteisesti terveyteen vaikuttavia tekijöitä on esimerkiksi epäoikeudenmukaisuuden tunne (Jackson ym. 2006, De Vogli ym. 2007).

Epäoikeudenmukaisuuden ja voimattomuuden tunteet tulivat haastatteluissa esiin suhteellisen voimakkaina. Yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kokemukset synnyttivät pettymyksen ja avuttomuuden tunteita. Lisäksi paikalliset ilmaisivat pettymystä Suomen heikkouteen neuvottelutilanteissa, tiedottamisen vähäisyyteen, sekä tiedon tarpeettomaan yksinkertaistamiseen. Paikalliset ilmaisivat turhautuneisuutta kalastuskieltoon ja siihen johtaneeseen päätösprosessiin:

”Yksi olisi sellainen tunne siitä, että on otettu huomioon. Se toisi oikeudenmukaisuuden tunteen. Sellainen, jos ihminen tuntee, että häntä kohtaan kohdeltu epäoikeudenmukaisesti. Sehän on hirveän merkityksellinen asia. Se vaikuttaa psyykeen ja se puolestaan terveyteen. Sitähän kyllä on tutkittu, että miten se vaikuttaa ihmisten elämään, kun ei itse pääse vaikuttamaan omaan elämänsä. Se varmaan olisi voimaannuttavaa, että otettaisiin huomioon. Kyllähän saamelainen kulttuuri on niin arassa tilassa, ettei ole koskaan liikaa sellaisia voimaannuttamisen kokemuksia.” (Saamelainen, 40–65 v.)

”Ei ole kaukaa haettua verrata sitä tilannetta – jos se jatkuu nyt pitkään – sellaisiin yleismaailmallisiin tilanteisiin ja vaikutuksiin, joita maanmenettämällä on alkuperäiskansoille. Se näkyy syrjäytymisenä, alkoholismina, itsemurhien nousuna – mikä on jo aika paljon ottaen huomioon, että Utsjoen itsemurhaprosentti on erittäin korkea suhteessa väestöluukuun. Kyllähän se maa-oikeuksien poisottaminen, elinkeinon poisottaminen, alkuperäiskansoilta niin kyllä se nyt aidosti sairastuttaa sen yhteisön ja siis tappaa ihmisiä.” (Saamelainen, alle 40 v.)

”Kun on kyse tällaisista asioista, joille ei mahda mitään kuten ilmaston muutos tai joku rehukan pyynti, vaikka se nyt on ihmistoimintaa ja hyvin konkreettista sellasta mihin luulis että pystys

vaikuttaa, mutta kun ei meitä täällä jokivarressa yksittäisiä perhonvispaajia kuunnella.” (Suomalainen, alle 40 v.)

Lohenkalastuskiellon keskeisimmät haastatteluissa esiin tulleet hyvinvointivaikutukset on kerätty yhteen (Taulukko 7).

3.4. Muut yhteiskunnalliset vaikutukset

Viranomaisvaikutukset

Kalastussäännön neuvottelut olivat ponnistus maa- ja metsätalousministeriölle. Päätöksenteon perustana on monipuolinen biologinen tieto. Tutkimus- ja seurantaryhmän tuottama vuotuisen lohikantojen tilan arviointi ilmestyy yleensä loppuvuonna, mutta nyt se viivästyi vuoden 2021 tammikuun puolelle. Kalastuksen sallimisesta neuvoteltiin kiireessä. Suomessa päätöksenteossa painaa lohikantojen tilan lisäksi saamelaisten perusoikeus harjoittaa kulttuuria, saamelaisten ja suomalaisten oikeus kalastaa, ja matkailuelinkeinon oikeus harjoittaa elinkeinoa. Kesäkuu 2021 Norjan valtio kielsi lohien kalastuksen meressä, Tenovuonossa sekä sen lähialueella neljän kunnan alueella ja Suomi kielsi jokikalastuksen Tenolla. Yhdessä päätetyllä kiellolla pyrittiin vahvistamaan lohikantaa, mikä turvaa niin perinne- kuin harrastuskalastuksen tulevaisuudessa. Vaikka Saamelaiskäräjät vaati vähäisen perinnekalastuksen sallimista, laillisuuden näkökulmasta hallinnolle oli varmintä, että kiello koskee kaikkia, niin saamelaisia kuin suomalaisia Ala- ja Ylä-Tenolla ja kaikkia kalastusoikeuden omistajia. Vaikka kaikki osapuolet ja sidosryhmät eivät täyskieltoa kannattaneet ja kiellolla oli monia kielteisiä vaikutuksia, tilannetta oltiin melko valmiita sietämään yhden kesän verran.

Sinänsä kiello helpotti Lapin ELY-keskuksen työtaakkaa, kun lupamyyntiä ei ollut. Ja kun lohilupia ei myyty, ei tullut palautettakaan. Kiellon valmistelu oli toisaalta sitonut valtavan määrän viranomaistyötä sopimusten tekemiseen ja toimeenpanoon, esimerkiksi kalastuksen valvojen koulutukseen ja samaan aikaan osuneeseen lupamyyntikokonaisuuden avaamiseen kalatalousalueelle. Kiello valmisteltiin koronapandemian aikana, ja vuorovaikutus paikallisten kanssa jäi vähäiseksi, mikä osaltaan säästi aikaa mutta myös huolestutti Lapin ELY-keskusta. Tällä oli vaikutuksensa normaaleihin esimiestehtäviin. Lapin ELY-keskuksen mukaan kiellon perustana oli kestävyysajatus: sen avulla turvataan kalaa tuleville sukupolville. Jos lohikannat ovat siinä tilassa, että kalastus pitää kieltää, tasavertaisuus on perustellumpi tapa kuin positiivinen diskriminaatio. Oikeusvaltioperiaatteen kannalta hallinnon oli helpompaa kieltää lohienpyynti kaikilta, eikä sallia sitä tietyille ryhmille. Saamelaiskäräjät puolestaan otti kriittisemmän kannan täyskieltoon ja katsoi, että rajoitustoimet olisi tullut ensisijaisesti kohdistaa sellaiseen lohien kalastukseen, joka ei nauti perustuslain ja kansainvälisten sopimusten suojaa (Saamelaiskäräjät 2021a). Lapin ELY-keskuksen mukaan vähäisen kalastuksen salliminen alkuperäiskansalle olisi ollut perusteltua.

Kalastuskiello ja sen valmistelu ei vahvistanut paikallisten toimijoiden luottamusta lohiasioita hoitavaan hallintoon, pikemminkin päinvastoin. Yksi kalastuskiellon todennäköinen vaikutus on, että se on voimistanut saamelaisten valmiiksi kireitä välejä ja luottamuspulaa Suomen valtiota kohtaan. Jännitteet liittyvät muun muassa maa- ja vesiomistusoikeuksiin saamelaisten kotiseutualueella, itsemääräämisoikeuteen ja saamelaisten kohteluun koulujen asuntoloissa toisen maailmansodan jälkeen (Kuokkanen 2020, Juuso 2018).

Jännitteet toimijaryhmien välillä

Kalastuskielto ei haastateltavien mukaan kuitenkaan lisännyt jännitteitä tai kiistoja eri kalastaja- ja toimijaryhmien välillä. Tämän arveltiin johtuvan siitä, että kielto koski kaikkia tasapuolisesti. Kiellon jatkuessa on kuitenkin mahdollista, että jännitteet vahvistuvat. Näitä jännitteitä on muun muassa saamelaisten ja suomalaisten välillä, sekä erityisesti paikkakuntalaisten ja ulkopaikkakuntalaisten kalastusoikeuksien haltijoiden (kiinteistönomistajien) välillä (Turunen ym. 2020). Ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat tavoittelevat yhtenäistä oikeudellista asemaa ja maanomistukseen perustuvia kalastusoikeuksia. Osa paikallisista saamelaista tavoittelee päinvastaista: heidän mielestään ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien yhtäläiset kalastusoikeudet sotivat paikallista oikeudentajua ja tapaoikeutta vastaan (Turunen ym. 2020).

Kiellon yhteiskunnallisena vaikutuksena voidaan pitää myös vaatimusta lisätutkimuksesta. Haastatellut korostivat varsin yleisesti, että merikalastuksesta- ja olosuhteista, sekä kyttyrälohen merkityksestä tarvitaan lisää tietoa ja valtioiden tulisi panostaa tähän. Luken kalabiologista tutkimusta arvostetaan, mutta myös epäillään. Osa kriitikoista perustuu todennäköisesti Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen (RKTL) aikaisiin tutkimuksiin ja kokemuksiin tutkijoista. Osa kriitikoista tulkitsee tutkijat valtion edustajiksi, ja valtio puolestaan edustaa osalle paikallisia saamelaisia kolonialistista koneistoa, joka pyrkii ohittamaan saamelaisten oikeudet tai jopa vieämään ne. Tutkimuksen kriitikkissä heijastuu pitkään kehittynyt epäluottamus valtion ja saamelaisten välillä sekä epäoikeudenmukaisuuden kokemus. Lohilaskureiden ja kohtaamisten kautta luotto Luken tutkimusta ja tutkijoita kohtaan näyttää kuitenkin kasvaneen, ja sitä lienee lisäännyt jo vuosikymmeniä kestänyt yhteistyö suomunäytteiden keruussa, jota paikalliset kalastajat ovat tehneet (kansalaistiede). Joka tapauksessa tutkimukselta vaaditaan nyt enemmän, ja siltä edellytetään tulevaisuudessa lohta koskevan paikallisen ja perinnetiedon (engl. *Indigenous and local knowledge*) huomioimista.

Taulukko 7. Lohenkalastuskiellon keskeisimmät koetut hyvinvointivaikutukset.

Täyskiellon koettu vaikutus	Seuraus osana kumulatiivisia vaikutuksia
Yritysten ja kotitalouksien kumulatiiviset tulonmenetykset: Osa paikallisista koki suhteellisen merkittäviä taloudellisia menetyksiä loheen liittyvän yritystoiminnan ja palvelujen tarpeen loppumisen vuoksi (mm. soutupalvelut, mökkien vuokraus, vieheiden tekeminen, lupatulojen menetys, yms.)	Kotitalouksien taloudelliset vaikeudet. Suurin osa yrityksistä on pieniä, mutta ne mahdollistavat paikallisten Tenon alueella/yhteisössä ja omassa kulttuurissa elämisen. Muuttuneeseen tilanteeseen sopeutuminen vaatii aikaa ja investointeja, joihin ei kaikilla ole kumulatiivisten menetysten takia resursseja. (sis. kalastuskielto 2017, työntekijöiden tulojen menetys, yms.)
Kulttuurin menettämisen pelko: Tenojoen kalastusta, erityisesti perinnekalastusta, koskeva kulttuurinen tietotaito ei siirry eteenpäin seuraaville sukupolville, kun ei voi pyytää lohta.	Kulttuurin & identiteetin menettäminen: Jos kielto jatkuu, vaikutukset ovat vakavia jo uhatulle jokisaamelaiselle kulttuurille. Huoli nuorten lisääntyvästä vieraantumuksesta paikallisesta elämäntavasta, koska perinnekalastukseen liittyvä tietotaito voidaan siirtää vain käytännön kautta.
Elämäntapa estyi: Kalastaminen, joella oleminen ja joella yhdessä tekeminen, jotka ovat elämäntavallisesti, maailmankatsomuksellisesti ja identiteetillisesti keskeinen perusta perinteiselle jokisaamelaiselle kulttuurille, estyi. Paikallisten asukkaiden elämän rytmi ja yhdessäolo on kautta aikojen liittynyt lohen elämäntavoon ja pyytämiseen.	Perinteisen elinkeinon estymisestä johtuva yhteisön elämäntavan muuttuminen: Sosiaalinen kanssakäyminen saamelaisyhteisön sisällä on hankaloitunut, mukaan lukien perhesuhteiden ylläpitäminen valtakunnanrajojen molemmin puolin (yhdessä kalastus/muiden kohtaaminen joella); perinteinen läheisistä ja vähempi-osaista huolehtiminen on estynyt (kalasaaliin jakaminen); Tenon kulttuurille ominainen loheen liittyvä moninainen kommunikaatio on häiriintynyt.
Elämän merkityksen ja tärkeän sosiaalisen roolin katoaminen perinnekalastajilta: Vuoden 2021 kiellon kielteiset vaikutukset kohdentuivat erityisesti perinnekalastajiin, joista enemmistö on iäkkäämpiä miehiä.	Identiteetin menettäminen: Perinnekalastajille, jotka ovat kalastaneet koko ikänsä, lohenkalastus on elämäntapa ja kulttuuriin pohjautuvan olemassaolon perusta. Vanhempien perinnekalastajien muuttunut sosiaalinen rooli ja merkitys yhteisössä kalastuksen loppumisen seurauksena on joillakin johtanut sosiaalisen eristäytymiseen, masennukseen, ahdistukseen, ruokavalion ja päihteiden käytön muuttumiseen, yms., mitkä kaikki ovat merkittäviä terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavia riskitekijöitä. Pitkittyessään kalastuskiellon vaikutukset ovat monella tavalla vakavia. Huoli itsemurhariskin kasvamisesta.
Tärkeän fyysisen ja psyykkisen palautumis- ja rentoutumismekanismien estyminen: Lohenkalastus on monille paikallisille tärkeä tapa rentoutua ja palautua kiireisen kesäsesongin aikana.	Stressin ja uupumuksen lisääntyminen, mikä puolestaan on kumulatiivisesti vaikuttanut paikallisten kapasiteettiin kehittää uusia ratkaisuja loheen liittyvien tulojen kompensoimiseen ja uusien toimien/tulovirtojen kehittämiseen. Merkittävä elementti myös terveyttä uhkaavien riskien kasvussa.

Täyskiellon koettu vaikutus	Seuraus osana kumulatiivisia vaikutuksia
<p>Kielteisten terveyttä määrittävien tekijöiden voimistuminen: Taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen terveydenmäärittäjien kielteisten kumulatiivisten vaikutusten lisäksi voimattomuuden ja epäoikeudenmukaisuuden tunteen lisääntyminen yhteisössä on kasvanut.</p>	<p>Potentiaalinen kroonisten sekä infektioautien lisääntynyt riski, mikäli kiello jatkuu: Stressi, masennus, mielenterveyden ongelmat, ruokavalion muutos (vähemmän lohta), yksinäisyys, taloudelliset haasteet, pelko identiteetin menettämisestä, huoli itsestä ja muista sekä ennen kaikkea, ettei kykene vaikuttamaan omaan elämiseen vaikuttaviin tekijöihin (epäoikeudenmukaisuuden kokemus) tulevat jatkossa vaikuttamaan negatiivisesti paikallisten terveyteen.</p>
<p>Luottamuksen lasku (pettymys), koska (1) Kalastusoikeudet eivät toteudu. Koetaan, että kansalaiset ovat eriarvoisia lain edessä eikä alkuperäiskansan oikeuksia kunnioiteta, esim. Tenon vesialueen saamelaisten alkuperäisiin tiloihin kuului kalastusoikeuksiin liittyvät epäselvyydet.</p> <p>(2) Norja ja Suomi ovat eriarvoisia neuvottelutilanteessa, mikä ilmenee mm. siinä, että Suomi ja Norja antavat ristiriitaisia ohjeita kalastukseen ja Norja muutti/tulkitsi sääntöjä omavaltaisesti.</p> <p>(3) Kieltopäätös pohjautuu puutteelliseen ja yksinkertaistettuun tietoon, mikä ei ottanut kokonaisvaltaisesti huomioon lohien selviytymiseen ja hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä (mm. paikallista ja perinnettietoa ei huomioitu).</p> <p>(4) Paikallisille tiedottaminen on vähäistä ja tapahtuu liian myöhään, mikä vaikeuttaa suunnittelemista ja sääntöjen ymmärtämistä.</p>	<p>Epäluottamus valtiota ja valtion päätöksenteon rationaalisuutta ja oikeudenmukaisuutta kohtaan on lisääntynyt: Kieltoon liittyvät epäjohtamismukaisuudet, Suomen koettu rooli altavastajana neuvotteluissa (pettymys Suomen neuvottelijoiden voimattomuuden ja vaikutusvallan puutteen puolesta) ja päätöksenteon koettu epädemokraattisuus ja tiedonpuute luovat epä-tietoisuutta tulevaisuudesta, mikä puolestaan lisää huolta ja turvattomuuden tunnetta ja vaikuttaa yhteisön yleiseen hyvinvointiin. Epäluottamus on vähentänyt yhteistyöhalua ja lisännyt kansalaistottelemattomuuden todennäköisyyttä. Valtion päätösten koetaan luovan tarpeettomia jännitteitä ja uusia ristiriitoja, mikä lisää epäluottamusta. Kokonaisvaltaisen tiedon tarve kasvanut: Lisääntynyt paine ymmärtää (1) mikä on joki- ja merikalastuksen, predaation, Norjan kalankasvattamoiden toiminnan, kutupaikkojen, joen yläjuoksun ja meriolosuhteiden merkityksen osuus Tenon lohikantojen tilaan; ja (2) miltä näyttäisivät mahdolliset korjaustoimet.</p>

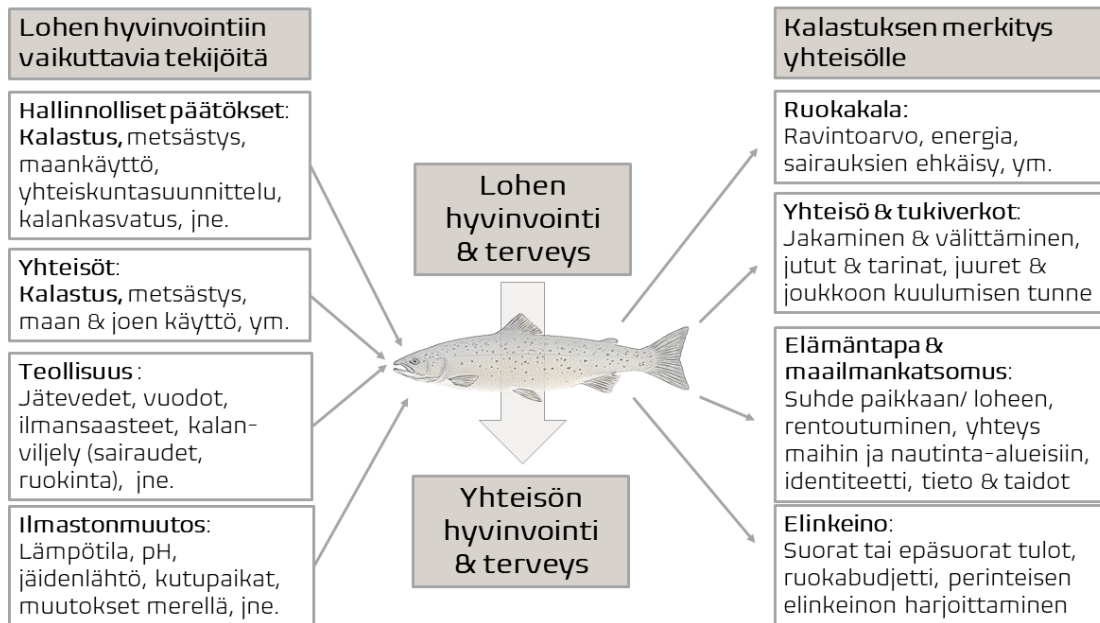
4. Johtopäätökset ja keskustelu

Toimivan ja hyväksyttävän poliittisen päätöksenteon kannalta on tärkeää ymmärtää suunnitelun poliittikkatoimen yhteiskunnalliset vaikutukset kokonaisvaltaisesti. Vaikka taloudelliset, kulttuuriset, sosiaaliset ja terveydelliset vaikutukset ovatkin monimutkaisesti toisiinsa nivoutuneita, tilanteen tarkastelu näistä eri perspektiiveistä, mutta erityisesti niiden eri leikkauspinoilla, auttaa näkemään kokonaisuuden paremmin. Tenojokilaaksossa tällä on erityisesti merkitystä, koska lohen kalastus on tärkeä osa paikallisten saamelaisten ja suomalaisten asukkaiden sekä ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien elämää. Moni on muuttanut paikkakunnalle tai ostanut vapaa-ajan asunnon juuri Tenon lohen kalastuksen takia.

Tenojoella ei ole nykyisin enää ammattikalastajia, mutta paikallisille kalastus on paljon enemmän kuin pelkkä harrastus. Taloudellisen hyödyn lisäksi kalastus on monille elämäntapa, ja siksi kalastuskiellolla on sekä yksilö- että yhteisötasolla erittäin suuri merkitys. Useat haastateltavat toivat esiin, että paikallisille suomalaisille ja saamelaisille veneen vesille työntäminen – liittyi se sitten vapa- tai verkkokalastukseen – on tärkeä rentoutumisen ja palautumisen muoto kiireisen kesäsesongin ja arjen huolien keskellä. Vaikka saalis ei ole tärkeintä, mahdollisuus pyydystää on oleellinen osa Tenon kulttuuria. Esimerkiksi Pohjois-Amerikassa suhteellisen suosittua ”pyydystä- ja-päästä”-kalastusta pidetään epäsovivana tenolaiseen kalastuskulttuuriin. Jotkut haastateltavista korostivat, että lohen merkitys ravintona ja siten pärjäämisen keinona seuraavan talven yli on suuri niin paikalliselle kalastajalle itselleen kuin hänen suvulleen ja lähialueen tuuille, joille on tavanomaista antaa lohta. Näin tehdään etenkin silloin, kun läheiset eivät itse pysty kalastamaan esimerkiksi korkean iän vuoksi. Lohella on erittäin tärkeä sosiaalinen ja kulttuurinen yhteisöllinen merkitys (Kuva 9).

Kalastuskiellolla ei koettu juurikaan olevan yhteiskunnallisia hyötyjä. Esiin tulleet positiiviset vaikutukset rajoittuvat mahdolliseen paikallistalouden monipuolistumiseen ja tulevaisuuden lohenkalastuksen mahdollistamiseen. Sekä saamelaisten että suomalaisten haastateltujen joukossa oli yksittäisiä henkilöitä, jotka uskovat tai toivovat pitkäaikaisen lohenkalastuskiellon turvaavan Tenon lohikantojen tulevaisuuden. Aineistosta nousi esiin huoli siitä, että nykyisenlaiset kalastuksen rajoittamiskeinot eivät ole yhteiskunnallisesti oikeudenmukaisia eikä täyskielto ole tehokkain keino Tenon lohikantojen elvyttämiseen. Kalastuksen jonkinasteista rajoittamista pidettiin välttämättömänä, mutta päätöksenteon olisi perustuttava avoimempaan, kokonaisvaltaisempaan ja laajemmin osallistavaan suunnittelutapaan, jotta kielteiset yhteiskunnalliset vaikutukset saataisiin minimoitua.

Haastatteluissa tuli vahvana esiin toive siitä, että tutkimuksen avulla ja yhteistyössä paikallisten kanssa luotaisiin parempi ymmärrys lohen hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Haastateltavat toivat esiin huomattavan määrän eri tekijöitä, joiden nähtiin vaikuttavan lohikantojen hyvinvointiin (Kuva 9). Paikallisten mukaan huomiota olisi ennen kaikkea kiinnitettävä myös muihin lohen selviytymiseen vaikuttaviin tekijöihin, kuten merellä tapahtuvaan laajamittaiseen – mahdollisesti laittomaan – troolaukseen, norjalaisten lohiviljelmistä leviäviin loisiin ja tauteihin, lohiviljelmien laajamittaiseen pikkukalojen systemaattiseen kalastukseen (pikkukalat ovat myös villilohien ruokaa), ilmastonmuutoksen vaikutuksiin. Paikallisasiantuntemuksesta on hyötyä jatkotutkimuksissa. Paikallis- ja perinnetiedon yhdistäminen vaikuttaa myös tieteelliseen tutkimustyöhön ja päätöksenteon hyväksyttävyyteen myönteisesti (Close & Hall 2006, Clark ym. 2016, Atlas ym. 2021, Gianelli ym. 2021).

Kuva 9. Tenon lohen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä ja niiden yhteiskunnallisia vaikutuksia

Kalastuskiellosta on aiheutunut yhteiskunnallisia vaikutuksia, jotka tulisi ottaa huomioon tulevassa päätöksenteossa. Lisäksi haastatteluissa tuotiin esiin useita haitallisia vaikutuksia, jotka voivat toteutua, mikäli kalastuskielto jatkuu. Yksittäisinä esiin nostetuilla kalastuskiellon vaikutuksilla ei välttämättä ole suurta merkitystä, mutta kasautuessaan niiden vaikutus Tenojokilaakson yhteisöjen elämään voi olla huomattava.

4.1. Taloudellisten vaikutusten merkitys

Koronapandemian vahvistama kotimaanmatkailu auttoi yrityksiä, joiden tulovirta ei ollut kalastusmatkailusta täysin riippuvainen. Yrittäjät kertoivat muuttaneensa toimintojaan tai tarjonneensa muita palveluja, kuten esimerkiksi kokemusmatkailua (Liite 268). Koronan vuoksi joillakin yrityksillä oli kuitenkin vaikeuksia saada tarpeeksi kausityövoimaa. Työvoimapulasta johtuva oma ylityöllistyminen esti yrittäjiä laajentamasta pitkäntähtäimen palvelutarjontaansa vähemmän riippuvaiseksi lohenkalastuksesta; innovatiivisten ratkaisujen kehittäminen vaatii aikaa ja voimia. Tutkimuksessa tuli esiin myös matkailuyrittäjiä, joilla ei ollut lainkaan tilauksia koko kesänä 2021. Lohituristit ovat perinteisesti vuokranneet vaatimattomasti varusteltuja edullisia mökkejä, joiden varustustaso ei ilmeisesti riittänyt houkuttelemaan pandemian tuomia kotimaanmatkailijoita. Tämän tutkimuksen perusteella on mahdotonta arvioida, miten pandemiarajoitusten lieveneminen vaikuttaa Tenolle tapahtuvaan matkailuun. Myöskään sitä ei kyetä arvioimaan, millaisia taloudellisia vaikutuksia kiinteistöjä omistavat ja omistamattomat lohituristit tuottavat Utsjoen matkallaan.

4.1.1. Taloudellinen eriarvoisuus yrittäjien välillä

Pohjoisen markkinoilla on paljon yrittäjiä, jotka ovat yrittäjiä pystyäkseen asumaan ja elämään Tenon varrella – mikä on usein tyypillistä maaseudulla ja etenkin alkuperäiskansojen keskuudessa (Turner ym. 2008, Amundsen 2015). Paikkasidonnaisuus vaikuttaa odotuksiin ja luo erilaiset minimivaatimukset taloudelliselle menestykselle, koska osalle yrittäjistä

perustoimeentulo ja paikkakunnalla pysyminen ovat oleellisempia kuin pelkkä taloudellinen tulos. Tämä luo usein erilaiset lähtökohdat yrityksen selviytymisresursseille ja nopealle muutokseen.

Yrittäjät kokivat, että muutos olisi vaatinut ja vaatii suurta panosta, mihin kaikilla ei ole taloudellista tai ajallista kapasiteettia. Lohenkalastuskielto yllätti osan yrittäjistä, koska he olivat odottaneet vain lisääntyviä rajoituksia. Lähtökohtaisesti taloudellisesti vahvemmat ja palvelullisesti monipuolisimmat yrittäjät ovat joustavampia ja pärjäävät paremmin, ja siksi kaikki paikalliset eivät kokeneet kalastuskieltoa ongelmana.

Taloudellisten vaikutusten suuruuteen ja taloudelliseen muutosvalmiuteen vaikutti myös vuoden 2021 kieltopäätöksen myöhäinen ajankohta. Osa yrityksistä ei ollut osannut ennakoida eikä valmistautua kalastuskieltoon. On hyvä huomioida, että lähes kaikilla (92 prosenttia) Utsjoen kunnan alueella rekisteröidyillä yrityksillä on vähemmän kuin neljä työntekijää, mikä mahdollisesti vaikuttaa uusiin toimintoihin tarvittavaan investointi- ja muutoksesta (Taulukko 6). Tulot lohenkalastuksesta ovat toisilla yrittäjillä vain osa kotitalouden tuloista, mutta joillekin lohesta saatujen tulojen osuus vuosituloista voi olla kesän lyhydestä ja työn osa-aikaisuudesta huolimatta huomattavan suuri. Noin 30 prosenttia kunnan asukkaista on yli 64-vuotiaita (Tilastokeskus 2021), ja monet heistä täydentävät pienyrittäjinä eläketulojaan. Pienten tulolähteiden – yksittäisten lomamökkien vuokraus, kalastusmatkailijoiden lupatulot ja kotitarvekalastus – ehtymisellä voi olla suurikin kumulatiivinen kielteinen vaikutus juuri pienituloisten yrittäjien, lapsiperheiden ja eläkeläisten kotitalouksiin.

4.1.2. Taloudellinen eriarvoisuus kotitalouksien välillä

Useat pienemmät tulonlähteet ovat tyypillisiä etenkin pohjoisten kotitalouksille. Hyväpalkkaisia työpaikkoja on pitkistä etäisyyksistä ja harvasta asutuksesta johtuen rajallisesti. Palkkatulojen osuus utsjokelaisten asuntokuntien bruttotuloista on lähes 10 prosenttia koko maata pienempi. Vastaavasti elinkeinotoiminnan yrittäjätulojen, vuokratulojen ja eläketulojen osuus on koko maata suurempi (Tilastokeskus, tulonjakotilasto). Haastatteluista kävi ilmi, että sukulaisuus- ja muut ihmissuhteet ja/tai paikkaan kuuluminen pitävät heidät paikkakunnalla. Saamelaisilla kulttuurinen paikkasidonnaisuus ja sukulaissuhteet ovat paitsi keskeinen osa kulttuuria myös Tenon jokirannan kalastajakulttuurin elinkelpoisuuden ja jatkumisen ehto (ks. myös Olofsson, 2004, Helander-Renvall & Markkula 2011, Amundsen 2015, Leu ym. 2018).

Kalastuskielto on heikentänyt erityisesti pienempituloisten kotitalouksien ruokabudjettia. Pohjoisten kotitalouksien tulot koostuvat usein monista pienemmistä rahavirroista, jolloin itsekalastetulla ruokakalalla on merkitystä. Kesällä täytetään pakastimet, minkä ansiosta kalaa syödään lähes ympärivuotisesti. Sillä tuetaan myös vähävaraisten läheisten, kuten opiskelijoiden ja vanhusten, ruokavalion monipuolisuutta. Taloudelliset vaikeudet altistavat psyykkiselle kuormittuneisuudelle ja lisäävät stressiä, mikä suoraan sekä epäsuorasti vaikuttaa ihmisten hyvinvointiin ja terveyteen (Pehkonen & Toikko, 2020). Elintason lasku vähävaraisemmilla vaikuttaa sosiaalisiin suhteisiin, koska he eivät enää pysty kotitarvekalastuksen avulla tukemaan läheisiään.

4.1.3. Lohen merkitys paikallistaloudessa

Lohenkalastuksella on suuri merkitys Utsjoen paikallistaloudessa. Lohenkalastuksen osuus kunnan taloudellista tuotoksesta, arvonlisäyksestä, yritysten liikevaihdosta ja kunnan verotuloista on mittarista riippuen noin 8–11 prosenttia. Koska lohenkalastuksesta saatava tulo syntyy pääasiassa kalastusmatkailijoiden rahankäytöstä ja lupamaksuista, kalastusmatkailijoiden ja

kalastusvuorokausien määrä indikoi verrattain hyvin lohenkalastuksen paikallistaloudellista vaikutusta. Tarkka vaikutusmittari edellyttää tietoa kalastusmatkailijoiden rahankäytöstä, jota on käytettävissä vain vuodelta 2018. Kalastuskiellon talousvaikutusten arvioinnin tarkentamiseksi tarvittaisiin kalastusmatkailijoiden rahankäyttötiedon rinnalle yksityiskohtaista tietoa lohenkalastuksesta tuloa saavien elinkeinonharjoittajien ja kotitalouksien tuloista (tilinpäätösaineisto, verotiedot).

Taloudellisen eriarvoisuuden lisääntymisen ja sen sosiaalisten ja kulttuuristen kerrannaisvaikutusten tiedetään heikentävän yhteisötason hyvinvointia ja terveyttä (Marmot ym. 2008, WHO 2008, Mikkonen 2010). Kysymys ei ole pelkästään kansanterveyden heikentymisestä, vaan yhteisön kyvystä selviytyä muutoksista (resilienssi). Paikallistalouden erikoispiirteiden ja paikallisten, etenkin alkuperäiskansojen perinteisen tiedon huomioon ottamisen tärkeyttä on alettu korostaa kalastuspolitiikan muotoilussa viime vuosikymmeninä (Close & Hall 2006, Turner ym. 2008, Raymond-Yakoubian ym. 2017; Mustonen ym. 2018, Gianelli ym. 2021, Morin ym. 2021).

4.2. Kulttuuristen vaikutusten merkitys

Tyypillisin esille tullut kulttuurinen vaikutus on pelko perinnekalastustaitojen häviämisestä, koska perinnekalastajia on vähän ja monet heistä ovat jo iäkkäitä – mutta mahdollisesti myös siksi, että se on yksi konkreettisimpia tapoja tuoda esiin mahdollisen pidemmän kalastuskiellon aiheuttama uhka jokisaamelaiselle kalastuskulttuurille. Perinnetiedot ja -taidot voidaan siirtää sukupolvelta toiselle vain kalastamalla yhdessä, eikä tiedon, taitojen ja ymmärryksen siirtyminen tapahdu hetkessä. Lohenkalastus on myös osa saamen kieltä ja paikallista identiteettiä. Tenon kalastuskulttuuri ei kata vain lohen perinteistä pato-, verkko- ja vapakalastusta. Kalastuksen kautta nuoret oppivat tuntemaan Tenojoen, jokiluonnon ja koko jokialueen ja kalojen vuodenaikojen mukana muuntuvan dynamiikan ja käyttäytymisen.

Lapset tutustuvat perinteisesti jokeen harjusta kalastamalla. Siinä samalla nuorelle sukupolvelle opetetaan kalastustietojen ja -taitojen lisäksi kulttuurisia merkityksiä, arvoja ja maailmankatsomusta. Kalastuksella luodaan suhde jokeen sekä omaa kulttuurista identiteettiä. Kulttuurin jatkuvuuden kannalta on ongelmallista, jos nuoret eivät pääse kalastuskiellon takia oppimaan kalastustaitoja ja omaa kulttuuriaan ja luomaan omaa suhdettaan Tenoon ennen kuin mahdollisesti muuttavat jokivarresta muualle töihin tai opiskelemaan. Toisaalta lohenkalastus ei enää kiinnosta entisen lailla nuoria saamelaisiakaan ja kalastajien keski-ikä alkaa olla korkea. Huoli kulttuurin jatkuvuudesta perustuu ulkoisen uhan lisäksi myös yhteisön sisällä tapahtuvaan muutokseen ja näiden molempien tekijöiden yhteisvaikutukseen.

Suomalaisten ja saamelaisten suhde kalastukseen on erilainen. Näin siitäkin huolimatta, että lohenkalastus oli erittäin tärkeää myös kaikille haastatelluille suomalaisille. Haastatellut suomalaiset korostivat lohen kalastuksesta elämäntapana ja henkisesti tärkeänä elementtinä, mutta suhde loheen ja kalastukseen kuvailtiin eri tavoin kuin saamelaiset kuvasivat. Kaikki haastatellut saamelaiset näkevät lohenkalastuksen osana kollektiivista, jaettavaa kulttuuria ja identiteettiä. Kalastuskiellon vaikutuksia käsiteltäessä huoli oli omasta ja muiden hyvinvoinnista – nuorten, vanhojen, läheisten, muiden paikallisten ja jopa muualla asuvien sukulaisten suhteesta loheen ja Tenoon. Jokirannan saamelaisille lohenkalastus on elävää historiaa ja tärkeä osa nykyihmisen identiteettiä. Kalastuskielto koettiin uhkana identiteetille, yhteisölle ja saamelaiskulttuurille.

Tenon suomalaisten suhtautuminen lohenkalastukseen ei ole välttämättä yhtä historia- ja yhteisösidonnaista, vaikka haastateltavien välillä olikin eroja. Eroihin vaikuttivat paikalliset ihmis-suhteet ja se, kuinka kauan haastateltavat olivat paikkakunnalla asuneet. Jotkut suomalaiset hyväksyivät pitkäaikaisenkin kalastuskiellon lohikantojen selviytymisen takia, toiset olivat

jyrkästi kieltoa vastaan tai ainakin toivoivat paikallisille – etenkin saamelaisille perinnekalastajille – rajallista kalastusoikeutta. Tenon suomalainen lohenkalastusidentiteetti kytkeytyi enemmän yksilö- ja ydinperheeseen ja toisaalta laajempaan ylipaikalliseen lohenkalastusyhteisöön. Kalastuskiellon vaikutus ulkopaikkakuntalaisten vapaa-ajanasuntojen omistajien elämään ilmaistiin lähinnä omistusoikeuksia loukkaavana ja mahdollisena taloudellisena menetyksenä, mikäli asuntojen arvot laskevat. Ongelmallinen vaikutus on myös se, että kalastuskiellon aikana kiinteistöille ei välttämättä ole lainkaan käyttöä. Kieltoon kielteisesti suhtautuvat suomalaiset kokivat vaikutusten kohdistuvan lähinnä itsemääräämis- ja omistusoikeuteen, vaikka myös Tenojokilaakson kulttuurin menettämisen uhka mainittiin sekä kalastuskokemus itsessään. Tenon kalastuskulttuuri ei ole kaikille asianomaisille yksi ja sama käsite.

Vaikka paikalliset suomalaiset ilmaisivatkin suhteensa kalastukseen eri tavoin kuin saamelaiset, myös jotkut heistä ilmaisivat huolensa siitä, että lapset eivät omaksu Tenon kalastuskulttuuria ja suhdetta jokeen. Pari vuotta on lasten ja nuorten elämässä pitkä aika, ja kiellosta johtuvat kulttuuriset vaikutukset voivat olla pitkällä tähtäimellä suuria. Nuoret löytävät muuta ajanvietettä, eivätkä nuoret aikuiset ehdi muodostaa kalastuksellista suhdetta jokeen ja kokea kulttuurista yhteenkuuluvuutta Tenon kanssa.

4.3. Sosiaalisten vaikutusten merkitys

Sosiaaliset vaikutukset kattavat laajan alueen, mutta tutkimustuloksista nostamme keskusteluun kaksi yhteisöllisesti merkittävää asiaa: (1) vaikutukset yhteisön sosiaalisiin suhteisiin ja (2) hallintoprosessien sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus. Niin suomalaiset kuin saamelaisetkin nostivat esiin nämä epäkohdat, mutta saamelaisten näkemykset hallintoprosessien puutteista tuotiin esille myös useissa lakiin annetuissa lausunnoissa (esim. ympäristöministeriö ja ulkoministeriö).

4.3.1. Muutokset yhteisön elämäntavassa ja sosiaalisissa suhteisissa

Lohenkalastuksella on suuri merkitys paikallisessa elämässä, ja sen estyminen muuttaa ihmisten välistä yhteiseloä. Kalastuskielto vaikuttaa ihmisten kanssakäymiseen. Kun kalastus ei ole harrastus vaan elämäntapa ja osa identiteettiä, kyse on huomattavasti merkityksellisemmästä paikallisyhteisöön ja kulttuuriin juurtuneesta asiasta kuin harrastuksen tai vaikkapa ammatin vaihtamisesta (Mulcahy 2015, Kuokkanen 2020).

Kalastuskiellon kulttuurisia ja sosiaalisia vaikutuksia on perusteltua arvioida myös hyvinvoinnin ja yhteisöllisen olemisen kautta. Teno on paikallinen ”kahvila”, jossa tavataan ihmisiä – pidetään yhtä muiden kalastajien ja Norjan puolen sukulaisten kanssa. Kalansaaliin jakaminen on tärkeää etenkin vanhemmille sukulaisille, muualla asuville opiskelijoille ja vääriteille eli muille tärkeille tuttaville. Se on myös perinteinen tapa osoittaa välittämistä vähempiosaisia kohtaan. Kalastaminen on ennen kaikkea perheen ja muiden läheisten kanssa yhdessä tekemistä ja kokemista. Vesille pääseminen on tärkeää, vaikkei aina kalaa saisikaan.

Sosiaaliset menetykset ovat usein näkymättömiä, eikä niitä ole laajalti tunnustettu tai kirjattu luonnonvarasuunnittelussa ja päätöksenteossa. Ne jäävät usein pois päätöksenteosta, koska politiikan muotoilijat, päättäjät ja politiikkaprosessin tiedeneuvoa tuottavat tutkijat eivät ole niistä tietoisia. Lisäksi sosiaaliset menetykset ovat usein epäsuoria tai kumulatiivisia, ja niiden tunnistaminen ja mittaaminen on vaikeaa, vaikka poliittista tahtoa olisikin (Turner ym. 2008). Paikka- ja kulttuurisidonnaisten sosiaalisten vaikutusten arviointimenetelmien kehittäminen ja käyttäminen on tärkeä osa luonnonvarojen ja -arvojen oikeudenmukaista ja kestävää hallintaa (Donatuto ym. 2016).

4.3.2. Hallintoprosessit ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus

Väheksymättä Tenojokilaakson suomalaisten oikeuksia on tärkeä huomioida saamelaisten asema alkuperäiskansana, kun pyrimme tunnistamaan kalastuskiellon yhteiskunnallisia vaikutuksia. Haastattelujen tekeminen saameksi pyrki vähentämään menettelyllistä haavoittavuutta, jota yhteiskunnalliset vähemmistöt usein kokevat tutkimuksen ja hallinnollisen päätöksenteon yhteydessä. Saamelaiset kokivat monilta osin epäoikeudenmukaisena sen, ettei heidän oikeuksiansa alkuperäiskansana ja taloihin kuuluvien kalastusoikeuksien omistajina otettu huomioon lohenkalastuksen täyskieltopäätöstä tehtäessä (ks. myös Kuokkanen 2020; Turunen ym. 2020). Esiin nousivat myös suomalaisten erilaiset näkemykset kalastusoikeuksista. Jotkut suomalaiset näkivät paikallisille ja etenkin saamelaisille kuuluvan ainakin rajallisen lohenkalastusoikeuden, kun taas toiset kyseenalaistivat saamelaisten erioikeudet.

Saamelaisten oikeuksien huomioimisella on kahdenlaista merkitystä. Kyse on paitsi saamelaisten omasta oikeudellisesta kokemuksesta, myös siitä, miltä kalastuskielto näyttää kansainvälisten sitoumusten valossa, etenkin kun Suomi on YK:n ihmisoikeusneuvoston jäsen. Suomen ulkoministeriön kalastuskieltoa koskevan lausunnon mukaan:

”Ihmisoikeusvelvoitteiden ja -sitoumusten täytäntöönpanoa valvovat kansainväliset ja alueelliset ihmisoikeuselimet ovat suositelleet Suomelle saamelaiskulttuurin suojan, mukaan lukien perinteisten elinkeinojen, kuten kalastuksen, ja kulttuuri-itsehallinnon vahvistamista.”

Ulkoministeriön lausunto toi esiin YK:n ihmisoikeuskomitean ilmaiseman huolen siitä, että Suomen alueella olevia saamelaisten maita ja oikeuksia koskevat lainsäädäntömuutokset ovat heikentäneet heidän oikeuttaan ylläpitää elämäntapaansa ja perinteisiä elinkeinojaan, mukaan lukien kalastus. Sen lisäksi ihmisoikeuskomitea on antanut moitteita siitä, ettei Suomessa ole oikeudellista velvoitetta käydä neuvotteluja saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen saamiseksi asioista, jotka vaikuttavat heidän maihinsa ja luonnonvaroihinsa. Ulkoministeriön lausunnossa mainittiin, että Suomen hallituksen tulee raportoida ihmisoikeuskomitealle komitean esittämien suositusten täytäntöönpanosta nopeutetussa menettelyssä viimeistään 26. maaliskuuta 2022.

Tutkimuksen perusteella ei ole ilmeistä, että Tenon lohen kalastuskielto olisi saanut ”saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen”. Saamelaiskäräjät on Suomen saamelaisten korkein poliittinen elin ja ainoa elin, joka voi ilmaista saamelaisten virallisen näkemyksen heitä koskevissa asioissa. Saamelaiskäräjien kalastuskieltoa koskeva lausunto ilmaisee selkeästi eriävän kannan kalastuskiellon suhteen (Saamelaiskäräjät 2021b):

”Saamelaiskäräjät ei kannata lohenkalastuksen täyskieltoa Tenon vesistöalueella saamelaisten osalta. Saamelaiskäräjät on erittäin huolissaan tiettyjen Tenon lohikantojen heikentyneestä tilasta, sillä saamelaisten hyvinvoinnin ja saamelaiskulttuurin elinvoimaisuuden kannalta on keskeistä, että Tenon lohi voi hyvin ja sitä voidaan hyödyntää kestävästi. Tiettyjen lohikantojen heikentyneen tilan vuoksi lohenkalastusta on Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan tarpeen rajoittaa voimakkaasti kalastuskaudella 2021, mutta rajoitustoimet tulee ensisijaisesti kohdistaa sellaiseen lohen kalastukseen, joka ei nauti perustuslain ja kansainvälisten sopimusten suojaa.

Saamelaiskäräjät on neuvotteluissa ilmaissut olevansa valmis siihen, että myös saamelaisten lohenkalastusta rajoitetaan merkittävästi tulevana kalastuskautena. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan ei kuitenkaan ole esitetty yksiselitteistä näyttöä siitä, että saamelaisilta olisi välttämätöntä kieltää täysin kulttuurinsa harjoittaminen tulevana kalastuskautena. Osassa Tenon sivujoista lohikantojen tila ei tutkimusten mukaan ole heikolla tasolla ja Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan

maa- ja metsätalousministeriö ei ole esittänyt hyväksyttäviä perusteluja sille, miksei saamelaisille voitaisi sallia rajoitetusti lohenkalastusta esimerkiksi näillä sivuilla.”

Saamelaiskäräjät perusteli näkemyksensä sillä, että lohenkalastus Tenolla kuuluu kalastajasaa-
melaisten kulttuuriperusoikeuden ydinalueeseen, mikä on turvattu perustuslailla. Lausunnossa
korostettiin, että lohi ja sen pyynti ovat aina muodostaneet ja muodostavat yhä aineellisen
perustan Tenon jokisaamelaiselle kulttuurille.

Saamelaiskäräjien näkemysten huomioimatta jättäminen ja heidän sulkemisensa päätöksente-
kotilaisuuden ulkopuolelle koettiin saamelaisten joukossa epäkunnioittavana ja alkuperäiskan-
sojen oikeuksia loukkaavana tekona. Sosiaalisten vaikutusten merkitystä lisää viime vuosina
vahvistunut alkuperäiskansojen kansainvälinen arvostus, kuten alkuperäiskansojen arvojen ja
tiedon korostaminen kestävässä luonnonvarahallinnassa (IPCC 2019, 2022, IBPES 2021, 2022)
sekä esimerkiksi YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien kirjaaminen lakiin Kanadassa (Canada
2022).

Periaatteelliset kysymykset saamelaisten asemasta alkuperäiskansana, saamelaisten itsemää-
räämis-oikeus, oikeus maahan ja luonnonvaroihin sekä myötämääräämis-oikeus, yhteistoiminta
ja yhteistyö saamelaisasioissa nousivat tutkimuksessa myös esiin. Muualla maailmassa alkupe-
räiskansojen oikeudet ovat vahvistuneet, ja tietoisuus siitä on osaltaan lisännyt Suomen saa-
melaisten kokemaa vääryyden ja epäoikeudenmukaisuuden tunnetta. Siksi lohenkalastuksen
täyskielto ja pelko sen jatkumisesta ilman saamelaisten oikeuksien huomioimista koetaan ras-
kaana.

Nykyisin ei ole enää suotavaa käsitellä alkuperäiskansojen oikeuksia, yhteiskunnallista oikeu-
denmukaisuutta ja kestävää luonnonvarojen hallintaa irrallaan toisistaan. (Epä)oikeudenmukai-
suus ja (epä)kestävä kehitys syntyvät monien vuorovaikutusten kumulatiivisena seurauksena, ja
kokonaisvaltainen lähestymistapa auttaa ymmärtämään, miten kalastuksen hallinnan oikeu-
denmukaisuuden ulottuvuuksia voidaan ottaa paremmin huomioon. (Leach ym. 2018)

Huolimatta siitä, että suomalaisten ja saamelaisten välillä on selkeitä, suhteellisen suuriakin
kulttuurisia eroja lohenkalastuksessa, on tärkeä huomioida, että sekä suomalaiset että saame-
laiset näkivät lohenkalastuksen osana omaa kulttuuriaan. Tulosten perusteella voidaan todeta,
että kulttuurisesti lohenkalastuskielto vaikutti kaikkiin kolmeen hyvinvoinnin ulottuvuuteen:
elintason, sosiaalisiin suhteisiin (psykososiaaliseen hyvinvointiin) sekä mielekkään tekemisen
estymiseen.

4.4. Terveysvaikutusten merkitys

Vaikka kalastuskielto on heikentänyt joidenkin paikallisten ruokavaliota ja vähentänyt fyysistä
aktiivisuutta, kiellon merkittävimmät terveysvaikutukset löytyvät todennäköisesti muualta. Ka-
lastuskiellon aiheuttamat muutokset, kuten vanhojen rentoutumistapojen estyminen, stressin
lisääntyminen ja masentuneisuuden voimistuminen, vaikuttavat terveyteen monin tavoin. Esi-
merkiksi kansanterveystutkimus osoittaa, että psykososiaalinen stressi on merkittävä tekijä
kroonisten sairauksien, kuten sydän ja verisuonitautien, kehittymisessä (Cohen ym. 2007; Dar
ym. 2019). Lisäksi stressi ja masennus vaikeuttavat usein olemassa olevia tauteja ja heikentävät
immuunijärjestelmän kykyä torjua infektioita (Robles ym. 2005, Lofalianny ym. 2018).

4.4.1. Alkuperäiskansojen terveysvaikutusten määrittäminen

Se, miten terveys määritellään ja arvioidaan, on ensisijainen huolenaihe alkuperäiskansoille, koska heidän yhteisönsä ulkopuolelta tulevat taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset vaikutukset aiheuttavat usein huomattavia terveysriskejä. Myös niin kutsutut riskitekijät ja riskiarviot määritetään usein ilman heidän panostaan tai hyväksyntäänsä. Monet valtion virastojen, teollisuuden ja yhteisön ulkopuolisten tutkijoiden terveysarvioinnit eivät sisällä alkuperäiskansojen omia näkemyksiä heidän terveytensä määrittäjistä. Tutkimukset jättävät usein pois myös metodologiset perusohjeet alkuperäiskansojen terveyden arvioimiseksi, mikä vaarantaa tulosten laadun ja johdonmukaisuuden. (Donatuto ym. 2014.)

Koska kalastuskiellolla on suurin suora ja konkreettinen kulttuurinen vaikutus vanhoihin perinnekalastajiin, joista monet ovat kalastaneet koko ikänsä – viimeiset 50–70 vuotta – kiellolla on suuri vaikutus koko saamelaisyhteisöön. Yksi saamelaiskulttuurin ominaispiirre on vanhempien ja etenkin vanhusten kunnioitus. Vanhuksilla on yhteisössä arvostettu asema. Kalastuskiellolla on ikänsä kalastaneiden elämässä niin elämänperuspilareita ravisuttava vaikutus, että sillä on suoria vaikutuksia ihmisten psyykkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin, jopa itse olemassaolon merkityksen kokemiseen. Vaikutuksiin sisältyy myös pelko siitä, että he eivät enää elämänsä aikana pääse kalastamaan. Asia on noussut esiin myös mediassa (Yleisradio 2022b). Yhteisöllinen merkitys heijastuu siinä, että lähes kaikki haastateltavat toivat esiin huolen ikääntyvien kalastajien terveydestä. Huoli kalastajista vaikuttaa koko yhteisön hyvinvointiin, koska pienessä pohjoisessa kunnassa paikalliset tuntevat toisensa.

Alkuperäiskansojen hyvinvoinnin kulttuurisia ulottuvuuksia on viime vuosina tutkittu enenevässä määrin, jotta ne voitaisiin ennakoivasti ottaa huomioon poliittisessa päätöksenteossa. Etenkin Pohjois-Amerikassa, Australiassa ja Uudessa-Seelannissa on otettu käyttöön toimintamalleja, kuten ”Indigenous determinants of health” ja ”Indigenous health indicators”, joiden avulla pyritään ilmaisemaan kulttuurisia eroja sen suhteen, miten eri tekijät vaikuttavat alkuperäiskansojen hyvinvointiin ja terveyteen (Donatuto ym. 2014, Greenwood ym. 2015, Donatuto ym. 2020, Ogbeide ym. 2021). Tutkimusten mukaan asteittain yhteisön tai kulttuurin ulkopuolelta, esimerkiksi politiikan toimeenpanon seurauksena syntyneet kulttuuriset vaikutukset aiheuttavat usein pitkäaikaista vahinkoa yhteisöjen identiteetille ja kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille (Short 2010, Greenwood ym. 2015).

4.4.2. Luottamuksen ja vaikuttamismahdollisuuksien terveysvaikutukset

Itsemääräämisoikeus on tärkeä osa ihmisen ja yhteisön hyvinvointia (Ng ym. 2012, Von der Porten ym. 2015, Jokinen ym. 2017). Esimerkiksi Kumelan ja Paloniemen (2006, s. 33) luonnon-suojelupäätöksiä koskevan tutkimuksen mukaan ”viranomaisvetoisuus vahvasti maanomistajien tunnetta omien asioiden ja maa-alueiden itsemääräämisoikeuden katoamisesta”. Tällainen kokemus usein voimistaa olemassa olevia jännitteitä eri osapuolien välillä. Suomen kansanterveyslaitos määrittelee itsemääräämisoikeuden käsitteen seuraavasti (KTL 2022): ”Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan yksilön oikeutta määrätä omasta elämästä ja oikeutta päättää itseään koskevista asioista. Itsemääräämisoikeus merkitsee oikeutta yhdenvertaisuuteen, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Kyseessä on meille jokaiselle kuuluva perusoikeus.” Ihmisten ja yhteisöjen hyvinvoinnille on oleellista, että he kokevat itsemääräämisoikeutta: tulevansa kuulluksi ja otetuksi huomioon päätöksenteossa. Vastaavasti voimaannuttavien toimintojen ja prosessien (engl: *empowerment*) tiedetään tutkitusti parantavan sekä yksilön terveyttä että yhteisön hyvinvointia ja sopeutumiskykyä (Wallerstein 2006). Esimerkiksi Tenojoella positiivisena voimaannuttavana vaikutuksena joillakin paikallisilla oli se, että toivottiin tai uskottiin kalastuskieltoon liittyvän suuren uhrauksen pelastavan lohien.

Tenon lohien kalastuskiellon yhteiskunnallinen hyväksyttävyyys tai siinä koetut puutteet kytkeytyvät päätöksentekoprosessin oikeutukseen, sen koettuun oikeudenmukaisuuteen, hyödyllisen tiedon riittävyteen, toimijoiden väliseen luottamukseen sekä saamelaisten ja maanomistajien oikeuksien huomioimiseen. Vuoden kalastuskielto nähtiin perusteltuna, koska lohikannan huonosta tilasta ollaan yhtä mieltä. Vaikka kielto tuntui pahalta ja lamaannutti monet, se ei herättänyt laajempaa julkista vastustusta. Kielto sai tukea, koska paikalliset toivoivat sen auttavan lohikantojen elpymisessä, tosin suurin osa tuki vain lyhytaikaista kieltoa. Ainoastaan yksittäiset henkilöt ilmaisivat tukensa pitkäaikaiselle kiellolle. Moni uskoo, että jokivarren kalastuksen merkitys lohikantojen tilaan ei ole ratkaiseva. Kalastuskiellon tehokkuutta epäiltiin, koska koettiin, että vuoden 2017 kalastuksen rajoittamisen olisi täytynyt jo näkyä lohikantojen vahvistumisena. Haastatteluissa nousikin esiin se, että merikalastus, Norjan lohikasvattamot ja niissä kasvatettujen lohien levittämät sairaudet ovat merkittävämpi ongelma kuin Tenon jokivarren kalastus. Merikalastuksen yhteydessä tuotiin esiin muun muassa huoli suurten troolareiden loheen kohdistuvasta salakalastuksesta sekä laajamittaiseen pikkukalojen kalastuksesta ”kassilohien” ravinnoksi, minkä oletetaan vähentävän Atlantin lohien ruokakaloja.

Epäluottamuksen ilmaisu tarjoaa päätöksentekijöille mahdollisuuden parantaa politiikan muotoilun prosesseja. Itsessään jo vuorovaikutteisella politiikan suunnittelulla on todettu olevan myönteisiä terveysvaikutuksia (Wallerstein ym. 2008, Haldane ym. 2019). Melko yleisesti on jaettu epäilyä siitä, että lohien kalastuskielto ei perustuisi varsinaisiin tosiasioihin eikä auttaisi pelastamaan uhattuja lohikantoja. Tutkimukseen osallistuneet eivät kyseenalaistaneet Tenon sopimuksen mukaisesti asetetun seuranta- ja tutkimusryhmän tutkijoiden ammattitaitoa tai heidän välittämänsä tutkimustiedon oikeellisuutta. He epäilivät sitä, perustuuko kalastuskielto tarpeeksi kattavaan tietoon: mitä lohibiologioiden keräämästä tiedosta ja ammattitaidosta käytettiin lopullisessa päätöksenteossa, miksi paikallisten kalastajien lohien ja joen tuntemusta ei ole paremmin käytetty hyväksi politiikan muotoilussa ja päätöksenteossa tai mikä on Atlantilla tapahtuvien muutosten vaikutus Tenon lohien tilaan. Epätietoisuus heikensi luottamusta päätöksentekijöihin ja päätöksentekojärjestelmään. Koetun epäoikeudenmukaisuuden ja epäluottamuksen on todettu murentavan yhteiskunnan koheesiota ja toimivuutta sekä saattavan lisätä esimerkiksi kansalaistottelemattomuutta (Lenard 2015). Haastateltavat toivoivat paikallisten saavan olla mukana ratkaisuja kehiteltäessä. Moni esitti toiveen kokonaisvaltaisemman tutkimuksen lisäämisestä sekä saamelaisten paikallis- ja perinnetiedon yhdistämisestä päätöksentekoon tieteellisen tiedon ohella.

Tuloksia pohtiessa on myös hyvä pitää mielessä, että lohien kalastuksen merkitys saamelaiselle kulttuurille tunnustetaan vuoden 2017 Tenon kalastussopimuksessa ja sitä koskevissa virallisissa asiakirjoissa (MmVM, 2017, Eduskunta 2016, PeLV, 2017), mutta saamelaisten kalastusoikeuksia ei sopimuksessa sinänsä huomioida (Holmberg 2018). Sen lisäksi Suomen maa- ja metsätalousministeriö sekä Norjan ympäristöministeriö ovat Tenojoen lohikantojen seuranta- ja tutkimusryhmää koskevassa toimeksiannossaan määrittäneet ryhmän tehtäväksi mm. sisällyttää arviointeihinsa kantoja koskevaa paikallista ja perinteistä tietämystä (https://www.luke.fi/fi/tenojoen_tutkimusryhma). Koska lohien kalastus on niin merkittävä osa paikallisten kalastajien elämää, olisi näitä päätöksiä seurattava ja integroitava erilainen lohitietämys yhdessä eri toimijaryhmien kanssa päätöksenteon tueksi. Epäloogisena ja ristiriitaisena koettu politiikanmuotoilu koetaan turhauttavana ja ärsyttävänä, epätietoisuutta lisäävänä.

Pelko ja huoli lisäävät stressiä ja ovat kielteisiä terveydenmäärittäjiä. Epätietoisuuden ja luottamuspulan lisäksi tutkimuksessa nousi esiin yhtäältä pettymys norjalaisten määräävään rooliin Tenon lohienkalastusta koskevassa päätöksenteossa (mukaan lukien peruttu merikalastuskielto) ja toisaalta pelko siitä, että kiellon itseasiallisena tarkoituksena on estää saamelaisen kalastuskulttuurin jatkuminen. Epäluottamus politiikan valmistelijoita ja päätöksentekijöitä – valtiota –

kohtaan vaikuttaa suoraan yhteisön hyvinvointiin ja terveyteen (Baum 1999). Haastattelujen perusteella epäluottamus kietoutuu päätöksenteon tietoperustaan ja läpinäkyvyyteen.

Epäoikeudenmukaisuuden tunteen lisääntyminen oli yksi merkittävä kalastuskiellon kielteinen yhteiskunnallinen vaikutus, jolla on pitkällä tähtäimellä myös haitallisia terveysvaikutuksia. Osa suomalaisista ja saamelaisista oli hyvinkin pettynyt siihen, että paikallisille ei sallittu edes lyhyttä aikaa (esim. 2 viikkoa) kalastukseen. He pitivät turistien ja paikallisten eroa perustavanlaatuisena, erityisesti korostui saamelaisten oikeus alkuperäiskansana kalastaa Tenon lohta. Paikalliset (sekä suomalaiset että saamelaiset) näkevät, että turisteille kalastus on vapaaehtoinen harrastus eikä samalla tavalla kulttuurisesti paikkasidonnainen elämäntapa ja elinehto, osa identiteettiä ja ympärivuotista elämistä jokirannassa kuin paikallisille kalastajille. Tutkimustulosten perusteella vuoden 2021 jälkeen jatkuva kalastuskielto, ilman paikallisten mahdollisuutta osallistua edes jonkinasteiseen aika- tai saalismäärärajoitteiseen kalastukseen, koettaisiin epäoikeudenmukaisena. Myös erilaisia ratkaisuja mahdolliseen rajoitettuun turistien soutu- ja kalastukseen tuotiin esiin.

Luottamuspuolan ja vääryyskokemuksen lisäksi olennainen lohen kalastuskiellon yhteiskunnallinen vaikutus on kokemus loukatusta itsemääräämisoikeudesta. Tämä koski sekä yksilötason oikeutta kalastaa (kiinteistön omistajan kalastusoikeus) että alkuperäiskansan elinkeinon harjoittamiseen liittyvää itsemääräämisoikeutta. Tutkimuksessa nousi esiin viittauksia myös esimerkiksi Suomen Perustuslakiin, jonka 20§ mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöön koskevaan päätöksentekoon. Oleellisinta lohen kalastuskiellon terveysvaikutuksia ajatellen on kuitenkin kalastuskiellon aiheuttama tunne yksilön integriteetin loukkauksesta ja paikallisyhteisön päätösvallan puutteesta heidän omaa elinympäristöään koskevaan päätöksenteossa.

5. Yhteenveto ja toimenpidesuosituksset

Raportin tarkoituksena on auttaa päätöksentekijöitä näkemään kalastuskiellon lyhytaikaiset ja kokonaisvaltaiset kumulatiiviset vaikutukset paikalliseen yhteisöön, jotta tulevaisuudessa kyetään tekemään oikeudenmukaisista, ekologisesti ja yhteiskunnallisesti kestäväää sääntelyä. Tehävään kuuluu myös esittää suosituksia, mitä ja miten vaikutuksia tulisi jatkossa seurata ja ennakoida.

Raportti on tuonut esiin lohen kalastuskiellon aiheuttamia muutoksia, joihin on tärkeää kiinnittää huomiota päätöksiä tehtäessä ja muutosten kehitystä seurattaessa. Lohikantojen hyvinvointi ja kalastus ovat tärkeä osa Tenojokilaakson vakinaisten ja vapaa-ajan asukkaiden, jokirannan saamelaisen kalastajakulttuurin ja Utsjoen kunnan tulevaa hyvinvointia, elinvoimaisuutta ja selviytymiskykyä. Pienellä tietopohjalla tehdyt päätökset voivat johtaa erilaisiin kerrannaisvaikutuksiin ja koetun epäoikeudenmukaisuuden kasvuun, mikä puolestaan heikentää yhteisön kykyä selviytyä tulevaisuuden haasteista (Young ym. 2018).

Kulttuurisia vaikutuksia on vaikea mitata, koska perinne ja tavat ovat niin nivoutuneita ihmisen tai yhteisön identiteettiin ja elämänmuotoon. Ihmisten on vaikea tunnistaa ja kuvata kulttuuriin, että se tulee ulkopuoliselle täysin ymmärrettäväksi. Siitä huolimatta kalastuskiellon vahvimmin koetut vaikutukset ovat juuri sekä itse kiellon että siihen johtaneiden päätösprosessien ristiriita suhteessa paikalliskulttuuriin arvoihin ja toimintatapoihin. Haastatteluissa ja työpajoissa tuli voimakkaana esiin, että monet saamelaiset kokevat loukkaavana sen, ettei perinteistä maantapaa hallita lohenkalastusta ja hoitaa jokea kunnioiteta.

Tenon kalastuskiellon kulttuuriset vaikutukset ovat yhteisöllisesti hyvin laajamittaisia ja perustavaa laatua olevia. Ne koskettavat sekä suomalaisia että saamelaisia sekä yksilöinä että yhteisön jäseninä. Koska jokisaamelaiset ovat oman kalastuskulttuurinsa lisäksi Suomessa sekä kulttuuri- ja kieli vähemmistö että alkuperäiskansa, joiden perinteiset hallinta-alueet (saamelaisten kotiseutualue, *Sápmi*) jakautuvat useamman valtion alueelle, kiellon vaikutus ja siihen liittyvä voimattomuuden tunne koetaan voimakkaasti negatiivisena – huolimatta siitä, että lohen suojelun tavoite ymmärretään ja hyväksytään. Saamelaiset kokevat, että Suomen hallinto ei ymmärrä eikä ota huomioon kalastuksen kieltämisen laajamittaisia kulttuurisia vaikutuksia.

Kalastuskiellon yhteiskunnalliset vaikutukset liittyvät myös paljolti siihen, että paikalliset kokevat kokonaisvaltaisen kalastuksen sääntelyn, kalakantojen ja joen hoidon puuttuvan. Haastatteluissa ja työpajakeskusteluissa kävi ilmi, että monien säädösten koetaan olevan epäoikeudenmukaisia ja epäloogisia sekä ristiriidassa jokilaakson eletyn todellisuuden kanssa (esim. mitä kalastajat tietävät kalojen liikkeistä ja käyttäytymisestä). On kuitenkin tärkeää huomata ja tiedostaa, että haastateltujen mukaan paikallisilla ihmisillä ei ole yhtä yhtenäistä käsitystä ja mielipidettä siitä, miten kalastus ja päätöksenteko tulisi järjestää, ja keiden tulisi olla osallisia päätöksenteossa. Tämä koskee myös Utsjoen saamelaisia. Valtion asettamat rajoitukset ja tapa, miten niistä on päätetty, herättää paikkakunnalla voimakasta kritiikkiä, mutta myös ymmärrystä.

Toisaalta selkeästi sääntöjä seuraava valikoiva kalastus, jossa kalastaja päästää esimerkiksi tietyn kokoiset, lajiset tai sukupuoliset kalat vapaaksi, nähdään myös mahdollisuutena säilyttää lohenkalastusmalli, joka samalla suojelee Atlantin lohikantaa. Haastatteluissa tuotiin esille useita esimerkkejä kestävästä kalastuksesta, joka sallisi samalla Tenon jokivarren kulttuurin kalastus- ja joenhoitoperinteiden vaalimisen. Niitä ovat muun muassa kutevien naaraskalojen ja tarpeen vaatiessa kaikkien Atlantin lohien vapauttaminen sekä kyttyrälohien pyydystäminen. Negatiivisten yhteiskunnallisten vaikutusten minimoimisen ja kalakantojen tehokkaamman

parantamisen kannalta on kuitenkin selvästi tärkeää, että paikalliset saavat mahdollisuuden osallistua aktiivisemmin kalastuksenhallinnan suunnitteluun, päätöksen tekoon, monitoroinnin kehittämiseen sekä lohikantojen ja joen hoitoon.

Seuranta ja jatkotoimenpiteet

Esitämme, että jatkossa Tenon lohenkalastuksen kiellon ja sääntelyn aiheuttamia yhteiskunnallisia vaikutuksia seurattaisiin systemaattisesti. Ehdotuksemme seurattavista vaikutuksista ja toimenpidesuosituksista ovat taulukoissa 8 ja 9. Mikäli kalastuksen täyskielto jatkuu, tulee mielestämme kiinnittää erityistä huomiota perusoikeuksien, alkuperäiskansan oikeuksien ja maanomistusoikeuksien toteutumiseen. Tämä oikeustieteellinen tarkastelu rajattiin tutkimustehtävän ulkopuolelle.

Taulukko 8. Ehdotukset seurattavista vaikutuksista.

Seurattava vaikutus	Miten seurataan	Indikaattorit
Koetut ja toteutuneet hyvinvointivaikutukset	Säännöllisesti tehtävät kyselyt ja asiantuntijahaastattelut Utsjoen kunnan jäsenille.	Hyvinvointia mittaavien kysymysten (tulosten) seuranta.
Taloudellisten vaikutusten arviointi	Viralliset tilastot ja Utsjoen kunnan tietolähteet. Mahdollisesti yrittäjäkyselyt.	Tulonmuodostus ja verokertymät, yritysten toimialakohmainen määrä, matkailutilastot.
Kulttuuriset ja sosiaaliset vaikutukset	Säännöllisesti tehtävät kyselyt ja asiantuntijahaastattelut Utsjoen kunnan jäsenille. Kulttuurituotteet ja taideilmaisut (kirjallisuus, dokumentit, musiikki jne.)	(Perinne)kalastajien määrän muutokset ja ikäjakauma. Konfliktit ja mielenilmaukset.
Oikeudelliset seuraukset	Perusoikeuksien ja alkuperäiskansojen oikeuksien osalta tietyin välein tehdyt juridiset asiantuntija-arviot. Samoin omistusoikeuteen liittyvät juridiset arviot.	Konfliktit, kantelut ja mielenilmaukset.

Taulukko 9. Toimenpidesuosituksset.

Toimenpide-ehdotus valtiolle	Toimenpide-ehdotusta koskevat haasteet
Perustetaan Tenolle paikallista ja perinteistä tietämystä sekä tieteellistä tietoa yhdistävä foorumi, jossa mukana paikalliset, tutkijat ja viranomaiset.	Osallistumisen ja keskustelun vaikuttavuus suunnitteluun ja päätöksentekoon
Tiedotuksen parantaminen (ajoitus ja kattavuus, sis. paikalliset infotilaisuudet).	Lopullista päätöstä hidastuttavat tekijät.
Tulonmenetykskorvauksia selkein kriteerein eniten tarvitseville.	Miten rahoitettaisiin, päätettäisiin kriteerit, arvioitaisiin tarvitsijat ja määriteltäisiin korvauksen määrä.
Sopeuttamistuki: Uusien toimintojen kehittämistukea (tukipalvelu / taloudellinen tuki).	Miten rahoitettaisiin ja määriteltäisiin tarvittava tukitoiminta.
Sallitaan vähäinen kalastus. Avataan lohenekalastusta paikallisille jonkin verran, esim. 2 viikkoa kesässä (alkukesästä tai joustava ajanjakso, mikäli olosuhteet eivät salli, kuten tulvat) tai selektiivinen kalastuspaine kokorajoituksin/ kutevat naaraat rauhoitettu. (Sisältää vapakalastuksen veneestä, koska se on osa nykymuotoista saamelaiskulttuuria, eikä näin eriarvoisteta muita paikallisia.)	Epäselvyyttä tiloihin kuuluvista erityisistä etuuksista (pato- ja verkkokalastusoikeudet), jotka pitää selvittää, jotta viranomaisilla ja paikallisen hallinnon edustajilla on selkeä kuva kalastusoikeuksien omistajista. Ulkopaikkakuntalaiset kalastusoikeuden haltijat ja kalastusmatkailijat saattavat kokea joutuvansa eriarvoiseen asemaan.
Lisätään vuorovaikutteista tutkimusyhteistyötä erityisesti norjalaisten ja saamelaisten kanssa. Merialueen tutkimus.	Resurssit ja tutkimusaiheen laajuus. Yhteistyö?
Jatkossa neuvotteluihin otetaan ajoissa mukaan kaikki osalliset, huomioidaan vaikutukset ja perusoikeudet sekä Suomea sitovat alkuperäiskansaa koskevat velvoitteet.	Saamelaisilla ei ole yhtenäistä näkemystä siitä, ketkä kaikki ovat asiassa osallisia: pelkästään Tenojokivarressa maata omistavat saamelaiset vai alkuperäiskansa laajemmin?

Kuva 10. Vuosina 2021 ja 2022 Tenolla ei saa kalastaa lohta. Kuva: Jaakko Erkinaro.

Viitteet

- Allardt, E. 1993 Having, loving, being: an alternative to the Swedish model of welfare research. In Nussbaum, M. & Sen, A. (eds.). *The Quality of Life*. Clarendon Press, Oxford.
- Amundsen, H. 2015. Place attachment as a driver of adaptation in coastal communities in Northern Norway. *Local Environment* 20(3): 257–276.
- Atlas, W.I., Ban, N.C., Moore, J.W., Tuohy, A.M., Greening, S., Reid, A.J. & Connors, K. 2021. Indigenous systems of management for culturally and ecologically resilient Pacific salmon (*Oncorhynchus* spp.) fisheries. *BioScience* 71(2): 186–204.
- Baum, F. 1999. Social capital: is it good for your health? Issues for a public health agenda. *Journal of Epidemiology and Community Health* 53(4): 195.
- Bernard, H.R. 2017. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Sixth Edition. Rowman & Littlefield. 728 p.
- BurnSilver, S., Magdanz, J., Stotts, R., Berman, M., & Kofinas, G. 2016. Are mixed economies persistent or transitional? Evidence using social networks from Arctic Alaska. *American Anthropologist* 118(1): 121–129.
- Cacioppo, J.T., Hawkley, L.C., Crawford, L.E., Ernst, J.M., Burleson, M.H., Kowalewski, R.B., Malarkey, W.B., Van Cauter, E. & Berntson, G.G. 2002. Loneliness and health: Potential mechanisms. *Psychosomatic Medicine* 64(3): 407–417.
- Canada 2022. Implementing the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples Act (as per 21.2.2022). <https://www.justice.gc.ca/eng/declaration/index.html>
- Clark, W.C., Van Kerkhoff, L., Lebel, L., & Gallopin, G.C. 2016. Crafting usable knowledge for sustainable development. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 113(17): 4570–4578.
- Close, C.H., & Hall, G.B. 2006. A GIS-based protocol for the collection and use of local knowledge in fisheries management planning. *Journal of environmental management* 78(4): 341–352.
- Cohen, S., Janicki-Deverts, D., & Miller, G.E. 2007. Psychological stress and disease. *Jama* 298(14): 1685–1687.
- Dar, T., Radfar, A., Abohashem, S., Pitman, R.K., Tawakol, A., & Osborne, M.T. 2019. Psychosocial stress and cardiovascular disease. *Current treatment options in cardiovascular medicine* 21(5): 1–17.

- De Vogli, R., Ferrie, J.E., Chandola, T., Kivimäki, M., & Marmot, M.G. 2007. Unfairness and health: evidence from the Whitehall II Study. *Journal of Epidemiology & Community Health* 61(6): 513–518.
- Donatuto, J., Campbell, L., & Trousdale, W. 2020. The “value” of values-driven data in identifying Indigenous health and climate change priorities. *Climatic Change* 158(2): 161–180.
- Donatuto, J., Grossman, E.E., Konovsky, J., Grossman, S., & Campbell, L. W. 2014. Indigenous community health and climate change: integrating biophysical and social science indicators. *Coastal Management* 42(4): 355–373.
- Eduskunta 2016. HE 239 2016 vp. [Online] Available at: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_239+2016.aspx
- Ford, J.D., King, N., Galappaththi, E.K., Pearce, T., McDowell, G., & Harper, S.L. 2020. The resilience of indigenous peoples to environmental change. *One Earth* 2(6): 532–543.
- Foucault, M. 1980. *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977*. Vintage.
- Gianelli, I., Ortega, L., Pittman, J., Vasconcellos, M., & Defeo, O. 2021. Harnessing scientific and local knowledge to face climate change in small-scale fisheries. *Global Environmental Change* 68: 102253.
- Glomsrød, S., Duhaime, G., & Aslaksen, I. (eds.) 2017. *The economy of the North 2015*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, Statistics Norway.
- Greenwood, M., De Leeuw, S., Lindsay, N.M., & Reading, C. (eds.) 2015. *Determinants of Indigenous Peoples' Health*. Canadian Scholars' Press.
- Haldane, V., Chuah, F.L., Srivastava, A., Singh, S.R., Koh, G.C., Seng, C.K., & Legido-Quigley, H. 2019. Community participation in health services development, implementation, and evaluation: A systematic review of empowerment, health, community, and process outcomes. *PloS one* 14(5): e0216112.
- Hansen, T., & Coenen, L. 2015. The geography of sustainability transitions: Review, synthesis and reflections on an emergent research field. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 17: 92–109.
- Hiedanpää, J., Saijets, J., Jounela, P., Jokinen, M., & Sarkki, S. 2020. Beliefs in conflict: the management of Teno Atlantic salmon in the Sámi homeland in Finland. *Environmental Management* 66(6): 1039–1058.
- Helander-Renvall, E., & Markkula, I. 2011. Luonnon monimuotoisuus ja saamelaiset. Biologista monimuotoisuutta koskevan artikla 8 (j): n toimeenpanoa tukeva selvitys Suomen Saamelaisalueella. Ympäristöministeriö.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37045/SY12_2011_Luonnon_moni-muotoisuus_ja_saamelaiset.pdf;sequence=1

- Holmberg, A. 2018. Bivdit Luosa –To ask for salmon. Saami traditional knowledge on salmon and the river Deatnu: In research and decision-making (Maisterin työ, UiT Norges arktiske universitet).
- Jackson, B., Kubzansky, L.D., & Wright, R.J. 2006. Linking perceived unfairness to physical health: The perceived unfairness model. *Review of General Psychology* 10(1): 21–40.
- Jacobsson, L., Stoor, J.P.A., & Eriksson, A. 2020. Suicide among reindeer herding Sámi in Sweden 1961–2017. *International journal of circumpolar health*, 79(1): 1754085.
- Jokinen, M., Sarkki, S., & Heikkinen, H. I. 2017. The Well-being effects of localized multi-level environmental governance: Case of Kilpisjärvi. *Nordia Geographical Publications* 45: 2, 19–36
- Juuso, A-K. 2018. Saamelaisten asioita koskeva sovintoprosessi: Kuulemisraportti. Valtioneuvoston kanslia. 311 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-673-7>
- IPBES 2022. Summary for policymakers of the thematic assessment of the sustainable use of wild species of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Fromentin, J.-M., Emery, M.R., Donaldson, J., Danner, M.-C., Hallosserie, A., Kieling, D., Balachander, G., Barron, E.S., Chaudhary, R.P., Gasalla, M., Halmy, M., Hicks, C., Park, M.S., Parlee, B., Rice, J., Ticktin, T. & Tittensor, D. (eds.). IPBES secretariat, Bonn, Germany. 33 p. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6425599>
- Kaiser, N. 2011. Mental health problems among the Swedish reindeer-herding Sami population in perspective of intersectionality, organisational culture and acculturation. Umeå University Medical Dissertations, New Series No 1430. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-43848>
- Karkulehto, S., Saresma, T., Harjunen, H., & Kantola, J. 2012. Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus* 25(4): 17–28.
- Kickbusch, I. 2010. Health in all policies: Where to from here? *Health Promotion International* 2: 5261–264.
- Knuuttila, M., Lankia, T., Länsman, M., Pouta, E., Vatanen, E. & Venesjärvi, R. 2020. Tenojoen lohen aluetaloudelliset vaikutukset ja kalastusmatkailun kehittäminen. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 85/2020. Luonnonvarakeskus. Helsinki. https://jukuri-luke.fi/bitstream/handle/10024/546477/luke-luobio_85_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Korkein oikeus 2022. KKO:2022:25. <https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ennakkopaatokset/kko202225.html>
- Korkein oikeus 2022. KKO:2022:26. <https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ennakkopaatokset/kko-202226.html>

- Kortetmäki, T., & Järvelä, M. 2021. Social vulnerability to climate policies: Building a matrix to assess policy impacts on well-being. *Environmental Science & Policy* 123: 220–228.
- Kumela, H., & Paloniemi, R. 2006. Luonnonarvokauppa – vastaus luonnonsuojelun kohtaamattomuuden ongelmiin? *Alue ja ympäristö* 35(1): 25–36.
- Kuokkanen, R. 2020. The Deatnu Agreement: a contemporary wall of settler colonialism. *Settler Colonial Studies* 10(4): 508–528.
- Lang, D.J., Wiek, A., Bergmann, M., Stauffacher, M., Martens, P., Moll, P., Swilling, M. & Thomas, C.J. 2012. Transdisciplinary research in sustainability science: practice, principles, and challenges. *Sustainability Science* 7(1) 25–43.
- Law, J., & Joks, S. 2019. Indigeneity, science, and difference: Notes on the politics of how. *Science, Technology, & Human Values*, 44(3), 424–447.
- Leach, M., Reyers, B., Bai, X., Brondizio, E.S., Cook, C., Díaz, S., Espindola, G., Scobie, M., Stafford-Smith, M. & Subramanian, S. M. 2018. Equity and sustainability in the Anthropocene: A social–ecological systems perspective on their intertwined futures. *Global Sustainability* 1(e13): 1–13.
- Lehto, J. 2013. Terveysthuoltopolitiikka. Teoksessa Sihto, M., Palosuo, H., Topo, P., Vuorenkoski, L., & Leppo, K. (toim.). Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt. Teema 17. Terveysthuolto ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy. s. 160–168.
- Lehtola, V.-P. 2022. Entiset elävät meissä: saamelaisten tarinat ja Suomi. *Gaudeamus*, Helsinki. 383 s.
- Lehtola, V.-P. 2012. Saamelaiset suomalaiset: kohtaamisia 1896–1953. *Suomalaisen kirjallisuuden seura*.
- Lehtola, R., & Ruotsala, P. 2017. Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus. *Inari: Saamelaiskäräjät*.
- Lenard, P.T. 2015. The political philosophy of trust and distrust in democracies and beyond. *The Monist* 98(4): 353–359.
- Leu, T.C., Eriksson, M., & Müller, D.K. 2018. More than just a job: Exploring the meanings of tourism work among Indigenous Sámi tourist entrepreneurs. *Journal of Sustainable Tourism* 26(8): 1468–1482.
- Lotfaliany, M., Bowe, S.J., Kowal, P., Orellana, L., Berk, M., & Mohebbi, M. 2018. Depression and chronic diseases: Co-occurrence and communality of risk factors. *Journal of Affective Disorders* 241: 461–468.
- Lämsman, M., Kuusela J. & Niemelä, E. 2020. Tenojoen vesistöalueen lohisaaliit Suomessa 1973–2016 : Osa III, Kalastusmatkailijoiden lohenkalastus Teno-Inarijoessa. *Luonnonvara- ja*

- biotalouden tutkimus 104/2020. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 49 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-380-126-4>
- Marmot, M., Friel, S., Bell, R., Houweling, T.A., Taylor, S. & Commission on Social Determinants of Health. 2008. Closing the gap in a generation: health equity through action on the social determinants of health. *The Lancet* 372(9650): 1661–1669.
- Mikkonen, J. 2010. Social Determinants of Health, Canadian Electronic Library. Retrieved from <https://policycommons.net/artifacts/1204147/social-determinants-of-health/1757256/>
- MmVM 2017. Maa- ja metsätalousvaliokunta. Valiokunnan mietintö 2/2017 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Sivut/MmVM_2+2017.aspx#LausumaKananottoOsa
- Morin, J., Royle, T.C., Zhang, H., Speller, C., Alcaide, M., Morin, R., Ritchie, M., Cannon, A., George, M., George, M. & Yang, D. 2021. Indigenous sex-selective salmon harvesting demonstrates pre-contact marine resource management in Burrard Inlet, British Columbia, Canada. *Scientific Reports* 11(1): 1–13.
- Mulcahy, K.V. 2017. Combating coloniality: the cultural policy of post-colonialism. *International Journal of Cultural Policy* 23(3): 237–253.
- Mustonen, T., Feodoroff, P., with the Skolt Sámi Fishermen of Sevetijärvi, 2018. Skolt Sámi and Atlantic salmon collaborative management of Näätäjä watershed, Finland as a case of indigenous evaluation and knowledge in the Eurasian Arctic. *New Directions for Evaluation* 2018(159): 107–119.
- Ng, J.Y., Ntoumanis, N., Thøgersen-Ntoumani, C., Deci, E.L., Ryan, R.M., Duda, J.L., & Williams, G.C. 2012. Self-determination theory applied to health contexts: A meta-analysis. *Perspectives on Psychological Science* 7(4): 325–340.
- Ogbeide, A.E., Nash, S., Ghaju, S., & Dune, T. 2021. Ageing in Indigenous Australians. In *Ageing Across Cultures*. pp. 259–283. Springer, Cham.
- Olofsson, E. 2004. In search of a fulfilling identity in a modern world: Narratives of indigenous identities in Sweden and Canada (Unpublished doctoral dissertation). Uppsala University – Department of Cultural Anthropology and Ethnology, Uppsala.
- Ong, A.D., Uchino, B.N., & Wethington, E. 2016. Loneliness and health in older adults: A mini-review and synthesis. *Gerontology* 62(4): 443–449.
- Palosuo, H., Sihto, M., Lahelma, E., Lammi-Taskula, J., & Karvonen, S. 2013. Sosiaaliset määrittäjät WHO:n ja Suomen terveystieteissä. *Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-909-1>

- Partal, A., & Dunphy, K. 2016. Cultural impact assessment: A systematic literature review of current methods and practice around the world. *Impact Assessment and Project Appraisal* 34(1): 1–13.
- Pehkonen, A., & Toikko, T. 2020. Paikkasidoksen ja hyvinvoinnin suhde sosiaalisen riskin tilanteissa. Julkaisussa: Hänninen, V., Kouvo, A. & Kuusela, P. (toim.). *Elämää sinnittelevässä pikkukaupungissa: varkautelaisten arki ja hyvinvointi*. Tampere University Press. s.166–180
- PeLV 2017. Eduskunta. Perustuslakivaliokunnan lausunto 5/2017 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/PeVL_5+2017.aspx
- Pieski, Pentti 2000. The Teno Sámi and fishing. In Pennanen, J. & Näkkäljärvi, K. (eds.). *Siiddastallan: from Lapp communities to modern life*. Inari: publications of Siida Sami museum 3: 49–52.
- Raymond-Yakoubian, J., Raymond-Yakoubian, B., & Moncrieff, C. 2017. The incorporation of traditional knowledge into Alaska federal fisheries management. *Marine Policy* 78: 132–142.
- Robles, T.F., Glaser, R., & Kiecolt-Glaser, J.K. 2005. Out of balance: A new look at chronic stress, depression, and immunity. *Current Directions in Psychological Science* 14(2): 111–115.
- Robson, C. 2002. *Real World Research: A resource for social scientists and practitioner-researchers*. Wiley-Blackwell.
- Ronkainen, T. 2022. Vanhan Osman Lohimies (3.6.2022), <http://luossa.fi/lohimies.html>
- Saamelaiskäräjät 2021a. Saamelaiskäräjät ei kannata Tenon lohen kalastuksen täyskieltoa <https://www.samediggi.fi/2021/04/01/saamelaiskarajat-ei-kannata-tenon-lohen-kalastuksen-tayskieltoa/>
- Saamelaiskäräjät 2022b. Saamelaiskäräjien lausunto valtioneuvoston asetuksesta lohenkalastuksen määräaikaisesta kieltämisestä Tenojoen vesistöissä, valtioneuvoston asetuksesta Tenojoen vesistön sivuvesistöasetuksen väliaikaisesta muuttamisesta ja pöytäkirjasta Tenojoen kalastussäännön vuotta 2021 koskevista täsmennyksistä. Lausunto 22.4.2021 Dnro: 273/D.a.2/2021. https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/download/?d=dokumenttipankki/aloitteet_esitykset_lausunnot_ja_muut/lausunnot/toimikausi_2020-2023-elinkeino_oikeus_ja_ymp%C3%A4rist%C3%B6/lausunto_tenon_kalastusta_koskevista_valtioneuvoston_asetuksista_final.pdf
- Short, D. 2010. Cultural genocide and indigenous peoples: A sociological approach. *The International Journal of Human Rights* 14(6): 833–848.
- Stoor, J.P.A., Berntsen, G., Hjelmeland, H., & Silviken, A. 2019. "If you do not birget [manage] then you don't belong here": a qualitative focus group study on the cultural meanings

- of suicide among Indigenous Sámi in arctic Norway. *International journal of circumpolar health* 78(1): 1565861.
- Ståhl, T., Wismar, M., Ollila, E., Lahtinen, E. & Leppo, K. (toim.) 2006. *Health in All Policies, Prospects and Potentials*. Ministry of Social Affairs and Health, Finland.
- THL 2022. Keskeisiä käsitteitä. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Päivitetty 4.5.2022. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveys/eri-arvoisuudet/keskeisia-kasitteita>
- Turner, N.J., Gregory, R., Brooks, C., Failing, L., & Satterfield, T. 2008. From invisibility to transparency: identifying the implications. *Ecology and Society* 13(2).
- Turunen, J.-P., Peltonen, L. & Karjalainen, T. 2020. Tenon kalastussopimuksen vaikutukset : sopimuksen toimivuuden arviointi eri osapuolten näkökulmasta. Maa- ja metsätaloustieteiden tutkimuskeskus julkaisuja 2020:2. 77 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-021-2>
- Ulkoasiainministeriö 2016. YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista ja alkuperäiskansojen maailmankonferenssina tunnetun YK:n yleiskokouksen korkean tason täysistunnon loppuasiakirja. Ulkoasiainministeriön julkaisuja 5/2016. Lönnberg Print & Promo. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79095/UM_0516_YKn_julistus_Netti.pdf (viitattu 14.10.2022)
- Utsjoki 2021. ÄRM (Äkillinen rakennemuutos) -käynnistys hanke. <https://www.utsjoki.fi/project-article/arm-akillinen-rakennemuutos-kaynnistys-hanke/> (viitatti 14.10.2022)
- Von der Porten, S., de Loë, R., & Plummer, R. 2015. Collaborative environmental governance and indigenous peoples: recommendations for practice. *Environmental Practice* 17(2): 134–144.
- Wallerstein, N. 2006. What is the evidence on effectiveness of empowerment to improve health. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe 37.
- Wallerstein, N., Oetzel, J., Duran, B., Tafoya, G., Belone, L., & Rae, R. 2008. What predicts outcomes in CBPR. Minkler, M. & N. Wallerstein (eds.). *Community-based Participatory Research for Health: From Process to Outcomes* (2. ed). Jossey-Bass. pp.371–92.
- Walsh, J.C., Connors, K., Hertz, E., Kehoe, L., Martin, T.G., Connors, B., Bradford, M.J., Freshwater, C., Frid, A., Halverson, J., Moore, J.W., Price, M.H.H. & Reynolds, J.D. 2020. Prioritizing conservation actions for Pacific salmon in Canada. *Journal of Applied Ecology* 57(9): 1688–1699.
- Ween, G.B., & Colombi, B.J. 2013. Two rivers: The politics of wild salmon, indigenous rights and natural resource management. *Sustainability* 5(2): 478–495.
- WHO 2008. *Social Determinants of Health* (No. SEA-HE-190). World Health Organization Regional Office for South-East Asia.

Yleisradio 2021. Norja perumassa lohienkalastusrajoituksia merellä – päätös on yllätys ja pettymys Suomelle Tenon lohensuojelun kannalta. 28.5.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-1195-1866>

Yleisradio 2022a. Yle seurasi: Korkein oikeus hylkäsi syytteet saamelaisten Tenon kalastusoi-
keuksia koskevassa asiassa. 13.4.2022. <https://yle.fi/uutiset/3-12402793>

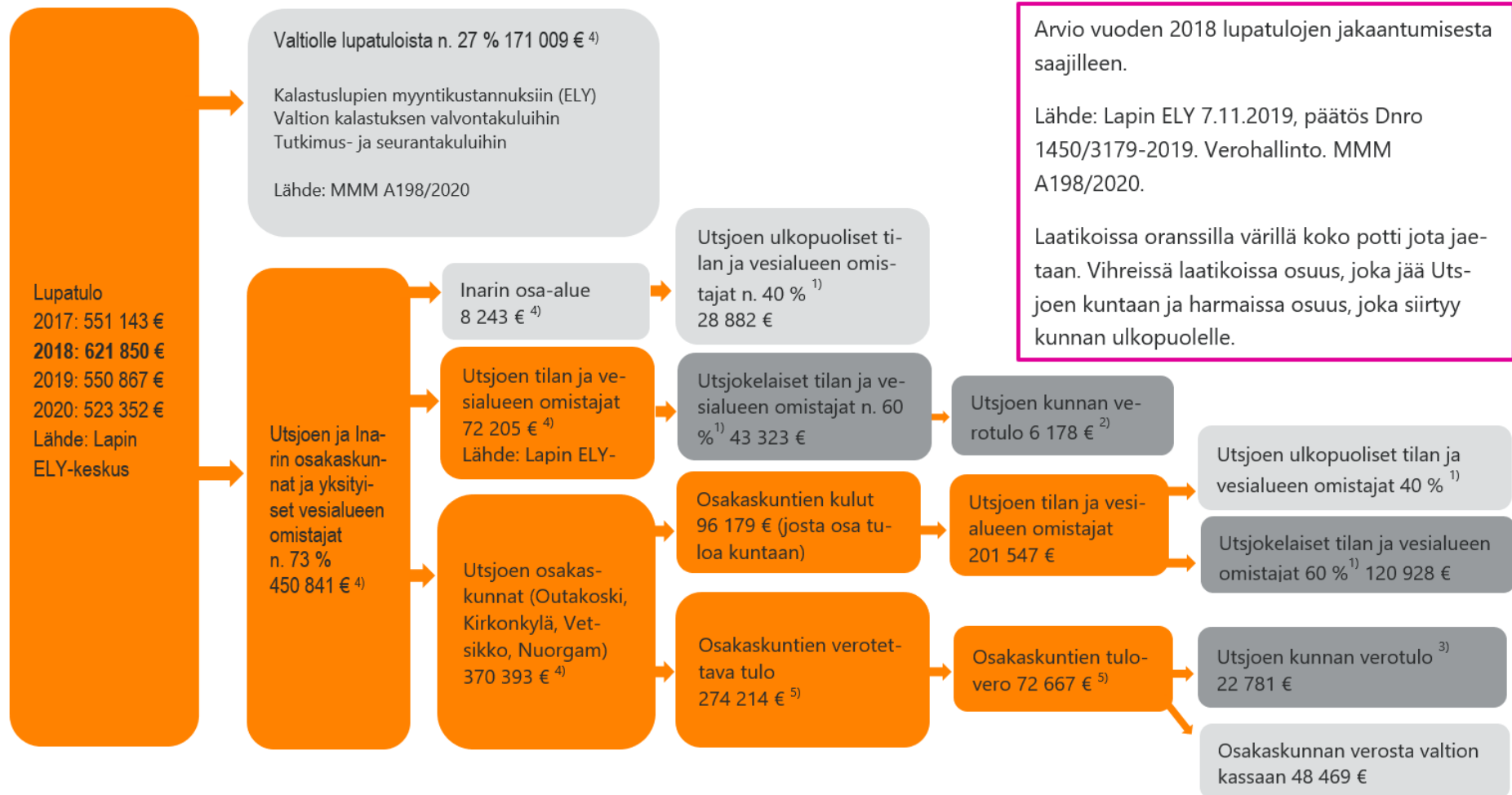
Yleisradio 2022b. Tenolle esitetään sittenkin lohienkalastuksen täyskieltoa ensi kesäksi – van-
hemman polven kalastajat pohtivat, pääsevätkö enää koskaan lohienpyyntiin. 5.4.2022
<https://yle.fi/uutiset/3-12390716>

Young, O.R., Webster, D.G., Cox, M.E., Raakjær, J., Blaxekjær, L.Ø., Einarsson, N., ... & Wilson, R.
S. (2018). Moving beyond panaceas in fisheries governance. *Proceedings of the National
Academy of Sciences* 115(37): 9065–9073.

Tilastokeskuksen tilastot & Verohallinnon tilastot. Kuntaliitto 2022.

Liitteet

Liite 1. Lohenkalastuksen lupatulojen jakautuminen eri omistajaryhmille.

1) Luossa-hankkeessa Tenojoen kalatalousalueen kanssa selvitetty tieto, 2) Utsjoen kunnan 14,26 %:n efektiivisellä veroasteella. Lähde: Kuntaliitto, 3) Keskimääräisellä yhteisöveron 31,3 %:n kuntapalautusosuudella. Lähde: Verontilityslaki, 4) Lähde: Lapin ELY-keskus, 5) Lähde: Verohallinto.

Liite 2. Vapaan sanan vastaukset.

Kuinka sopeutitte toimintaanne vuoden 2017 kalastussopimuksen jälkeen?

- Aukioloaikojen supistaminen.
- No liikevaihto tippui joten en enää investointeja pystynyt tekemään.
- Hampaita kiristellen ja kovalla yrittämisellä saada asiakkaita ja asiakkaille mm. Kalastuslupia.
- Aloimme keskittyä muuhun kuin kalastusmatkailuun.
- Ateriapalvelut loppuivat, tilalle tuli lisää ohjelmapalveluita.
- Veneet jätettiin pusikkoon, vuokrattiin mökkejä niille, jotka tarvitsee.
- Joo vaihdoin perhoja.
- Aloimme aktiivisesti markkinoida muutakin kuin kalastusta ja majoitusta kalastajille.
- Heittiimme čuovvovaš balvalusaid: fatnasii láigoheami, restoranjna doaimma. (lopetimme seuraavat palvelut: veneiden vuokraamisen, ravintolatoiminnan)
- Myytiin vain jokamiehen oikeudella olevia paketteja.
- Asiakkaat väheni 90%.
- Uusia toimintamalleja.
- Vähentämällä lohen kalastukseen liittyvää tarjontaa.
- Ai että miten, te teette päätökset, meille ei anneta vaihtoehtoja eikä kukaan ole meiltä koskaan kysynyt mitääntana!!!
- Gärten váldit áiggi iežan dábálaš bargguin ja bidjat áiggi eaktodáhtolaš bargui oazzut fuopmášumi Deanu guolástansoahpamuša boasttuvuođaide. (jouduin ottamaan aikaa omista muista tavallista töistäni ja laittaa aikaa vapaaehtoistyöhön, jotta Tenon kalastussopimuksen vääryydet tulevat esille)

Kun tieto vuoden 2021 kalastuskiellosta tuli, sopeuttiko yrityksenne jollain lailla toimintaa?

- Lopetimme markkinoinnin
- Aukioloaikojen tarkistus, remontti ja tuotevalikoima uusille asiakasryhmille.
- Kaikki kulut minimiin jouduin jopa eroamaan Suomen yrittäjistä, kun yritys tuotti vaan miinusta enkä oikein omista varoista pysty ylimääräistä maksamaan.
- Veneet jäivät rannalle. vain yksi vene kotirannassa. Kalastus vain verkkopyyntiä sallitussa muodossa (harri- ja siikaverkot).
- Vähensimme henkilökuntaa ja kahvio oli auki lyhyemmän ajan.
- Keskityimme muihin matkailuryhmiin. Erityisesti varttuneisiin vaeltajiin, jotka haluaa tehdä päiväretkiä.
- Vähensin valmistusta.
- Lohenkalastukseen liittyvien opaspalveluiden estyttyä lisäsin rakennustöiden tekemistä sekä kalastuksen opaspalveluiden tarjoamista Finnmarkissa
- Henkisesti.
- Ilmoitin kalastajille, että joudun perumaan kaikki tulijat.
- Kalastuskielto tuli toukokuussa, mökit oli vuokrattu samoin, perkele.
- Laitoin verkkoja Tenoon ja Utsjokeen.
- Suuntasin tuotevalikoimaa pois päin kalastusmatkailusta.
- Aloimme markkinoida aggressiivisesti majoitusta muille kuin kalastajille. Tieto tosin tuli suorastaan niin törkeän myöhään ja lähellä lomakautta, että se oli hyvin stressaavaa.
- Vaihdoin väliaikaisesti alaa.
- Loppu asiakkaat kokonaan.
- Toiminta loppui kokonaan.
- Lopettamalla kokonaan lohen kalastukseen liittyvää tarjontaa.

- Siis miten sopeutua, kaikki kävi yhtäkkiä, meitä vietiin kalastusoikeudet yhdellä nuijan kopautuksella, vaikka tilan kirjoissa on verkko/patopaikat...tana!!!
- Nä stuorra servodatlaš rievdamat čuhcet njuolga mu doibmii, masa gullá servodatlaš dili hábmen ja ovdanbuktin. li ekonomalaš váikkuhus. (Näin suuret yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat suoraan minun toimeeni, johon kuuluu yhteiskunnallisen tilanteen muokkaaminen ja sen esille tuominen. Ei ekonomista vaikutusta)

Millaisia uusia palveluita yritys alkoi tuottaa?

- Keskittyi rakennustoimintaan.
- Markkinoimme myös ohikulkijoille palveluitamme.
- Opaspalveluita Norjassa.
- Vesijettisafareita Jäämerelta Kautokeinoon.
- Eri tavoin kohdennetut tuotteet.
- Nämä vaihtoehdot eivät oikein sovi. Me emme varsinaisesti tuottaneet uusia palveluita vaan kohdensimme niitä aggressiivisesti uusille kohderyhmille.
- Yrityksen toimintaa siirrettiin Norjassa olevalle yritykselle ja myynti tehtiin sinne.

Mihin toimialaan yritys vaihtoi?

- Lisäsin rakennustöitä.
- Ohjelmanpalvelusta siirryttiin pääpainoisesti logistiikka puolelle.
- Rakennusala.
- Lisäämällä LV-huoltopalvelua.

Miten koronaepidemia vaikutti yrityksenne toimintaan ja Utsjoen matkailuun vuonna 2021?

- Myös talvimatkailu hiipui.
- Negatiivisesti.
- Aika vähän, koska meillä on ollut pääasiassa asiakkaana lohen kalastajia.
- Kotimaan matkailijat lisäänty, mutta oli hyvin riippuvainen rajan ylityksistä. Kun raja oli auki, niin oli vilkkaampaa.
- Kesällä ei juuri mitenkään, muina vuoden aikoina sulkuineen todella paljon negatiivisesti.
- Ei tullut yhtään pilkkituristeja, joten kaikki tulot menivät.
- Ei varsinaista vaikutusta pääasialliseen yritystoimintaan (rakentaminen). Vaikutelmaksi jäi, että kotimaan matkailu lisääntyi, kalastusmatkailu romahti kalastuskiellon vuoksi, ei viruksen.
- Edellisenä vuonna oli paljon ulkomaalaisia. 2021 Suomalaiset varasivat kalastuskauden, tosin kalenteri myös tyhjensi lohen rauhoittamisen vuoksi.
- Vaikutti jonkin verran lähinnä kahvion palveluihin.
- Heikensi liikevaihtoa huomattavasti.
- Joillakin asiakkaat lisääntynyt, (majoituspalvelut) suomalaisia matkailijoita enemmän. Ei toimintaa kalastuskiellon johdosta, henk.koht yrityksessä.
- Lisäsi siivousta. Kalastusmatkailijat olivat viikon tai kaksi. Suomalaiset matkailijat olivat 1 yön tai 3 yötä. Mökkien siivous lisääntyi 70% Joten sillä oli työllistävä vaikutus, joka on suomen talouden kannalta hyvä.
- Ei mitenkään.

- Ei ollut asiakkaita.
- Erittäin positiivisesti! Kotimaisten matkailijoiden määrä lisääntyi vahvasti. Asiakkaat kysyivät paljon aikaisempia vuosia enemmän muiden luontoharrastusten mahdollisuuksia.
- Koronan takia osa hankkeista siirtyi toteutettavaksi myöhemmin.
- Asiakkaita näkyy kesäisin hyvin, mutta talviaikaan heikosti. Verkkokauppaan on täytynyt satsata, jotta toiminta pysyy hyvänä.
- Heikensi.
- Kaikella tavalla vei sekä kesä että talvi asiakkaat täysin.
- Kalastus turistit loppui kokonaan!!!
- Ei mitenkään.
- Oli vielä yksinäisempää
- Pakkolomia kohta 2 vuotta. Toimimme vähällä työporukalla. Matkailu oli meillä tosi vähäistä, koska rajat olivat kiinni.
- Käsidesiä käyttöä lisättiin ja siivousta tehostettiin ja tiskille bleksi.
- Kotimaan matkailu oli normaalia parempi.
- Töitä on normaaliin tapaan.
- Pääsin lomalle.
- Merkittävästi. Vaikeaa erotella koronan ja lohestuksen rajoituksen merkitykset matkailijamyynnissä. Lohestuksen kieltä lamauttaa myös paikallisia yksityistalouksia ja pienyrittäjiä, ja vaikuttaa myös vahvasti sitä kautta paikalliseen kulttuuriin ja ostoskäyttäytymiseen. Yksityisten talouden varovaisuus näkyy siten yritysten palveluiden käytössä.
- Kesämatkailu oli vilkasta ja vilkkaampaa mitä aiempina kesinä. Kesällä kävi matkailijoita myös elo- ja syyskuussa enemmän kuin aiempina vuosina. Talvimatkailun osalta se oli lähes olematonta.
- li lean fitnodagas makkarge doaibma dálvit, go eai lean olgoriikkalaš turisttat. Geassit ledje Suomelaš turisttat gal, muhto eai diedusge dat guolasteadjit. Unnit leamašan vuovdin, olu unnit. (Yrityksellä ei ollut minkäänlaista toimintaa talvella kun ei ollut ulkomaalaisia turisteja. Kesällä oli suomalaisia turisteja kylläkin, mutta ei tietenkään niitä kalastajia. Vähemmän ollut myyntiä, paljon vähemmän)
- Asiakkaat eivät uskaltaneet matkustaa, lisäksi asiakkaiden tulemiseen vaikutti, kun Norjan raja oli välillä kiinni ja välillä auki, niin asiakkaat eivät uskaltaneet lähteä Utsjoelle. Meillä oli varauksia koko kesälle alkukesästä, mutta sitten alkoi tulla peruutuksia, kun Norjan raja meni kiinni, eli vaikutti erittäin paljon.
- Ei mitenkään.
- Kielteisesti, Norjan raja oli käytännössä kiinni.
- Myynti ja tuotto lisääntyi, kun vaihdettiin toimialaa
- Asiakasmäärä vuonna 2021 oli 1 ohikulkija.
- Turismi väheni. Ohjelmapalvelutöitä ei ollut.
- Matkailijoita oli huomattavasti vähemmän. Norjan rajan sulku on osoittanut sen, että Utsjoen kunta ei vedä turisteja sinällään niin paljon kuin silloin kun rajat ovat auki. Lohenpyynnillä on suuri merkitys Utsjoen vetovoimaan.
- Ulkomaalaiset matkailijat hävisivät. Suomalaisia alkoi tulla enenevässä määrin paikalle kesällä ja syksyllä.
- Kotimaisten matkailijoiden määrä kasvoi.
- Matkailijoiden määrä lisääntyi kotimaan matkailun lisääntyessä
- Kaikki ulkomaalaiset ohjelmapalveluasiakkaat jäivät pois.
- Liikevaihto romahti 35 %
- Korona on vaikuttanut majoitukseen ja ohjelmapalveluihin, käytännössä 100%, ei ole ollut mahdollista tarjota palveluita kenellekään. Lisäksi valtioneuvoston lupaamia avustuksia ei ole ollut mahdollisuutta

saada yrittäjänä, avustukset suunnattu uusille osakeyhtiöille. Lisäksi kun en voi täyttää avustuksen vaatimusta liikevaihdon pienenemisestä.

- In sáhttán fállat oasi bargofáldagaid, dego konsearttaid ja loaiddastemiid, ja mánggat loaiddasteamit šluhttejuvvojedje. (En voinut tarjota osaa työtarjouksista, kuten konsertteja ja esiintymisiä, ja monet esiintymiset peruuttiin.)

Vapaa sana. Mitä haluaisitte sanoa lohenkalastuksesta päättävälle taholle tai tämän tutkimuksen tekijöille?

- Olis syytä tunnustaa, että vapa välineillä ei ole yhtään vesistöä tyhjennetty. Tilastoilla voidaan osoittaa aivan mitä halutaan. Uskooko joku, ettei merellä kalasteta lohta?
- En osaa sanoa.
- Onhan valtio jakanut esim. Poronhoitajille tukea, jos ilmastonvaikutus tms. On vaikuttanut elinkeinon tulokseen. Kalastus on myös elinkeinon harjoittamista oli se kalatusmatkailuna tai kalastajana. Tämä kieltö on valtioiden tekemä poliittinen päätös
- Ottakaa järki käteen ja tehkää päätöksiä, joilla on merkitystä. Ei se lohi lopu, vaikka joella sallittaisiin järkevä kalastus vapavälineillä. Täyskieltö kaikkeen verkkopyyntiin.
- Vaikka EU:ssa ei tunnetakaan kotitarvekalastusta edes terminä tulisi paikkakunnalla vakituisesti asuville turvata mahdollisuus ruokakalan pyyntiin vaikka kiintiöperusteella/ruokakunta. Viittaa tässä huhtikuussa 2021 Inarilainen-lehdessä julkaistuun kolumniini "Saako turisti soutaa lusikkapäällä"
- Minun yritykseni on uusi ja investointeja on ollut paljon. On todella raskasta maksaa markkinointi- ja kehityskuluja pienestä eläkkeestä. Yrityksen ylläpito on kalliimpaa kuin tuotto. Tarvitsen edes saalis-kiintiöön perustuvan kalastussäännön, jotta voin maksaa edes huoltokulut kiinteistöstä. Yksi lohi per viikko pelastaisi paljon.
- voisi antaa lohenkalastus mahdollisuutta, vaikka vain rantakalastajille ja paikallisille jonkin aikaa kesästä
- Jos kalastuskieltö jatkuu vielä kesällä 2022, niin muidenkin kuin yrittäjien mielenterveysongelmat lisääntyvät huomattavasti. Jo 2-3 päivän kalastus ainakin paikallisille osan aikaa kesästä vastaavasti vähentäisi em. ongelmia!
- Joissain määrin kalastuksen salliminen olisi henkistä hyvinvointia edistävä asia, todella tärkeä yhteisölle ja vanhuksille. Jos ei muuta niin pienimääräinen lohen kotitarve kalastuksen salliminen paikallisväestölle.
- Te teette hyvää työtä. Luotamme teihin. Miettikää saaliskiintiötä! Myös kyttyrälohta voidaan hyödyntää, siihenkin kannattaa panostaa.
- Sallittaisiin heinä- ja elokuussa lohen pyynti ainakin Inarijoella.
- Lohenkalastuskiellon pitää jatkua riittävän monta vuotta, jotta lohikannat voivat vahvistua. Ympäri vuoden matkailun kasvun ansiosta käytännössä yhdenkään yrityksen toimeentulo ei vaarannu kalastuskiellon takia. Kyttyrälohen kalastus pitää sallia joka toinen kesä mahdollisimman helposti ja edullisesti. Kyttyrälohi pitää lanseerata positiivisena asiana kalastusmatkailijoille.
- Lohenkalastuskieltö on ollut varmasti ihan tarpeellinen, mutta jatkossa olisi syytä sallia edes jonkun asteinen soutu ja vapakalastus mahdollisuus paikallisille asukkaille, mikäli kieltö jatkuu. Lohenkalastuskieltö on aiheuttanut aika paljon keskustelua siitä, että kuinka paljon se aiheuttaa yrityksille taloudellista tappiota ja yritykset joutuvat lopettamaan toimintansa. Näin on varmasti tapahtunutkin ja osa yrityksistä todennäköisesti lopettaa toimintansa, mutta lohenkalastuksen liittyy myös paljon harmaata taloutta. Joka on näkyvä soutupalveluiden, vene ja majoituspalveluiden pimeänä tarjontana sekä verkko ja patopyytäjien pimeänä myyminä lohina. Näin ei kaikki tietenkään ole toimineet, mutta jotkut ovat. Summat on merkittäviä ja niistä saatu hyöty on ollut hyvä lisä tulon lähde. Tästä syystä moni harmaasta

taloudesta hyötynyt on erittäin vihainen kalastuskiellosta. Kun esitetään kysymyksiä taloudellisista menetyksistä ja kalastuskiellon vaikutuksista ei monellakaan taida olla esittää todellisia lukuja, koska kuitillista myyntiä juurikaan ole. Mikäli tulevaisuudessa lohenkalastus on mahdollista turisteille, olisi syytä huolehtia siitä, että pimeänä palveluitaan tarjoavat saadaan pidettyä pois markkinoilta. Silloin niillä, jotka oikeasti tarjoavat palveluitaan virallisesti on parempi mahdollisuus tehdä liiketoimintaa. Näen kalastuskiellon positiivisena puolena juuri sen, että harmaantalouden toiminta on tullut esiin selvemmin ja että siihen on nyt hyvä tilaisuus puuttua tulevaisuudessa, jos kun kalastus taas sallitaan.

- halpoja 2 viikon pyyntilupia kyttyrälouheeseen, täyslupia paikallisille.
- olisi varmaan pitänyt ajatella aikaisemmin saalis rajoituksia eikä kieltää kokonaan kalastusta, malli on toiminut monella paikalla mailmassa.
- Meri ja vuonokalastuksen teho/markkinapyynti tyhjentää Tenojoen. Ei nouse kala kutemaan...
- Antakaa paikallisten itse hoitaa omat kalavetensä, kyllä me osataan itse säännellä kalastusta.
- Miettikää, mitä se tekee niille, jotka ovat kalastaneet vaikkapa 70v! Ja niille nuorille, jotka vieraantuvat koko kalastuskulttuurista! Vaikutukset sekä konkreettisia että henkisiä. Kalastusoikeus rajoitetusti paikallisille ja heidän lapsilleen/lastenlapsilleen
- Älkää tehkö enää sellaisia päätöksiä, josta koko kunta joutuu kärsimään. Taloudellisesti ja henkisesti.
- Suomen neuvottelijat tuntuu olevan norjalaisiin neuvottelijoihin verrattuna melko surkeita. Suomen neuvottelijoiden kuuluisi ajaa Tenon lohen ja suomalaisten etua ei norjalaisten etua. Norjalaisten edun ajaminen kuuluu norjan neuvottelijoille. (Näin tiedoksi vain). Norjassa ajetaan norjalaisten etua ensisijaisesti. Lohi on selvä kakkonen. Suomalaisten etua ei ajeta eikä ajatella. Edellisissä neuvotteluissa norjalaiset ajoivat norjalaisten etua, ja Suomi ajoi Lohen etua, ja tässä lopputulos.
- paha mennä sanomaan mitään kovin järkevää, aika näyttää mitä tapahtuu
- elinkeinot samalle viivalle, valtion korvattava tulon menetykset. Kalastus säännöt riittävän ajoissa. Kesä 2021 varausviikon sai pyyhkiä puhtaaksi ja lähteä nollasta säännöt tuli toukokuun lopussa.
- Paikkakunnalla asuville vapakalastusoikeus sulkuaikana, vaikka kaksi vuorokautta/viikko ja yksi vapa/hlö. Jääpä kalallekin mahdollisuus olla tarttumatta yksittäiseen vieheeseen eikä olematon vapamäärä pienentynyt kalakantaa kadota.
- Saa jatkaa rajoitusta ei ongelmaa
- Tuntuu täysin kohtuuttomalta, että merellisen kaupallisen pyynnin vuoksi heikentyneen lohikannan vuoksi uhrataan saamelaisten ruokakalan haku. Paikallisten vesistönomistajien oikeutta oman joen käyttöön tulisi turvata ja kehittää - ei kieltää.
- Jos jokin kalastusmuoto edelleen matkailijoille sallitaan, on toivottavaa, että sen hinnoittelu on kohtuullista sekä mm. vapa- ja muu varustevaatimus kohtuullistetaan. Tämänhetkisillä säännöillä ei kukaan ole kiinnostunut edes siitä vähästä kalastuksesta, joka nyt oli sallittu.
- Deanu cáhcádagaid guoski áššit giedahallojuvvojit nu njozet ja doangget stáhta bealis. Odda guolas-tannjuolggádusat eai goassige cuovu dálá áiggi, dahje trendi. (Tenon vesistöjä koskevat asiat käsitellään niin hitaasti ja kömpelösti valtion toimesta. Uudet kalastussäännöt eivät koskaan seuraa nykyaikaa, tai trendiä)
- Utsjoki elää matkailusta ja lohestuksesta. Vanhoista toiminnassa olevista matkailuyrityksistä suurimman osan toiminta on ollut kausiluontoista ja perustunut kesä- ja lohestusmatkailuun. Ennen koronaa ja täyslohestuskieltoa meidän asiakaskunnastamme oli 95 % lohestajia. Toivon, että asiakkaamme pääsisivät käymään Tenolla edes muutaman viikon. Ennen asiakkaat lohestivat keskiviikosta klo 19-sunnuntaihin klo 19. Rauhoitusta voisi ajatella niinkin, että jokaiselle olisi tietty lupakiintiö /viikko esim. 3-4 lupaa/kalastaja, lupia ei saisi lunastaa peräkkäisille päiville. Tästä hyötyisi sekä asiakas (kun ei olisi ruuhkaa joella) sekä matkailuyrittäjä.
- Tulkaa järkiinne.

Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 103/2022

- Tenon lohenkalastuksessa olisi pitänyt ottaa käyttöön pelkkä kalastuskiintiö eikä täyskieltoa. Kielto lopetti myös ns. roskakalan pyynnin. 1–2 lohta / kalalupa olisi toiminut hyvin Tenolla, ei olisi tarvinnut viedä matkailuelinkeinolta toimeentuloa.
- Kieltämällä lohennynti tapetaan Tenonlaakson alkuperäiskulttuuri. Ei ole kyse vain yritystoiminnan tappioista vaan jostain suuremmasta.
- Paikallinen elinvoimaisuus vähenee kalastuskiellon myötä. Alkuperäinen Tenonlaakson kulttuuri ja Tenonon liittyvä perinnetieto katoaa, kun lohennynti kielletään, mikä on huomattavasti merkittävämpää paikalliselle väestölle kuin vaikutukset yritystoimintaan.
- Huono juttu.
- Lohenkalastuksen täyskielto on viime kädessä kohdistunut ns. harmaaseen talouteen. Ja tämä on vain hyvä. Ammattimaisesti toimivat yritykset ovat huolehtineet toimintamalliensa toiminnasta huolimatta yhden osa-alueen heikkenemisestä. Kalastuksen olisi tullut puuttua jo 2016/2017 eikä nyt. Tässä vaiheessa on yritykset joutuneet jo tekemään tärkeimmät muutokset. Täyskielto oli oikeastaan enää loppupiste aikanaan alkaneille kalastusrajoituksille. Nythän eniten ääntä pitävät juuri ne, jotka harmaantalouden kautta tienasivat tuhansia kesän aikana. Mökkejä/veneitä/palveluja myytiin järjettömällä hinnalla ilman kuittia ja veroseuraamuksia. Näkeehän kunnan verokertymästä, ettei juuri mikään ole muuttunut, rajakaupan muutos on suurin. Siihenkin vaikuttavat enemmän kurssivaihtelut ja ostoskäyttäytymisen muutos. Normaalia markkinataloutta. Majoitustilastot osoittavat reilua kasvua vuosi vuoden jälkeen. Miten voidaan osoittaa olevamme kärsijöitä, kun verotilastot ja kunnan tilinpäätökset sekä majoitustilastot kertovat kunnan olevan nousukaudessa?
- On hyvä, että Lohikannasta pidetään huolta. Varsinkin atlaninlohen kantaa on varjeltava ja estää sen kannan väheneminen. Valitettava ilmiö kyttyrälohen kannan lisääntyminen.
- En viitsi Irwin Goodmannin sanoja lainata.
- Valtio ei ole osallistunut tukemaan ja avustamaan millään lailla Utsjoella toimivia yrittäjiä, jotka ovat saaneet tulonsa Tenojoen kalastuslain vaikutuspiirissä olevista toiminnoista, esim. omalla kohdallani päätoimiala on ohjelmapalvelut Tenojoen kalastuspalvelut. Kun Tenojoen kalastuslaki muuttui, ei mitään korvauksia tai sopeuttamisavustusta, kun tuli koronaepidemia, ei mitään avustuksia, kun tuli kalastusrajoitukset ei mitään avustuksia. yritystoiminta on käytännössä konkurssin/lakkauttamisen alla, ja pitkäaikainen työttömyys on edessä. Aikaisemmat investoinnit ja suunnitelmiin uhratut omat varallisuudet hupenneet sekä ovat nyt turhia, koska tulevaisuus näyttää, ettei näitä Tenojoella tapahtuvia palveluita ole enää mahdollisuutta myydä ja toimittaa. Paljon muutakin olisi sanottavaa valtioneuvoston ja ministeriöiden toiminnasta, mutta ne on parempi tuoda esille julkisuuden kautta esim. iltalehti, iltasanomat. Muutoin sanoma ei tule julkiseksi eikä mitään tapahdu. Korona on vaikuttanut majoitukseen ja ohjelmapalveluihin, käytännössä 100%, ei ole ollut mahdollista tarjota palveluita kenellekään. Lisäksi valtioneuvoston lupaamia avustuksia ei ole ollut mahdollisuutta saada yrittäjänä, avustukset suunnattu uusille osakeyhtiöille. Lisäksi kun en voi täyttää avustuksen vaatimusta liikevaihdon pienenemisestä enää, kun se pieneni jo uuden Tenojoen lain myötä, sekä erityisesti myöhemmin tulleilla kalastusrajoituksella ja kiellolla. Kaudelle 2020 ja 2021 oli edelleen varauksia normaalimäärä, noin 10 viikoksi, siitä oli.
- Ei enää kalastuskieltoja.
- Fertešii maid váldit vuhtii dan, mo ná stuorra ášši psyhkalaš váikkuhusat váikkuhusat oidnojit servodagas, maiddáí fitnodagaid doaimmas. (pitäisi ottaa myös huomioon se, miten näin suuret psyykkiset vaikutukset näkyvät yhteisössä, myös yritystoiminnassa).

Liite 3. Kyselylomake Utsjoen yrittäjille.

KYSELY TENOJOKILAAKSON YRITTÄJILLE LOHENKALASTUKSEN TÄYSKIELLON
VAIKUTUKSISTA VUONNA 2021

Arvoisa yrittäjä,

Tämän kyselyn tarkoitus on selvittää erityisesti taloudellisia vaikutuksia, joita yrityksille aiheutui lohien kalastuskiellosta Tenolla vuonna 2021. Tutkimus on osa Luonnonvarakeskuksen LUOSSA-hanketta. Hankkeen tavoitteena on tunnistaa Tenojoen lohienkalastuksen määräaikaisen kiellon keskeiset yhteiskunnalliset vaikutukset ja luoda perusta niiden seurannalle. Tutkimuksessa selvitetään, millaisia vaikutuksia kalastuskiellolla on ollut paikallisesti ihmisten arkeen, hyvinvointiin, talouteen ja erityisesti saamelaiskulttuuriin.

Tutkimuksen rahoittaa maa- ja metsätalousministeriö ja toteutuksesta vastaa Luonnonvarakeskus. Tutkimuksessa tehdään yhteistyötä Lapin yliopiston kanssa. Tutkimus tehdään vuosien 2021-2022 aikana.

Kyselyyn vastaaminen vie vain 5-10 minuuttia.

Kaikki vastaukset käsitellään anonyymisti eikä vastauksia ja henkilötietoja/yrityksen tietoja yhdistetä tuloksista raportoitaessa. Henkilötietonne käsitellään Luken [tietosuojailmoituksen](#) mukaisesti.

1. Vastaja on

- Yrityksen omistaja
- Yrityksen työntekijä
- Muu, kuka?

2. Vastajan ikä

Vuotta

3. Sukupuoli

4. Vastaja on

- Saamelainen
- Suomalainen
- Muu, mikä?

5. Yrityksen toimiala, merkitkää kaikki sopivat.

- Majoituspalvelut
- Ravintolapalvelut
- Soutu- ja venepalvelut
- Kaupan ala
- Rakennuspalvelut
- Ohjelmapalvelut
- Muu kalastukseen liittyvä toiminta
- Muu, mikä?

6. Yrityksenne liikevaihto vuonna 2020?

- alle 50 000 €
- 50 000 - 100 000 €
- 100 000 - 500 000 €
- yli 500 000 €

7. Onko yrityksellä toimipaikka Utsjoella?

- Kyllä
- Ei

8. Toiminta-alue Tenojokilaaksossa

- Yläteno
- Alateno
- Yritys ei toimi Tenojokilaaksossa

Edellinen

Seuraava

9. Sopeutuminen uuteen kalastussopimukseen. Sopeutitteko toimintaanne jo vuoden 2017 kalastussopimuksen jälkeen?

- Kyllä, miten?
- Ei

10. Sopeutuminen kalastuskieltoon. Kun tieto vuoden 2021 kalastuskiellosta tuli, sopeuttiko yrityksenne jollain lailla toimintaa?

- Kyllä, miten?
- Ei

11. Millä tavalla sopeutitte toimintaanne? Voitte valita useita vaihtoehtoja.

- Yritys alkoi tuottaa uusia palveluita, millaisia?
- Yritys irtisanoi tai lomautti henkilöstöä, montako prosenttia?
- Yritys vaihtoi toimialaa, mihin?
- Yritys lakkautti toimintansa

12. Taloudellinen vaikutus. Arvoikaa kuinka monta prosenttia yrityksen tulonmuodostus muuttui kalastuskiellon vuoksi vuonna 2021.

- Väheni %
- Lisääntyi %

13. COVID-19. Miten korona-epidemia vaikutti yrityksenne toimintaan ja Utsjoen matkailuun vuonna 2021?

14. Tulevaisuus. Mikäli kalastuskielto jatkuu, miten arvelette toimintanne jatkuvan?

- Yritystoiminta pysyy ennallaan
- Yritys luo uusia tuotteita ja palveluita
- Yritys joutuu karsimaan toimintojaan
- Henkilöstöä joudutaan vähentämään
- Yritystoiminta lakkaa kokonaan

15. Vastatkaa seuraaviin väittämiin. Mikäli täyskalastuskielto jatkuu...

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Ei samaa eikä eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Monet alueen yritykset lakkauttavat toimintansa	☐	☐	☐	☐	☐
Yritykset onnistuvat sopeuttamaan toimintaansa	☐	☐	☐	☐	☐
Yrittäjiin kohdistuu merkittäviä kielteisiä hyvinvointivaikutuksia	☐	☐	☐	☐	☐
Valtion tarjoama sopeutumistuki yrityksille on välttämätön	☐	☐	☐	☐	☐

16. Vapaa sana. Mitä haluaisitte sanoa lohenkalastuksesta päättävälle taholle tai tämän tutkimuksen tekijöille.

luke.fi

Luonnonvarakeskus
Latokartanonkaari 9
00790 Helsinki
puh. 029 532 6000